

САЛАМАНДЪР
ДИМИТЪР СЪБЕВ

САЛАМАНДЪР
Димитър Събев

- Димитър Желязков Събев, автор
- Росица Николаева Ячкова, художник
- Фабрика за книги, импринт на БГкнига

ISBN 978-619-7198-51-5

Всички права са запазени. Никаква част от тази книга не може да бъде използвана, копирана, сканирана и разпространявана в електронен вид без писменото разрешение на автора.

Осигурявайки професионални услуги от целия издателски и книготърговски цикъл, БГкнига не се намесва в творческата свобода на авторите на импринтните издания, излизащи под логото „Фабрика за книги“.

ДИМИТЪР СЪБЕВ

книга за Пламен Горанов

БЪЛГАРСКИ ГЕРОЙ

Тук желанията се сбъдват – убеждаваше ме водачката ми прег една изтъркана от търсеци чудо ръце брюкселска статую. Пожелај си нещо! В това време моят приятел Пламен Горанов лежеше в медикаментозна кома във Варненската Военноморска болница с над 80% изгаряния на тялото и лекарите не даваха повече от едно на десет шанс той да оживее.

Пипнах гладкия камък, който сбъдва желания и си казах наум: Искам България да се оправи! Искам да бъдем нормална държава и хората в нея да живеят добре! Как добре? Притворих очи и пожелах хората в моята страна да не живеят в мизерия, да не гладуват, да не мръзнат през зимата. Не, това не стига за добър живот. Тогава си спомних за Бог и поисках той да докосне сърцата ни. Българите да излезем от хладилника и телевизора, да видим звездите, да повярваме в доброто, да сме щедри и благородни. Да ни управляват честни хора и българите да станем достоен народ.

Не се помолих за Пламен, така беше. Вече знаехме, бяхме осъзнали, че дори да оживее той няма да е същият човек. Няма да може да лови риба, няма да ходи по планини, няма да кара кънки, няма да се караме. Няма внезапно да изниква от нищото и да ни спасява в беда. Никога вече няма да се покатери по дървото прег кухненския прозорец и да влиза оттам вкъщи, за да ми покаже, че не съм взел предпазни мерки за гома си. Никога вече Пламен няма да го има.

До самия му край мислех, че ще оживее – и се страхувах, че ще стане така. В часа, когато разбрах, че се е запалил вървях нагоре по улицата и бутях детската количка с Диманчето, и извърщах глава, за да не видят насрещните минавачи сълзите ми, вътрешният глас ме попита: Искаш ли да живее? Да, да! Да? Тогава ще живее, каза вътрешният глас. Затова бях сигурен, че ще оживее и се изплаших, когато след броени дни в болницата разбрах, че заради изгарянията няма да може също и да вижда, нито да има

геца – дори ако от нозете му, само те предпазени от кубинките от огъня, за няколко години му отгледат нова кожа.

Затова, признавам, когато сърцето на Пламен спря да бие на трети март 2013 г., усетих облекчение. Тялото му издържа две седмици в болницата, но за мен той си отиде на 20-и февруари – ден след годишнината от смъртта на Васил Левски. Какво ли е правила тези 14 дни душата му? Дали е бродила из пустотата на рогния си град, или е спяла, люляна от упойките?

Пламен често и жестоко се караше с приятелите си, така и ние дружно се скарахме, когато след смъртта му опитахме да организираме фондация „Пламен Горанов“, с която да опазим светлата му памет. Един ден, потънал в обида, крачех от магазина към къщи с торба покупки, Валеше силно, и точно когато мислите ми бяха най-ядни, един гъждовник, *Salamandra salamandra*, изникна пред мен на асфалта, или по-скоро аз изникнах зад него. Това беше най-малкият гъждовник, който съм виждал – дълъг осем сантиметра, но наперен, шарен, жълто-черен, вървеше напред по асфалта – накъде? Наоколо високи огради пред богаташки сгради, начесто минаваха коли, а той си щъпука по асфалта под гъжда в милионния град, този гъждовник. Откъде ли се беше пръкнал? Напред шумеше пълна от гъжда реката, но тази река беше станала канал, хваната в бетонно корито. Като Боянска река слизаше от Витоша, а влизаше в града като тръбопровод за попътни боклуци. Къде отиваш, малък саламандър? Той вървеше напред по асфалтовия път в гъжда, аз му пожелах късмет и забързах напред. Обидата към приятелите се разсея и реших, че ни предстои дълъг път заедно.

Друг път, когато със Стела говорехме за Пламен на терасата на един хотел в Априлци, светулка, погранична *Coleoptera*, объркана – защото мястото беше твърде претенциозно за светулки, блесна отголу и решихме, че Пламен ни дава знак. Говорехме за него, дълго време само за него, не преставаме да мислим за него, макар вече да мълчим. Още по-преди, пристигнах във Варна с влака от София сутринта на гарата, бях решил да почета с приятелите 42 дни от смъртта му, беше много рано и нямаше още как да

зи разбудя. Купих си кутия цигари от Пацовите, отворих черния калф на китарата, седнах на една пейка – на нея снощи бяха пили, наоколо разхвърляни парцали, фасове и капачки, и засвирих нова песен: „Този свят вярва само на мъртви герои“. Докоснах струните и си отворих устата, за да излезе стихът. Душата ми пееше, умът критично регистрираше, и една сочна капка падна от надвисналите кестенови пъпки върху пръстите на лявата ми ръка, върху акорда ми минор. Така разбрах, че Пацо пророни с мен сълза. Песента забравих, капката помня, помня и стиха.

В Априлци взех решение да напиша книга за Пламен. За човека, когото познавах, за това какво имаме и какво нямаме след него. За нещата, които чух, видях и разбрах от него. Да напиша поема за този гъждовник, светулка, гървесна сълза, за това играещо момче, завистник, темерут, герой, изследовател, чувствителен и палав мъж, за нашия приятел и покровител Пламен Горанов, който правеше топлоизолации, ловеше хищни риби, заплияваше се в гората, дружеше с най-различни компании, когото след смъртта му, издигнал между небето и земята плаката ОСТАВКА, нарекоха „фотограф и алпинист“. За Пацо, който плачеше за хубав бой, раздаваше ризите си на ближни и далечни, влюбваше се невъзможно, за този птицеглед и жабовъд, велик риболовец, строител, сноб, стоик, за нашия дълъг и мъртъв приятел Пламен Любчев Горанов.

С Пламен бяхме много близки. Набори от годината на Огнения гракон, пораствахме заедно, възмъжавяхме, той стана част от моето семейство. Той беше светъл образ: разкритен, грешащ и зъл, но не себичен. По сложному прост, шарен майстор на черно-бели снимки, смеещ се на тъгата, учещ се от живота, упорит, непоправим човек.

С него водехме разговори, траещи години. С думи, предмети и действия спорехме за Бога, за изкуството, за устойчивото развитие на екосистемите, за упадъка на трудовия морал. Започнах да пиша за него поемата, която му дължах от обич, но бързо усетих, че на Пацо му подхожда повече мръсен блус, отколкото роман. Още по-малко старателно подредена биография. Или поне няма да

я получи от мен. Мисля че си струва да се напише повече от една книга за Пламен Горанов. Той имаше много приятели, влизаше в много форми и сигурно мнозина познават различен Пламен Горанов от моя другар – например един весел до несериозност човек. Такъв беше, но в него имаше винаги много повече.

Той беше различен. Кой ли не го прослави, след като загина, но той заслужи слава приживе. Не толкова със смъртта си, колкото с начина, по който живя. Скромно и весело – като за пред вечността. Когато се подиграваше с неумолимостта на битието, тогава Пламен бе герой, а днес е купчина прах в едно гърне в гробищата. За Пламен Горанов все по-рядко се говори, за да не се дава лош пример на кроткия народ. И все пак хората в България помнят името му, впечатлени от неговата безкористна крайност. Нашият свят има отчаяна нужда от герои, но приема само мъртви, защото са безопасни.

Българският герой Пламен Горанов не беше железен алпинист и изкусен фотограф от часа, в който се откъсна от майчината гръд. В живота си той премина през много изпитания и научи много уроци. Напусна ни тъкмо когато се извиси и порасна. Един от проблемите на Пацо бяха хората в тълпата, на които той искаше да не се хареса на всяка цена. И тъй като беше творческа личност, постигаше го ловко. Успяваше да поражда в „обикновените хора“ усещане за опасност и това му допаднаше. Накрая, когато чуждото мнение вече престана да му влияе, Пламен се подложи на прекомерна опасност и загина.

Така че правилото „за мъртвите – само добро“ за Пламен не важи. В една от фотографиите си той показва злия демон Пацолон, който се представял за благообразен младеж и така съблазнил девойката Сфугаристра. Тя от отчаяние, виждайки в сублимния момент същността на Пацолон, се превърнала в стирка. Пацо беше и Пацолон, и Сфугаристра – той беше демонът на стирката. Обичаше да събужда противоречиви чувства, особено в интересните хора. Обичаше също да работи, да майстори – и, ако може, без пари. Сърдеше се, когато го шегувах за това, но често се случваше

точно така. Поне няма да ми възрази, че по-скоро би почистил чужд дом, отколкото своя.

Всъщност дом той си нямаше. Страгаше по тази причина, макар приятелите с готовност да му давахме ключовете си.

ПАЦО И РИБИТЕ

Доколкото знам, Пламен е младежки национален шампион по риболов. По-точно ще разкаже Жиро, но Жирайр предпочита да мълчи, щом стане дума за Пацо и не искам да ставам нахален. Още повече, Жиро вече ми е разказвал, и Пламен ми е обяснявал навремето за ранните си риболовни подвизи, ама аз толкова помня. В един момент всички мълкнахме и сякаш пазим спомените за Пламен за себе си, като скъпоценност в банка. Хем от уважение, хем като самозащита. След Възпламеняването в нашия приятелски свят внезапно нахлуха журналисти, събираха се истории, търсеха се сценарии, явявахме се по телевизии. Пацо едва ли не се превърна в тема за перото на Маркес.

Това тук, разбира се, не е Маркес, а що се касае до риболова, с Пацо и един сом *Silurus glanis* не заловихме. Но пък ловяхме. Няколко пъти на корекцията на Стара река край село Върбица вечерта хвърляхме гънни въдици за сом и разни други големи риби. Бяхме тихи, шушу-мушу бутилката, Пацо не пие, но пуши много, риболовният му елек пълен с джобове и кутийки, ако е на кеф и кепе ще си сложи. Заставаме на брега, червеите се гърчат на кулата, той замята навътре, аз стоя плътно зад него. Петко с бирата няколко крачки назад, аз май трябва да съм бил със стъклото ракия, или пък със Сашкин някакви комбинации, но винаги съм си изкарвал чудесно там на Върбица. И Пацо го намираше за чудесно забавление, да обсъждаме тихо има ли го този сом в корекцията, колко точно би трябвало да е голям на дължина и възраст и как по-конкретно си мърда мустаците.

На Върбица хващаме много кефали. Последно като ходихме там, Пацо хвана кефал към кило и го занесе на един дяго в селото, който предния ден му подхвърлил, че му се яде риба. Веднъж и аз занесох вкъщи риба от Върбица. Бяхме хванали доста риба за два дни, обикаляхме реки и язовири, последно бяхме на едно блато – и внезапно осъзнахме, че ще изпусна влака за София, а Стела ме чака за вечеря. Та Пацо с буса ме закара светкавично, през дупки и села, до Горна Оряховица. Изсипах се с все тиня в претърпаната първа класа и през целия път се опитвах да изглеждам невъзмутим, ама доста трябва да съм обгазил строгата лелка отсреща, докато си изцеждах водата от кецовете. За демонстрация изпържих пред Стела един тиган, но другата риба в торбата, с която ме бе натоварил Пацо се развали и я изхвърлих.

Стокилограмов сом няма, но има какво да се покаже пред публика. Бяхме, пихме, пяхме, бихме, биха ни. 46-те фотографии на Пацо във фотофорума са витрина за него и за нас, които бяхме с него. Те са неговият голям улов. Разгледайте снимките и прочетете коментарите под тях в интернет. От извора на Автора расолон ще се убедите, че риболовната тема беше сред водещите в живота му. Седмица преди Възпламеняването ме поздравих с фотография на рибар над дупка в леда, пръстите му склучени в мудра, наоколо пръски кръв и шише ракия – върховна хармония между човек и риба. Тази снимка е от друг автор, Пацо пък засне въдици, уловили повсеместната ютия, освен това харпунджия в бетонна баня: Пешо, набучил с тризъбец пластмасово делфинче, май с нея Пацолон на Водолаза Жиро нещо е искал да каже.

И мен ме снима с риби няколко години по-рано. Бяхме ходили на излет по Камчия с влака, намерихме кариера за чакъл, че ми закачи на куките най-големия кефал, който той беше хванал в реката долу (аз хвърлях без резултат). Едрата риба изпъна въдицата, трябваше да се правя, че я вадя от една кална локва, докато зад мен машината за чакъл боботеше и сипеше влажна струя камъчета. Това, естествено, не беше достатъчно оригинално и той не включи снимката в изложбата на Огнените педали, тя беше само

за упражнение. Снимката, Впрочем, се пазеше в личния му архив, който той последно занесе в добричката квартира и къде е сега някой трябва да каже.

За да разберем Пламен, трябва да помним, че той беше рибар не просто „запален“, той гледаше на живота като на риболов. Например строго се съобразяваше с рибарската мъдрост „мокро дупе риба не яде“. Често си мокреше дупето и без да яде риба, но това се изискваше в условието на задачата. Няма как, няма как, както се пее в песента „Морски Вълк“. В друга песен Героичните музиканти обобщихме: „Отиваш за риба, там сте трима.“

Сигурно са хванали всичко интересно в реки и язовири в радиус 200 км., станало им е скучно. Заеха се да ме обучават, за да се забавляват с мен. В риболова бях невъзможен случай. Двамата, Пацо и Жиро, са доказани рибари, в непохватността си не им отстъпвах. Да продължа с цитата от „Морски Вълк“, вдъхновена от „Лаврак Митак“: „Воблерите късаш, трошиш макарите, делфините оставяш гладни горките...“ След като Пацо и Жиро ме взеха под крилото си (в този контекст не е ли по-правилно да кажа „под перката“?), работихме почти изцяло върху спининговия риболов, по-точно риболов на хищни риби на метална примамка. Отговорът защо новакът бе запратен директно във висшата лига на риболова е прозаичен: риболовът с блесна изисква да се прави един единствен възел – на вирбела към влакното. Така изчезва нуждата да учат непохватния Митак да връзва куки.

А и какво да си говорим, бързата пъстърва (*Salmo trutta fario*), силната щука, предпазливият кефал, тайната бяла риба (*Sander lucioperca*), борбеният костур: интригуващо е да ходиш нагоре по реката или покрай стръмния бряг на язовира и непрестанно да хвърляш примамката си, търсейки вировете, прескачайки по камъни, криейки се в сянката зад гънери и скали, закачайки блесни в клонка, избирайки места – вместо да стоиш и да чакаш да клъвне. И търгнахме: първо дълго изучавахме кефалите. Първата си пъстърва хванах с Жиро в Странджа, Втората – с Пацо на река Тъжа в Стара

планина. Изядохме ги и заваля дъжд. Рибите хвана непохватният ученик, учителите майсторски пропуснаха.

Тримата рибари минахме през много приключения. Веднъж отидохме на устието на Камчия, беше късна зима, уж да хващаме щуки (*Esox lucius*) на азмаците, преди години те двамата били ходили точно там и имало – но реката придошла, рушеше брега, не можахме да преминем на десния бряг по пясъчната коса, опасно беше дори за луди като нас, та останахме на левия. Изпихме виното, стана ни гот. Пацо снима малко по пътя, оттам е снимката „Един сокол лети“, показва я в изложбата „Огнени педали“. На телена ограда в село Близнаци бяха провесили застрелян ястреб, зад мъртвата птица в посока към кочините се отдалечаваше мамаша във ватенка с тенекиена кофа в ръка. Поснима наоколо Пацо, пък тръгнахме да се връщаме към Варна. С Жиро застанахме на отбивката на главния път да махаме на стоп, а Пацо тръгна напред – студено му било, искал да се сгрее, щял да повърви, пък ние сме щели да го настигнем и да го заберем с някоя кола.

След малко се стъмни, стана ми студено и си сложих новите ръкавици, дето Пешо ми ги беше подарил преди седмица – магнах с тях и веднага спря едно „Волво“ тип космически кораб. Изключително любезен шофьор, няколко километра кара бавно, за да не пропуснем третия ни приятел, но Пацо беше изчезнал – или се е крил от нас, или по някаква причина е кривнал в хрусталака, но така или иначе стигнахме до Варна с Жиро, влязохме в бара и го зачакахме. По някое време след полунощ майката на Пацо се обади на Жиро и тръгнаха да го търсят с кола. Той обаче се скрил и от тях, вървял цяла нощ, само по някое време се отбил премръзнал да се стопли в попътна кръчма, поговорил с хората, пил една лимонада, събрал впечатления от живота, както се казва, и по живо по здраво сутринта стигнал във Варна. Мисля че след това изкара дневна смяна в бар „Абзац.“ Обясни ми, че „искал малко да дойде на себе си, да освободи напрежението, да се охлади“.

Също на Камчия, в горното течение бяхме двамата с Пацо и упражнявахме замаянето на блесната. Не бях съвсем новак, вече

бях хващал пъстърва, но имаше още много какво да се желае, още повече бях я хванал с Жиро, та предния ден отидохме с Пацо в зоопарка и събрахме пеликанови пера. От оскъдния бюджет купихме оловни сачми и ги монтирахме в кухнята на перата. Така направените плувки пробвахме дали потъват вертикално в чаша вода. Голям спор имаше по изготвянето на шлауфките. На сутринта хванахме влака, слязохме мисля на Дъскотна, хвърляхме на няколко вида местни скакалци, но не кълвеше. Едно кефалче се закачи на блесната ми в края на деня, пуснахме го, Пацо бе удовлетворен.

Пак в региона, на река Елешница, водеха ни с колата майка му и баща му; те на язовира за дребна риба на плувка, ние в прекрасните вирове за кефал. Наистина великолепен река е Варненската Елешница, Пацо хвана там и едър костур, общо 12 риби, още толкова изтърва, демонстрирайки пред мен как не трябва да се вади риба от водата. Добър улов, Пацо много доволен, всъщност и аз, прекрасна природа, вечерта бяхме поканили гости на „Тогор Димов“, нямаше да се изложим, риба имаше поне за три тигана, обаче Пацо ме натиска – хвърляй, лови! Мятай! Трябва да хванеш! Хвърлях, изпуснах една или две, хитър е *Leuciscus cephalus*, ама Пацо не ме оставя – не се отказвай, Митак! та в самия край на деня едно миниатюрно рибе се закачи. После всичко беше великолепно: майката и бащата наловили цяла кофа риба, а ние с Пацо изпържихме вечерта у нас кефалуса и той можеше да разказва на събралите се гости: „Наловихме я тази риба днеска с Митак.“

Всъщност първо като рибар го оцених. Бяхме се запознали на един рожден ден на плажа на Фичоза в края на XX век, имам госта смътен спомен от дружелюбен светъл момък с гладко лице. После той донесе и изпържи два костура и един кефал на моя рожден ден в началото на септември. Тогава буржоазни отживелици като храна нямаше. Общ приятел го срещнал предния ден и го извикал на купон у нас. В търсене на подарък, Пацо отишъл на язовир „Цонево“, цял ден хвърлял блесните и хванал три риби. Много им се зарадвах, сякаш Христови бяха. Така се сдружихме.

С Жиро се познаваха от малки. Сприятелили се, ловейки попчета на Вълнолома на фара. Пацо е с четири години по-голям от Жиро и между момчета подобна дружба е странна – два пъти ми разказваха за запознанството им, но така и не запомних веселата история. Дълго не знаех, че двамата се познават така добре – с Жиро се срещнахме по съвсем друга линия на Камен бряг. Когато за пръв път ме взеха за риба, за щуки през зимата, пак не хванахме. Бяха ловили предишни години по същото време на същото място и ги беше яд, че не могат да покажат на новака голямата риба. Пък и разход си е риболовът: път, примамки, сандвичи, бири, някаква възвращаемост е хубаво да има. С блесни, туистъри, воблери пробваха, също така с малки рибки на кука – тях ги гоставях аз, клекнал между циганчетата край съседния гъл, четири бабушки *Rutilus rutilus* изкарах оттам, силен дебют – но нищо по-съществено.

Накрая Пацо изригна: ако не хванем щука до десет минути, ще пробвам по моя начин. Толкова авторитетен беше, че му повярвах, че има таен и страшен начин за ловене на риба. После разбрах – навлиза в реката и с шутове гони рибата навън. В славните си студентски години, говори се, изкарвал с ритници мряна от реката. Не хванахме щука него ден и побързахме да вземем обратно влака за Варна. За компенсация момчетата ме засипаха с рибарски истории за риби бѳало на майсторския язовир „Тича“ и за атлантически костури, ако бях слушал внимателно сега щях да имам къде по-героични истории за разправяне.

Последният ни риболовен план с Пацо, той го предложи, беше напролет, към април, да нахлуем в Резовска река за пъстърви по 35 санта парчето. Бяхме ходили лятото в Сливарово, оттам по реката покрай границата в посока морето щяхме да поемем. Бях сигурен, че с него двамата ще се справим – ще се караме, може и да се разделим, но накрая пак заедно ще се приберем, а ако някой е в нужда, другият ще е наблизко. Като две диви прасета щяхме да бъдем и никаква странджанска джунгла нямаше да ни уплаши. Ама на, пропуснахме го Резово, сега само с Жиро остава да се организираме в чест на нашия приятел и да я хванем пъстървата.

Другият план, който се провали изцяло по моя вина, е да отидем с Пламен за Нова година, последната му, за речна риба в Гърция.

Жиро и Пацо веднъж организираха славен риболов заради мен. Лятото на 2005 г. пишех дисертация във Варна на обречената тема „екологичен маркетинг“. Пушек се вдигаше в пряк и в преносен смисъл, нямаше как да тръгна с тях. С Пацо месец по-рано бяхме намерили река Габровница, чудна е, двойка орли рибари видяхме там, в каньон тече реката и когато стреснатите орли се издигнаха нагоре, видяхме за миг телата им, застинаха във въздуха над главите ни: бяло, накапано с едри черни точки. Та на тази или на някоя съседна река отишли момчетата и хванали в моя чест седем едри пъстърви. Ясно, като са без вдигащия шум Митак и сегемгесет и сегем щяха хванат. Ама съвсем екологично взели само седем – колкото бяха главите в моята дисертация. И ги изяли най-ритуално; освен това намерили хубави гъби, пък аз и гъби много обичам, и тях изяли в моя подкрепа. Ей на това му казвам приятелство. Връщат се момчетата от Балкана направо вкъщи, блестят им очите. Митак – викат, за всяка твоя глава по една пъстърва хванахме. Абе не ми е до пъстърви, ама евала им правя, давам на Пацо да се зачете в черновата на епохалния ми труд. Разгръща той напосоки – отваря на натурфилософията на Карл Маркс. Чете, клати глава, вдига ръце: Митак, с това и копче не може да ти кажат във ВИНС-а. Още си представям под какви чудни букове са спали Жиро и Пацо, докато аз съм кълвал между четири стени провалената дисертация в лятната жега.

За реките край Върбица искам да разкажа повече. Разправяше – Майка преди години мило и драго е давала, за да излезе от това село, пък аз сега, ако има едно лесно да се върна тук... Ловяхме кефали между разхлаждащи се крави и предпазливи черни щъркели, дебнеште с фотоапарат пчелояди по пътя край реката, вечер ловяхме сомове, воювайки с ракия с ужасните комари. Всъщност ловеше Пацо, гостите се напивахме солидарно, той се заливаше от смях и мятеше по един безнадежден поглед към хвърлените на гъното примамки. Щом изчерпвахме Върбица, се премествахме;

Веднъж ходихме на Златаришката река, там най-големия кефал хванах аз, но пък момчетата видели видра. Компанията тогава беше голяма и весела, шест човека, рядко сме се събирали толкова за риболов, даже дама имахме, и тя риба хвана. За блесна е нужна тишина и повече място. Пацо си беше купил буса, работеше добре, току-що го бях поканил за кум, значи 2008-а година е било. Добре вървяха тогава работите, имаше риба, имаше работа. Към рибата тепърва ще се връщам. Ако говорим за аквариум, Пламен имаше жаби.

ВЪЗПЛАМЕНЯВАНЕ

Изгорели парцалчета и стопени копчета от грехите му се вързяха пред Община Варна на 21 февруари по обяд. Взех си едно овъглено късче, мисля че е от рибарския му елек, и си го държа в портфейла. На Стела дадох едно негово копче. Там, където беше горял, на жълтите плочи, ден по-късно беше останало само едно малко по-тъмно петно.

Рано сутринта на предния ден той се е качил по стълбите към общината. Носел е плакат „Оставка на Киро и целия общински съвет до 17.30 часа“. Носел е и туби с бензин и се е заливал старателно с тях, когато някой от стаичката на охраната е излязъл и е тръгнал бързо към него. Пламен като отговорен човек е очаквал органите на реда да се съобразят с очертаващата се опасност за живота на протестиращ български гражданин, както и на случайни минавачи, и да стоят далече. Предишната седмица на митинги и блокирани булеварди вероятно е опънала докрай нервите на охранителя, който в живота си не е срещал нагlost като Пацовата – да поставя ултиматуми за оставката на Кмета.

Бензинът по грехите, какво ли странно усещане е било, може и да ти е вдъхнал някаква увереност, но, приятелю, бензин по грехите гарантира специални права в Австрия, Дания, да кажем

и Германия. У нас твоят уж недосегаем статус още повече озлоби общинския пазащ. Той тръгна напред, за да те обезвреди. Искана да те сплашат, но ти нямаше да им се дадеш. Просто не знаеха с кого си имат работа. Тогава грехите ти пламнаха и след миг върху теб се стовари болка, каквато никога не си знаел, че има.

Ти очакваше, че може да стане така. Дори ми го каза няколко седмици по-рано, когато ни беше на гости за последно. Каза го с негомлъвки, не те разбрах тогава, помислих, че си в поредната емоционална грама. Очаквал си, че портнерите ще те принудят да запалиш огън – и си приготвил чаршафи, за да има с какво да те гасят. Вместо това те напръскаха с пожарогасител и пяната изяде месото ти. В пряк и преносен смисъл те изкараха от кожата, приятелю. Угасиха те. И още няма отговор кой е виновен, че портнерите в България не са запознати с правилата на пожарната безопасност.

Никои няма да узнае какво се случи тази сутрин. Също и преките участници във Възпламеняването, които бяха покрити от органите на реда, надали са разбрали какво точно е станало в онези фатални секунди. По принцип има записи от охранителните камери, но ги крият. Пък и как да им имаме доверие на тези записи – държи ги частна фирма, която, ако реши, може да откаже на Общината да ѝ предостави оригиналите. Представяш ли си?! А общината, тоест Варненци, ѝ плащат да ги охранява. Дори прокуратурата работи с копия, не с оригиналите. Пък знаем, че технически не е толкова трудно да се заличи от видео човек, който не трябва да го има там. Но дори и въпросните копия не видяхме, само със словесен преразказ разполагаме. Даже не ми се чете.

Така, както мога да те видя със затворени очи никоя камера и никои фотоапарат не може да те заснеме, приятелю. За какво ли си мислеше, вървейки покрай Червения площад към общината? Дали си взе баничка от некарната, от плевенските, ти ги обичаше, надали си пропуснал, като очакваш, че ще висш на протеста поне до пет.

Както се запияват архивните ти снимки, така времето замита прах и върху тези записи – невидяни, затова вечни снимки на последните ти мигове на „фотограф и алпинист“. Властта направи всичко възможно случаят ти да бъде прегаден на вечността. Минаха месеци, половин година, а те със страшна сила мълчаха за смъртта ти. Накрая трябваше да натиснем прокуратурата през медиите. Абе, общо взето, Стела написа една смазваща петиция, а аз тръгнах по телевизиите да гледам страшно и да говоря за висша справедливост – изплашихме ги. Изкара накрая Варненската прокуратура едни листия, десет страници написаха за тебе, психопрофил ти направиха. И майка ти не те е хвалила така като си донесъл първата петиция по химия вкъщи: какъв си бил уникален, отговорен, другарски, добропорядъчен... За вина на портieri нито дума, разбира се. В рамките на някоя Пацолония може да си спретнем фотосесия за това как си мразел баща си и как това се е прехвърлило върху кмета Йорданов. Хер Юнг ряза да яде, пълен театър. Та опитахме, успяхме отчасти – не знам българската прокуратура да е правила нещо подобно за някой друг, ама финалният ти фотоседъвовър така и си остава укрит...

Неговият протест не беше срещу високите сметки за ток – той не плащаше сметки за ток. През последните две зими той не пускаше топло в квартирите, където живееше. Шегувахме го – да не се размеква, но той е знаел какво е било. Дори той не можеше да издържа в тези условия и затова с дни оставаше в леглото под завивките и не излизаше на студа в стаята. Лежеше и четеше, от един момент нататък само лежеше. Даже не мислеше, нито страдеше, накрая престана и да се самосъжалява. Лежеше в студа, за да не обременява приятелите, в чиито къщи живееше, със сметките, които не можеше да плаща. Уж всеки беше готов да му помогне, но той знаеше, че не беше редно. Да, протестът му определено не беше срещу високите сметки за ток през декември 2012 г.

Говорили сме с Пламен за политика и знам със сигурност, че той никак не харесваше левите. По-скоро беше за здраво капиталист-

тическо общество, Американската мечта, в която всеки получава според усилията и уменията си, а не според потребностите, тъй като човешките потребности са празен чек, вятър работа. Често се случваше Пламен да не приеме подарък на събата, ако сметне, че не го заслужава.

Политическите и бизнес интереси, довели до упадък на Варна, както и конкретни безчинства като заграбването на крайморската алея от групировката ТИМ, за Пламен бяха основателен повод за протест, тъй като те бяха (някой забеляза ли кога престанаха да „са“), така да се каже, в компетенцията на местните протестиращи. Едно искане за промяна на системата, за нови лица и за нов морал е твърде абстрактно. За това не се умира: който е умрял за стар морал, на глупците той е генерал. Или както казваше Иван, моралът истински готес щрафе фюр ги шафе. Остави ти системата, повече смисъл има да се протестира срещу системата за отчитане на електромерите, би казал Пацо. Цитирам го: „Протестиращият човек е човек без работа. Значи смятай го какво положение са докарали народа, толкова много хора да нямат работа, че да са свободни да протестират“.

В началото на февруари 2013-а, когато народът се опияни от доказателството, че сънят му не е вечен, Пламен скандираше и вееше знамена. После той видя как стаген инстинкт обзема тълпите, маршируващи с часове из затворените за движение Варненски булеварди. Седна на бордюра, погвикна им, но човешките вълни се бяха устремили и вече нямаше кой да ги спре. Тогава реши да покаже на хората как се свалят кмет. Но май не вдяхнаме. През юни, когато протестът на улицата се поднови – в първия ден, когато наоколо все още нямаше хубави, умни и богати протестиращи, а полицаите гледаха навъсено, крещях до пресипване „Оставка!“ срещу празната сграда на Министерския съвет. Освен да вярвам в паметта на камъка и във вълшебната сила на незагълхващото ехо. Впрочем и тогава Пламен ми даде знак: когато завикахме „уу“ заради назначението на онази *Sus scrofa domestica* за шеф на разузнаването, небето нагвисна над нас като за пороен дъжд, но

само ни окапа. После помислих за Пламен и как никога вече няма да им простим, и над „Дондуков“ изгря дъга. Надявам се още някой от викащите срещу камъка да я е видял.

Сутринта на 21-ви февруари бях на мястото, където Пламен е прекарал последната си нощ. Апартаментът беше погреден, явно е искал да остави нещата си в добър вид, но без показна чистота. Съзнавал е, че отива на опасна мисия, но не и на сигурна смърт. Беше оставил кутия цигари, разопакована, но неначената. Признавам, аз я изпуших. Полят с бензин човек не бива да пуши, а той меко казано обичаше да пуши. Сигурно е очаквал как ще се върне вечерта вкъщи, или когато излезе от ареста, или не знам кога, всъщност не знам какво точно е мислел, защото се е срещал с хора и е криел намеренията си от тях. Също и от мен, макар че всъщност ми беше казал. Всъщност ми беше казал. А сигурно и от себе си е крил какво ще направи – но разопаковайки цигарите си е представял как ще се върне вкъщи, ще запали една и ще гръпне жадно от нея.

Опитах се да говоря с очевидец. Портиерът на банката отсреща искаше да ме прати за зелен хайвер, в общината охраната ми се изсмя. Следователката по делото не беше лоша жена, но погшапка – и тя не ми каза нещо по-конкретно. Пред вратата на реанимацията лекарката, посрещнала линейката с изгорялото му тяло сподели: „Дойде в ужасно състояние и го попитах: Момче, кой ти грасна клечката?“ – „Не беше клечка, запалка беше“, промълвил, след това го приспали. „Запалка“ май е последната му дума. Военноморската болница във Варна също състи мистерията около смъртта на Пламен. Може и да сме причинили неприятности на лекарите в реанимацията, разпитвайки ги и споделяйки после измрежите какво е състоянието му. В неделя, 25-и февруари, когато медиите вече гърмяха само за Пламен, шефът на ВМА беше затегнал дисциплината, едва ме пуснаха на входа.

Защото нали Пламен за няколко дни стана национален герой. Видяха хората лицето му на снимка и нещо ги жегна. Това хубаво, усмихнато момче се е убило с искане за промяна... Та в събота

приятелите плачейки разпитвахме за състоянието му в болницата и ни казаха: „Изгарянията са ужасни. Сърцето и бъбреците функционират нормално, но другото...“ Погледнах към небето, взех сърцето и бъбреците и ги споделих във фейсбук. На следващия ден болницата опасана от портиери, за състоянието на Пламен лекарите отговаряха така: единствено директорът на болницата е упълномощен да отговаря за състоянието на пациентите. А накрая, когато все пак се добрахме до реанимацията, хубава млада лекарка ни смърри ягосано, така е била инструктирана, засипа ни с ядни гуми. И пак, щом спомена за Пламен, челото ѝ се сбръчи, очите ѝ се навлажниха. Същата промяна при споменаване на името Пламен, макар и много по-лека, видях в очите на следователката, докато ме лъжеше в лицето кой е гледал записите от камерите и защо.

Никои не протестираше толкова решително като Пламен. Той не беше отчаян, не знам за другите пламнали във февруарското умопомрачение хора. Той беше просто ужасно разочарован. „То бива, то може корупция и простотия, Митак, но това българското, още повече Варненското е вече съвсем извън пътя!“ Кои са общинските съветници, продали на групировката ТИМ крайбрежната алея на Варна и още купища публични активи? Какво е имущественото състояние на въпросните общинари в момента? Съответства ли то на получаваната заплата? Лесно е да се отговори и има закони, които вменяват наказателна отговорност, но тези, които трябва да ги приложат не искат. В такъв случай радикалният протест е не право, а гражданско задължение. Само Пламен се оказа на висота.

Кметът на Варна сгаде поста си след смъртта на Пламен Горанов, но общинарите останаха. Разрухата в този прочут и древен град, както и в цялата ни гържава се задълбочи. Хората са все така измъчени и всяка зима за тях е въпрос на живот и смърт. ТИМ продължават да владеят Варна, а с медиите и самолетната си компания те сякаш са тръгнали да превземат света. Какво тогава постигна Пламен? Оправдан ли бе рискът, който той пое

В протеста си? Никой не може да ме убеди, че политическа идея струва два косъма от рядката Пацова брада. Но със сигурност Пацо щеше да оцени подобаващо изникналата на лобното му място Грамада, мога да кажа даже симпатична, в смисъла на хилещия се череп, заснет на Пацолония. Нали знаете, с грамади дребните хорица едно време искали да призват висшата справедливост за възмездие над тези, които владеят над тях със злост и насилие. Пламен Горанов е зов на българите към Бога. А може и обратното, зов на Бог към българите, да вземем нещата в свои ръце.

Пацо обичаше да се хили на черепи. Съвсем като Висоцки в ролята на Хамлет, но нашето момче разговаряше предимно с животински черепи: има автопортрет, вторачен в свинска зурла, последната му, непубликувана снимка е на два разкошни муфлонски роза, поставени в хладилник. Открил ги бе върху един череп в резерват „Калиакра“.

Преди да се запали, на никой непознат в този град и в тази държава не му дremеше за Пламен Горанов, за неговите идеи и за неговите фотографии. Щом си неизвестен, каквото и да сторещ си обречен никой да не разбере за теб. С Пацови снимки илюстрираха брошури и списания, но никога не го подписаха като автор – нали е непознат. Така през 2008 г. той направи снимката „Притеснен спестовник“ след като дълго се шегувахме с валутния борд, нали и той по едно време учеше икономика. Даде ми да илюстрирам своя статия с нея, но редакторите на списанието не сметнаха за нужно да посочват неизвестния автор на смешния кадър: един облещен мъж в пижама (Пацо под странен ъгъл) пъха едри банкноти в разпрания си джюшек. Почти съм сигурен, че с правилен съпътстващ текст тази снимка може да украси световна галерия за модерно изкуство, или поне да бъде откупена за много пари от трезора на народната банка. Може пък и да е за добро, че държаха този автор анонимен – когато тръгнаха да фалират през лятото на 2014 г. банките, пак я използвах въпросната снимка за моя статия в друго списание. И този път не го подписах като

автор, съвсем умишлено. Творбата му надскочи авторството и се превърна в народно творчество.

Пацо направи живота си творчество. От друга страна, изкуството му беше взето непосредствено от живота. Говорят си с Митака за нещо спорно, Весо измисли ново заглавие на албум или група, Стефанов отиде в нова страна, Серго постигне просветление, Мимо открие музикално забавление, скарат се с Пешо за някой енциклопедичен факт – и после Пацо изплуваше от дебритите на находчивостта. И се засягаше, когато приятелите или колегите му не бяхме достатъчно внимателни към детайлите в произведението му.

Велики бяхме, но през годините на увиране у нас се създаде убеждението, че външната оценка трябва да бъде стряскана. Едва ли не, трябва да принудиш авторитетния оценител да те онеправдае. Най-големият грях за твореца е да прави изкуство, или както там се нарича, което е маниерно: направено, за да се хареса. Пламен го твърдеше. Казано по друг начин, в изкуството маниерът е много важен. Във възпламеняването си Пламен показва безупречни маниери. Изчисти преди това квартирата, изпра си чорапите, не си позволи да тревожи близките хора, не остави бележка – и направи нещо, което макар и за седмица сплоти цялата държава. Стотици хора дариха кръв за него. Свали от власт един премиер и един кмет. Чак национален траур за смъртта му обявиха, а държавното радио цял ден излъчваше само песните, които той приживе обичаше да слуша.

Е, повеселихте се и стига толкоз: кукловодите държат Пламен да бъде забравен. Медите спряха да говорят за него, само някой независим публицист или професор току ще издигне името му като символ на решителност и безкористност. Светът вярва само на мъртви герои. Дори да мърдат, отвътре трябва да са мъртви – а Пламен Горанов и мъртъв е твърде опасен, твърде огнен, твърде жив.

ДВАМА-ТРИМА В ПЛАНИНАТА

Надявам се успех да разясня, че Възпламеняване, тази спонтанна гума, родена в реактивната ни организация във фейсбук, разбирам като ситуацията около пламването и смъртта на нашия приятел, която завинаги ще остане тайна. Самоубийство, убийство или нещастен случай? Навярно нито едното, а по малко от трите. Никога няма да разберем какво точно е мислел в този момент. Възпламеняването се отнася също така и до нас самите, защото много голям кръг хора, всъщност повечето ми приятели, бяхме дълбоко разтърсени от... от протеста на Пацо. От отказа му да ни сподели за тази акция, ама как да я сподели такава партизанска. Не мислехме, не говорехме за нищо грубо. Ежеминутно трескаво търсехме новини дали ще живее, напрежението остана седмици, месеци след смъртта му ловяхме знаци в ефира, сякаш някой ще съобщи, че са го открили нейде из Полинезия да плува с акулите. След половин година си признахме – всеки ден мислим за него. А три години по-късно по всичко личи, че най-сетне се успокоихме. Прежалихме нашия приятел. Сега се мъча с писане да опозная човека, когото имам за толкова близък. Да го опазя. Да се разбере с кума си, а покрай него и себе си да видя отстрани.

Идвам от равнината, изкарах късно къса, но интензивна казарма, тялото ми се стегна и като видях, че се справям добре в планината, чудесно е на високо, случват ми се чудеса, зачестих. Дишах добре, имах бързи и силни крака и изпитвах себе си доколко ще е пълна вярата ми във вътрешния глас. Защото той, гласът, ми казваше странни неща – слез долу в дерето, я се качи на този връх, я тука след пеперудата надолу в пропастта. Въдичарската дружина ходеше на диво, но планината си е друго, голяма е, нагвисва, не стига само да имаш сила и ловкост. Пък, да си го кажа, най-високо ценя в планината контакта с Бога. И в града това трябва да търся най-много, но там е друго, сигурно знаете. С Пламен направихме един разтърсващ зимен поход към връх Голям Кадемлия. Нещата стоят така.

Когато ми предаваха Сутрата на рибаря, учителите Жиро и Пацо заявиха, че за успеха на риболова предната вечер е добре да се вземе кадем. Да се люби жена, да го кажа учтиво. Жиро се стараеше, хубаво момче, с приятелката си се стараеше, да не си помислите нещо, ама не винаги успяваше непосредствено преди поход. И аз се записвах чат-пат, но при мен много несигурна работа. От Пацо в това отношение помощ не чакай. Имах една карта, бях я купил от добричкия туристически съюз, на Централна Стара планина. По принцип картите не са силната ми страна, предпочитам да ходя напосоки, да се губя, после научавам къде съм бил. Не знам защо я купих тази карта, ама на няколко пъти се случи така, че ниехме бира с приятели, вадих я, тиквахме пръст в нея напосоки и после там ходехме. Така бяхме на хижа Ехо с Пешо през октомври, покрай незабравимия, обрасъл връх Кукуй. И така, глегаме я тази карта веднъж с Пацо и той прочита на нея „Голям Кадемлия“ – ей това е, Митак, тука е кадема за голямата риба, ако го качим веднъж, взели сме кадем завинаги, не ни трябва да разчитаме на Жиро.

Така поехме, раницата ми беше лека, какво ми трябва, той обаче беше помъкнал фото, вакси, резервни обувки, не знам още какво. От Подбалканската линия с влака минахме, слязохме на разсъмване в село Тъжа, оттам нагоре, чудна пътека, слънце и джобчета сняг, минахме хижа Соколна, Габаревска река, сърна видяхме как се скри от нас, прогължихме нагоре, газехме в туйфите, на отсрещен баир видяхме стаго диви кози Rupicapra rupicapra, наредени една до друга пред пропастта. После видяхме птици от разреда на совите, на цвят бели с черни петна по гърдите, в книгата „Совите“ не пише за подобна окраска на срещащ се в България вид, за полярна сова не знам, но сигурно нещо интересно сме видели.

По пътеката нагоре, нагазихме в снега, загубихме пътеката между каменни грамади, в нещо като лабиринт попаднахме, моята логика беше да се качим най-горе, възможно най-горе – и там е връхът, но Пламен беше по-бавен с тежката раница в редкия въздух, по едно време му казах да си остави раницата, а аз ще

изтичам напред. И се затичах, качих се някъде, вятърът ме духна, изпаднах в еуфория и завиках мили думи към Бог. Свечеряваше се, не виждах връх с къщичка наоколо, но това нямаше значение, защото времето за мен беше спряло. Тогава видях как Пламен тича надолу и се търкаля и премята в туфите. Веднага се втурнах след него, едва го настигнах, съборих го на земята, той крещи и вика „ще умрем тук“, трябваше да го ударя. После дълго и безмълвно търсихме раницата му в падащия зрач.

Пламен заяви, че съм абсолютно безотговорен, никакъв приятел, нито пък планинар, след като съм го оставил сам, и така натамък. Продължаваше да няма път, така че мъчешката включихме челниците и тръгнахме из деретата, мокрехме се, пързалихме се, не знаехме къде сме, бяхме тръгнали все пак в 5 сутринта, а то стана осем, десет вечерта, ние не спираме да вървим насам-натам из снега, в кръг и рязко назад. Когато започнах да се изморявам и да присягам в снега, Пламен, който беше много посърнал и зъл, се оживи и понечи да говори с мен. Накрая открихме пътя към хижа Тъжа. Към два сутринта пристигнахме, залаяха кучетата, хижарят помислил, че пак мечка, но ето ни нас премръзнали. Пламен ни някакъв магически чай с ром и дълго твърдеше, че само заради това не се е разболял.

На другия или по-другия ден слязохме в Априлци. Дълъг, но спокоен преход, накрая над Острец намерихме ново-новеничко чакало, пресни чамови гъски, за подобен лукс можехме само да мечтаем. Долу пак бе пролет, март, запалихме огън, сготвихме супа, сварихме чай, Пламен тогава направи и снимката „Разпалвам огъня“, показана в „Огнените педали“. И Луната опита да снима, тогава имаше някакво особено небесно явление, но не се получи. В чакалото горе той легна на скамейката, а аз на пода. На разсъмване станах неспокоен, размърдах се в чувала, нещо ме дърпаше да се огледам през прозорчето, или може би да правя дихателни упражнения навън. Домързя ме, обърнах се в чувала и спях докъм седем. Като станах, отдалечих се малко да се облекча и като клекнах, видях в локвата пред себе си стъпка на мечка *Ursus arctos*, голяма колкото

моя крак, съвсем прясна. Така кракът ми влезе във фотоизложба: използван е за мащаб на мечешката лапа в „Митака гони мечки“.

Пацо не забрави този случай, който премълчахме пред приятелите. Постепенно напрежението между нас се разсея, но той не остави нещата да свършат така. Няколко години поред идваше по този край. Изучи го много добре. Твърдеше, че тогава съм се бил качил на Големия Кадемлия, просто върхът бил малко по-напред, само трябвало да продължа още пет минути. Признаваше, че той е попечил на изкачването и заявяваше, че работи по въпроса. Много неща се случиха между горната история и тази, следващата.

Вървахме Тошо, Пламен и аз от хижа Мечит в Рила нагоре със снегоходки. Минавал съм по този път поне два пъти лятото, и надолу, и нагоре, но покрит със сняг не го познавах. Оставихме колата в Самоков, извожихме се някак до хижата, подминахме я, без да пием кафе и продължихме. От самото начало снегоходките бяха мъчение за мен: няха сили, телесното тегло ми пречеше, раницата ме натискаше, въздухът не стигаше. Тошко лек като перце, усмихнат, водачът ни. Пацо се справя, настига го, говорят за пътя, пали цигара. Аз се влача отзад. Когато излязохме към билото, насрещният вятър много се усили, едва пристъпях. Лекия Тошо го вдигаше във въздуха и го отхвърляше назад. Денят преваляше. Срегнахме момчета, представиха се за спасители, те се връщаха, защото времето било много лошо, не можело да се върви по билото. Ние продължихме още госта напред, но в крайна сметка също се върнахме в хижата, след часове безплодно газене, аз на границата на силите си.

Дали да не опитаме да навлезем в планината от другата? А може би утре бурята ще утихне? Вслушвахме се с Тошо в свиренето на вятъра и над вечерята се убеждавахме, че утре ще е различно, по-добре. Пацо беше изпаднал в зла фаза. Трябваше да изтърпя много обиди за наднорменото си тегло, за разпуснатия си начин на живот, за това, че пия ракия, след като съм видял, че не мога да вървя напред, че се влача като дроб – че пия, вместо да си заровя главата в пепел и да променя завинаги начина си на

хранене. Той си заминавал веднага утре, не можело с такъв тулуп да се движи в планината.

Имаше право, но прекали, чак на Тошо в един момент му стана неприятно. На другия ден с Тошо тръгнахме рано, казах на Пацо няколко пъти да идва с нас, той не ми отговори и не знаехме дали ще вървим заедно чак докато се качихме на билото и започнахме да грапаме по заледената скала. Тогава се появи отнякъде, сумтящ. Не ни отнесе вятърът, минахме по ръба. На едно по-равно бяло място слънцето светеше ярко, Тошо вървеше напред, изведнъж изчезна, пред очите ми остана само облаче бял сняг. Беше стъпил на снежна козирка и пропадна в пропаст. Още чувам тишината в мъчителните минути, преди да се появи отдолу, пълзейки по склона на пропастта. Стоях вцепенен, Пацо опита да му помогне с риск да зазуби равновесие. Тошо се свлече два пъти надолу в пропастта, но накрая изграпа горе при нас.

След това походът ни придоби друго измерение. Преспахме на Кобилино бранище, там се топлехме на свещи, Пламен пак ме ругаеше за наднорменото тегло. На другия ден продължихме в снега към Рибните езера – и като видях, че вече се опомних на снежходките, минах стръмнината и имам пред себе си само спускане, приближи ме, ощипа ме яростно по шкембето и ме предупреди: „Не се радвай, че свършва, за нищо не ставаш, боклук“ и всъщност е абсолютно прав.

Краят на това интензивно изживяване мисля донесе облекчение и на трима ни. После по зимни планини не сме ходили с Пацо, ударихме го на разходки. Така веднъж бяхме за риба на Родопите, сутринта излязохме от Пловдив и се върнахме вечерта, първо в Западните, после в Източните Родопи бяхме. Хванахме край село Манастир няколко пъстърви, но ги пуснахме заради надписа „РИБОЛОВА ЗАБРАНЕН“, който надпис за нас беше винаги потискащ, дори когато не ловяхме. После поехме към други водоеми, хвърляхме неуспешно час или два в язовир „Кърджали“, но вече трябваше да се връщаме, за да приберем децата. Тръгнахме направо по черни пътища и из незнайните махали зърнахме неве-

роятна гледка. Красиво, модерно облечено момиче води на повод магаре, претрупано със слама. В колата Пацо за пореден път ми обясни защо не трябва да се снимат стари баби в народни носии: били нагласени, изкуствено живописни, пък и всички ги снимат. За момичето призна, че би станала хубава снимка с него и магарето, но невинаги имаш приготвено фото под ръка.

Преди историите, които разказах, Пламен е ходил из Стара планина, и в Рила е бил на Сегемте езера на почивка през зимата, имал е геройски подвизи в Балкана, сам е ходил из деретата на лов за пъстърва, но мисля, че се сблъска със самотата на зимната планина за пръв път там, край връх Триглав. После двамата пак ходихме из тези краища, за пъстърва през октомври, пак без път из гори и долове, валя ни студен дъжд, спряхме да ношуваме на стръмен кален склон, нямаше как да разпънем палатката, завихме се в платницето и треперехме до сутринта, притискайки се един в друг, за да се стоплим. Приказваше, че съм държал да го уморя именно на това място, но вече с шега в гласа.

Последно тук за Странджа искам да разкажа, ходихме два пъти там с него, първия път двамата, втория с децата бяхме, в края на май 2012 г. трябва да е било. Странджа излекува много рани в него. Говореше за самоубийство, но преспа една нощ на водопадите Докузак и се окопоти. На сутринта дори намери достатъчно морал да ги снима. Спомни си, че като момче е ходил да лови пъстърва точно из тези реки – очевидно в реката имаше риба и сега, но нямаше време да я гоним, нали бяхме дошли на изследване. Това чудесно изследване, в което той ми помагаше като спътник, шофьор и съветник.

Докакто взимах интервюта из общината в Малко Търново той посети музея, където служителката, хубаво момиче, му разказа легендата за малкия врис – как който пие от него, се загомоява в този град. Хайге бе, Пацо, пий бе, ще ти идваме на гости, тук климатът е здравословен за децата, къща ще ти купим, а и хубаво е момичето, какво не му харесваш – така го шегувах. И Пламен явно искаше да пие, да се намери, да започне отначало –

но отказа. „Така не става“, каза. Вместо да пие вода и да целува момиче, организира местната тайфа циганчета, които мързелуваха и люпеха семки пред вриса, да търсят четирилистни детелини. Плъзнаха децата по поляните, надпреварваха се да откриват коя от коя по-четирилистна, той се приближи до мен с детелина в ръка и ми я подари за сдобряване. Аз пък му дадох 1 стотинка от 1974 година, намерих я на сметището след село Граматиково. Сливарово, Бръшлян, Синеморец, Кости, Стоилово... Пламен беше сякаш щастлив, когато се докосна до магията на Странджа.

КУМЕЦА

Когато със Стела решихме да се оженим, възникна въпросът за кума. Това бе сложен въпрос по причина, че кумът трябва да съвместява няколко взаимно изключващи се качества. Трябва да ни е приятно и на двамата с жена ми да общуваме с него и да обича децата. На жената да не навява момински спомени, с мъжа да не се пропиват съвсем. Стела избра за кум моя приятел Пацо, макар че го беше виждала само веднъж. Аз приех с ентузиазъм и леко притеснение.

Той си купи специално нови кецове за сватбата, и леко яке, светло бежово, аз с кадифен костюм и козя брадичка, Стела прекрасна булка с бяла рокля – „като лебед“, трябва да се съглася с тъщата. Пламен се разписа в съвета и ни сложи корони на главите в църквата Свети Димитър в Пловдив. Виждам го на снимките, толкова сериозен, свят, лицето му блести. Малката ни семейна сватба, само родители и кумове, в началото на май, със специален диск музика, съдържащ директориите „Майки“, „Малки часове“, „Танци-манци“, „Пацо“. Пускахме си го и в колата на име Карла на сватбеното ни пътешествие из Гърция и Италия. В „Майки“ челно място заемаше парчето от Easy Rider „Всичко е наред, мамо, аз само малко кървя“.

Най-силният ми спомен с кума от самата сватба беше малко преди ритуала. Трябваше ми влакно за въдицата, ако случайно реша да ловя, ако намеря река на Халкигюки, накъдето поемахме за мегената ни седмица. Обикаляхме с Пацо наоколо, в неделя магазините затворени, на едно място намерихме влакно, но аз нямах и блесни. Затова отидохме в друг рибарски магазин наблизо. На връщане за по-бързо – да не помислят сватбарите, че съм избягал, минахме през тунела под Амфитеатъра. Шумно фучаха колите, нямаше кой да ни чуе и тогава Пацо ме презърна: „И ти си отиваш, Димитре!“ Хвана ме за раменете и ме разтърси, презърна ме, после забърза напред, а когато излязохме от тунела в очите му имаше сълзи – и ми каза: тук да си пуснеш Where the streets have no name, издухан от вятъра...

Там горе на тепето в малката зрагинка танцувахме на Битълс, на Агриано Челентано и Ибрахим Ферер, а най-вече на находката на Пацо Франки Вали. Веггин, страхотно парче, пуна ни го поне 50 пъти. „Скъпа, протегни ръце, пълни с любов!“ Какъв ден беше тази сватба само – син въздух, изпълнен със слънце, смях и радост. Възхитени туристи из Стария зраг хвърляха по Стела монети от всички краища на Европа, докато тя неволно правеше с бялата си рокля кръгчета из махалата. Пацо и кумата Петя ни снимаха, тя също беше фотограф. Вечерта в ресторанта с жена ми се въртяхме в лудешки валс и трябваше да се гледаме в очите, за да не изхвърчим върху масите, абе, какво ви занимавам с моята сватба.

Пацо обичаше да идва в Пловдив, също и в бара на Тошо, но името „Контрабас“ не му допадна, имаше и други забележки относно организацията на работата, та веднъж си тръгна внезапно, без да се обади. В този грях поне сме мнозина. От гостуванията в Пловдив остана снимката „Инструментът прави майстора“, реализирана в работилницата на Митака. Пацов автопортрет: омазан в смазка той замислено си бърка в носа на фона на подрегените дърводелски инструменти на тъста ми Димитър.

Пацо беше нарекъл Лили „един от най-важните проекти на живота ми“. Той ни помагаше да гледаме децата с готовност и

дори с известно удоволствие (мазохизмът никога не му е бил чужд). Когато беше наблизно, а мен ме нямаше, извеждаше ги със Стела на дълги разходки. Безапелационно приспиваше Диманчето в лятната количка. Също така знаеше как да накара Лили да млъкне, когато тя хленчи в колата. Пацо запяваше с пълно гърло „Когато над Дунав се стъмни и кървав Балканът заспи“, детето се шашваше и за малко наставаше тишина. Изпитание си беше да отидеш някъде с нашите невръстни деца, само Пацо се наемаше да пътешества с нас и от тогава са най-хубавите ни, живи спомени.

А още по-рано ни пренесе с буса в новия апартамент, нямаше седмица преди да докараме Лили от родилното. Беше героично пренасяне, в мразовитите дни в началото на януари, цялата предишна петгодишна тристайна квартира. Дойдох в София с една раница, дори не пълна до горе, но както и да е. Пацо пристигна специално от Варна за пренасянето, дори докара майка и татко. Да не забравя после да ви разкажа за Пацовия бус. Голямо местене и чистене падна тогава, не знам как щяхме да се справим без него. В тези замаяни от очакване дни, пътувайки в Карла към къщи, насрещната кола занесе по снежните коловози и спря в нашата. Заклеци ни, не можехме да помръднем. Точно в този момент Пацо говореше със Стела по телефона и чу сблъсъка. В следващия миг се появи, сякаш изскочи от слушалката, всъщност е профучал като хала през врати, стълбища и стотина метра сняг. Видя, че не е нещо сериозно, успокои ме да не се карам с „колегата шофьор“ и ми каза да дам на заден.

С Ник и Цвета бяхме заедно с Пламен на онзи героичен риболов на Шабла, когато те ни съобщиха, че Цвета е бременна под гръм на артилерийски оръдия (наблизно имаше военни учения). Явно ни върви с Пацо по семейна линия. Та за този риболов на Шабла, не кълвеше, но забучих се аз в тръстиката и след два-три часа измъкнах една щучка, почти на границата на нормата, ама пак най-дългият улов за деня се оказа. Междувременно една пиявица *Nirudinea* ми се лепнала за крака. Пацо също беше доволен от резултата, хвана една голяма платика (*Abramis brama*), при това на блесна, най-

тежката риба за деня. Ник пък налови на плувка пълна кофа малки риби, включително едно бебе щука. Абе супер риболов беше. После като влизах в колата видях това чудо на крака си, магнах го рязко, текна кръв и Цвета ме превърза с носна кърпа. Не бях красива гледка, а щях да заминавам за Германия рано следващата сутрин, имах полет от Бургас. Появихме се по мръкване в Добрич, че като ни се скара майка, още помнят живите. Оттогава, презгърнати отзад в колата, ми е най-хубавата, май единствена снимка с Пацо.

Най-сетне стигнах до историята, която искам да ви разкажа от самото начало, защото за мен тя осмисли отношенията, които изградахме с Пламен. Това беше в първите години на нашето приятелство. Бяхме се събрали едно малко племе, сигурно осем или десет човека, в онази жилищна пещера на Яйлата точно под платото, в нея има десетина помещения, включително открито пространство с поникнало на него голямо дърво, но по-добре е да направиш огнището пред входа. Очарованието да бъдем толкова нови, събрали се на това тайнствено място, изпълнена със светлина и живот в тревата пролет, вечер край огъня, в един момент неколцина станяхме и излязохме под небето, но не на долу към морето и старата Яйла, а се качихме горе, на платото, в полето. На светлината на много звезди камъните в степта белееха, имаха подредба, духаше, скупчихме се на равно вдлъбнато място, легнахме на земята в ямата, допряхме ръце и крака, направихме звезда и гледахме нагоре към звездите, и се отнесох.

Когато се върнах, вече бях сам, тръгнах си бяха другите. Поех обратно и видях на пътеката Пламен. Казал съм му „Качих се много високо“ или нещо подобно, а той ми отговори разстроено: „Митак, какво да правят тия като нас, обикновените? Ти сега се чувстваш цар, всичко за теб работи, но няма как да няма обикновени хора. Освен Божи синове трябва да има и обикновени хора, които да работят, кой иначе ще върши работата?“ Не може да повярва и да се отпусне и затова страда – така разбрах гумите му тогава. Всъщност ми е казал „Аз съм Специалният на обикновеното“, но вторачен в себе си, аз не съм го разбрал. Не знам какво

му отговорих, смътен е споменът, но изживяването на платото беше изключително силно, а после гумите на Пацо дойдоха като плесница. Помня затопленото си егo – тогава наистина се чувствах благословен цар. Пламен го видя, но аз пропуснах да видя него.

Още и това си превъртам в главата. Веднъж, в Родопите, онзи път за риба като ходихме за един ден в Източните и Западните, шофирам аз, Пацо пуска шеги за Исус Христос. Това е много сериозен въпрос, дали може да се шегуваш с Бога. Според мен може, ама до какви шеги приемам му беше любопитно на Пацо, още повече за Господ Исус. Може и да се е случило да се изсмея примирително на някоя твърде вулгарна Пацова реплика по завоите, не трябва да си прощавам, че го позволих. Поне хубаво се посмяхме на евреите.

Пламен държеше да обсъждаме хората, с които работи. Не ги познавам повечето, заедно поставяха топлоизолации, и някои от тях говорели, че са вярващи християни. Като такива, от тях очакваш да не те оцетят – но именно те го правели, един с пари, друг с клиенти, трети с несериозно отношение към работата. Колко тиради сме слушали за лошото отношение към работата от страна на Пешо, неговото любимо огледало. Но Пешо, разбира се, стои високо над останалите, той е различен клас. Какво да ти кажа, Пацо – така както ми говориш, и аз започвам да се чудя дали не съм оцетил някого. Май се сецам – а Пацо продължава да намира: „...Ти ако сега не се грижиш за инструментите, не ги прибираш, не ги миеш, ти проявяваш недобросъвестност, която според мен не може да се нарече един човек християнин, ако така прави. Или ако всеки път закъснява за работа, казали сме един час – ти спираш хората, които вече са станали, оправили са се и те чакат да започнете. Защото аз много лесно мога да кажа оправяйте се...”

По Коледа, след първия Пацо Мраз, той тръгна по същия път, по който бяхме вървели тримата с Тошо в Рила. От Мечит през Кобилино бранище до Рибни езера. Сам пое, аз останах с децата, не отидох с него, пропуснах и това. На слизане от Рибни езера към Рилския манастир има големи лавини. Нямаше много пари, но оставил на тезгяха в празната хижа десет лева за нощувка. Каза

ми с усмивка: „Че знам ли ще мина ли отголу жив... Да не съм луд да Го ядосвам“. Бога ли, планината ли – той си знаеше. Не беше атеист, както и не беше социалист. Приемаше човешката участ и не се правеше на ангел.

Веднъж на „Тогор Димов“ се напихме. Казвам – искате ли да отидем да спим на телевизионната кула? И тръгнахме, десетина бяхме, с два-три чувала, висока пролет, ех колко пътен беше въздухът на тез години... Излязохме извън града, към Винаца, покрай мястото на Пешо, после тръгнахме направо нагоре по склона, през дърветата, едва излязохме на пътека – или чакайте, сигурно не беше там, това със скока беше в Добрич, в парка огън искаме да напалим, тръгнахме да събираме дърва, сухи клони от дърветата, със скокове, виждам един висок клон и му казвам – гай го, той – много е висок, пък и не знам дали ще се счупи. Аз – давай, стигаш дотам, и сам скочих и счупих един по-нисък и дебел. Той взе високия със силен скок и много се зарадва, че се е получило, даже ми благодари за насърчението.

Иска ми се и вярвам, че на моменти Пламен също се е чувствал блажен, специален. Особено в годините на фотографията във Варна и Добрич, с Огнени педали и Комини номера, на Пацолония, при заснемането на клипа на песента „Двама“, или пък в съзряването на протеста. Когато се събирахме приятелите, моментът беше винаги специален. Всички обичахме и той много обичаше да се срещаме, всеки път в различни конфигурации на нощта. Бяхме много специални един за друг. Нищо, че се изпокарахме след смъртта му. Това, което е свършило не може продължи. Това, което е умряло не може да живее. Ние бяхме взаимни рок звезди, композитори, физици, доктори и гимнастици, генерали и поети. Изгърмели кат конфети.

Веднъж с Жиро решили да си направят майтап с мен. Взели една цигара марихуана и я пяхнали в черната ми Библия – на купона предната вечер трябва да е било това, сигурно съм бил за пиене или на балкона, издебнали са ме. На другата сутрин изпитвам силна нужда от спасение, отварям Библията – от книгата на пророк Исайя

изпада един джойнт. Разбрах аз, че някой ми е свил номер, но изпуших цигарата с благодарност. Вечерта идват Жиро и Пацо, били за риба на вълнолома, в един момент Пацо казва: „Митак, я да видим какво казва Светото писание по въпроса“ – и посяга към черната книга, дето ми е над леглото. Искрено се учуди, че вътре нямаше нищо, даже я тръсна. Аз отсреща се хиля – момчета, тази сутрин чудо стана. Много ми е зле две не виждам, отварям аз Библията – и чудо! Бог промислил за мен един джойнт да ми олекне! Много се смяхме и без да пушим. Той Пламен такива неща не пушеше. Мен искаше да провери дали си чета Библията, или по-скоро да ме накара да се замисля дали не пуша трева твърде редовно.

Момчетата горе си знаят. Сега ще ви разкажа как Пацо спря да пее в групата „Героичните музиканти“, тоест хората, които се събирахме вкъщи с китари и гайрета плюс оркестър Серго. Велика група беше, широка, 400 парчета записахме на десетина-дванайсет езика, но на хора, неучаствали в конкретните записи тази пълнота трудно се разкрива. За пред публика стават десетина песни, от които половината с Пацо. За съжаление той много малко игра на записванка с нас. Та събираме се една вечер тримата с Пешо и Пламен, без Серго, той беше зает нещо с учителките, та тримата музиканти ще се записваме, героични отвсякъде. Впрочем вече бяха станали парчетата „Котка бонзай“ и „Птичи грип“ по идея на Пацо, във възход бяхме. Но сега сме сами, Весо и Стефанов също ги няма. Хващам италианската китарка, то пък без да искаме стана едно на хиляда, така го и кръстихме парчето, Пацо и Пешо правят железен блус дует за чудесата на Австралия.

Пацо окрилен реши да напише програмно реге срещу пушенето на трева. Не се разбрахме за текста: той искаше нещо от рода „ти си препушил и тъп, за нищо не ставаш, боклук, тая трева ти изпи ума“. По-точно помня първия ред: „Пушил ли си ямайска трева? Щото аз съм бил с бомбайска жена“. Пък аз не изпитвам особени симпатии към бомбайските жени, викам чай, това нещо не мога сега да го свиря. Той го прие лично и си тръгна разсърден, после се сдобрихме, но спря да пее с нас. Когато героясвахме бандата,

смееше се, пускаше шеги, наливаше си малко бира, но вече не се включи да пише текстове и да пее. За риба отиваше тогава. Жалко, имаше хубав глас, беше добър поет и много се беше ентусиазирал. Когато откри микрофона, прочете 20-минутен нахъсан откъс от „Сатирикон“ под съпровод на Серговите тракизматика.

Странно нещо са спомените – разрових папката с героичните текстове и там Пацови писаници почти не открих. Тогава си припомних, че в караницата от въпросната вечер той си взе от купа изписаните от него листи. И те трябва да са останали в изчезналия архив.

Да завърша темата, искам да напиша за една дървена маска. Намери изгладено от вълните парче дърво на Галата, дебела и широка кора, гълга метър. Това беше някъде в началото на XXI век. Сутринта ходихме под носа, минавахме от залив в залив по дребните камъни, следобед се върнахме във Варна, разделихме се и вечерта той донесе на купона у Гальо един рогат и брадат, внушителен беше, дявол отвсякъде, маска. Връчи ми го тържествено, занесох го вкъщи, местя го от стая в стая – не можем да постигнем съжителство с него. Та на следващата вечер връчих това дяволско нещо на Весо, който го прие с голяма охота.

Тогава Пацо беше във фаза примитивно изкуство: само подръчното, подсказаното от материала, случайното. Често – разпадащото се. Впоследствие той разработи противоположната школа Концептуална фигурална дигитална фотография, Весо да го каже по-добре. Като компенсация за дявола Пацо ми донесе дървена риба: овъглено дърво, боядисано от едната страна с бяла боя, ин ян точки в очите на рибата. Винаги съм държал много на нея. Изнесох я от архива си на тавана в Добрич, след като Пламен се запали. Децата си играха с нея и я хвърлиха на земята, опашката се счупи, но я залепих с лепило и сега е вдигната горе на рафта.

АРТИСТЪТ ПАЦОЛОН

То всъщност аз каквото направих, Диманчето с мед да я нахраниш, както казваше Пацо. Като си инсталирах Веднъж линукс на лаптопа, без да искам натиснах едно „да“ вместо „не“ и изтрих хиляди снимки от Пацо. Цялата първа и част от Втората ни експедиция в Странджа. Тези снимки бяха замислени като илюстрации – имах намерение да направя електронна книга за Странджа. От фондация „Биоразнообразие“ ми бяха възложили доста голям проект, търсех показатели за измерване на устойчивото развитие на региона. Книгата всъщност не се изискваше по проекта, но обичам тази планина, а и трябваше да намеря обяснение защо Пацо идва с мен на теренните обходи.

А той снимаше отговорно и с удоволствие. Снимаше „устойчиво стопанство“: долмени, крайбрежни скали, кофи с тор, малки ниви в джунгла от храсталаци, цигански бивак – там въпреки снимките му станаха невероятни, защото завчас се сприятели с децата и бабите в катуна, те му се усмихваха със златните си зъби на фона на бита си. Също така снима сметища, овце, пчелари – той много обичаше да снима пчелари и да си говори с тях за живота, мечта му беше да си има кошери на село. Нестинарите засне на Влахов дол, тази серия поне се запази. А онези снимки, които затрих, бяха най-разнообразни сцени от странджанския бит. Ценни бяха. Имаше и една на Диманчето в компанията на една кокошка в село Бръшлян, Стела още не може да ми я прости.

Веднъж Пацо пак раздаваше морал: „Казват – не мога да снимам, защото нямам техника. Ако искаш да снимаш, ти ще снимаш. Дори с една сапунерка може да направиш велики фотографии“. Историята за загубения на летището на Връщане от Америка нов фотоапарат е тъжна. Тя го върна сигурно две години назад. Спестил пари от рейс на кораб, купил си апарата, който винаги е искал да има и тръгнал към нов живот в България. Това, което искаше да ми разкаже тогава, е за деня в София, когато разбрал, че повече няма фотоапарат. Блъскал си главата в стената известно

време, пък взел от приятели една евтина машинка и се качил на Златните мостове на Витоша. Тръгнал да снима шипки по морените. Показа ми снимките оттогава, хубави бяха, ярки – и те са в загубения архив. Последно в Добрич беше този архив. Който знае нещо, да се обади.

За фотографиите по-точно може да разкаже Иван Стефанов. Пламен много го уважаваше като фотограф и като човек. Пламен приживе направи две изложби, само за първата „Огнени педали“ знам подробности. Втората „Комини номера“ той представи във Варна под напътствието на Стефанов в „Лавандула“, а в София – в бар „Яйцето“. Дали я закара изложбата в Търново и в Сливен не съм сигурен. Втората изложба беше голям проект, не съм запознат с организирането му, но за първия, по-ранния и малък, знам някои подробности. Огнените педали бяхме гружинка неделни велосипедисти, които направихме няколко излета из близките Варненски села и кръчми. Името на клуба измисли Весо, за жалост той нито веднъж не дойде с нас. Култовата снимка е „Те мачкат“ – четири момчета с четири колела пред четири тежки машини. Край Белослав я засне. За снимката всички трябваше да гледаме страшно като фагроди, но Милен се засмял пред един багер, което му навлече тежки критики в продължение на години. След изложбата Пламен ми подари черно-бялата фотография, залепена върху сиво паспарту, започнала е да избледнява. А за контекста на „Те мачкат“ – след заснемането ѝ видяхме по пътя живописно пране, ферибот, скали, сърна *Capreolus capreolus*, спукани гуми и носене на счупени велосипеди на гръб в блатиста местност, тогава вече не ни беше до снимки.

На Побитите камъни засне Жиро и Светльо в композицията „Педализеум“: намаза ги със зехтин и ги накара да се борят като пехливани върху велосипеди. Мен пък ме качи с колелото върху един побит камък в „Паметника на незнайния огнен педал“. 24 черно-бели бяха снимките в първата изложба, показа ги в бар „На тъмно“ на улица „Воген“. На откриването се чувствах чудесно,

защото докато залитах с чаша в ръка сред младите дами, гледах от 5-6 снимки от стената.

Сега, с Пешо не се меря, а и да искам не мога, той е Могела. Обещах му, че ще го спася, ако дойдат от Ню Йорк да искат да му дават много пари. То и не могат да го вземат от семейството. Пацо направи невиждани неща с Пешо. Само те двамата си знаят под какъв ъгъл са снимали томове на Достоевски и Маркс в кенефа. Страшни часове трябва да е изживял Пешо в мазите на Нова Загора, както виждам от серия стряскащи сня фотография. Пешо гол върху мръсния бетон. Пешо пие ракия от шише и с див вик надява, буквално, тромпет. Пешо яде пера от гълъби. Пешо в образа на плешив мастурбиращ Дядо Мраз. Най-нежното – Пешо в мръсни групи държи в ръка ютия и под процеждащ се от прогънения таван лъч светлина я гледа влюбено. Не го познавах този мой стар боен другар в такава светлина – а онази снимка, на която свещеноейства в храма на Ютияши? Такова преобразяване наистина е изкуство, без да говорим за снимката. Честно мисля, че близкото ми приятелство с Пешо имаше известна вина за ужасяващите сюжети, в които Пламен го поставяше.

Мнозина сме чували как Пламен недоволстваше срещу култа по красивите жени на снимки, реклами, списания. „Женското тяло те гледа отвсякъде, превзело е фотофорума, всички правят едно и също, снимат голи жени и си ги харесват едни на други. Защото са решили, защото някой им е казал, че това е, което трябва да правят. Това те прави „голям“ фотограф. Правят го, защото мислят, че се търси, а се търси, защото само това има. Много е тъпо само жени да се излагат на показ – защо не снимат например мъжко тяло, защо не направят половината реклами с голи мъже? Нали половината купувачи са жени, даже те купуват повече? Не, не ги манипулират, те просто не мислят...“ Ако го вземахме в такъв момент на подбив, че иска да гледа голи мъже, ставаше уязвим. Сериозно преживяваше дискриминацията от и на красивия пол.

На откриването на изложбата „Комини номера“ в София ни покани със Сашкин да кажем няколко думи в началото като най-

активни коментатори под неговите снимки във фотофорума. Като дойде гумата в мен, тръгнах мазно: „Прег вас са картините на един майстор, може да ви се сторят майтапчийски, но те са плод на много стройна концепция, на един завършен стил, колкото и нов да е той за нас“. Но после гумата се извъртя натам, че авторът е толкова изграден и така цялостен, че трябва да се даде време на публиката да вникне в неговите толкова цялостни творби. Тоест артистът Пацолон да не прави много изложби. Не знам как ми се изплъзна това от езика, добре че Сашкин после се изказа погубаващо и замаза гафа.

За мое оправдание, очаквах нови снимки в софийската изложба, бяха само стари и това ме разочарова. Нямахте ги в селекцията и някои от любимите ми кадри – онези първите, с ютиите на Джибилов и Якимов, всички се влюбихме в тях, какво говоря, трябва да се видят и да се прочете форумът, ако някой е пропуснал. Очаквах с нетърпение всяка седмица поредната порция Джибилов и Якимов не само аз. Тези образи изведнъж станаха толкова популярни, че Пацо спря да ги разработва. Казваше: „В един момент се притесних, че само ютии мога да снимам.“ Когато бяхме насаме, той снимаше бавни панорами на реки и водопади, улавяше залези, пътища и ниви, но тези снимки не ги показваше. Не прозвуча никак добре този нюанс с въздържанието от изложби, ама карай да върви.

В тези снимки, дето ги загубих на лаптопа, ме имаше и мен. Купи от Малко Търново за 3 лева една розова гамска шапка и ме караше да залягам сред цъфналите зеленики *Rhododendron ponticum* с ботанически определител в ръка. Предния ден беше много унил, говореше, че няма за какво да живее, обвиняваше ме, че съм го излъгал, че имало за какво да се живее. В един залив преди Варвара минаваме с колата – с периферното си зрение виждам перка на делфин навътре в морето. А, разбирате, хубаво е в книгата за Странджа да има и снимка на делфин. Секунда, след като регистрира делфина, той се промени изцяло – даде газ, отклони колата по черен път, качи я на хълм, разпъна статива, сложи фотоапарата

– но светлината помръкна, а делфините не се приближиха, не стана снимката.

Стана, но я затрих, снимката на циганите в каручката. Видяхме овце по пътя от Царево за Бродилово и слязохме да ги снимаме. Пацо си играеше на овчарско куче – тичешком юркахе стадото насам-натам, за да го намести за снимка срещу връх Папия. В това време отдолу идват с каручка две момчета, млади, усмихнати, към горското работят, казват – бате, направи ни една снимка двамата с това камерата – и се прегърнаха и зачакаха. Направи им Пацо две и им обеща, че налято ще им ги донесе. Дълго ни обясняваха къде да ги открием.

За Странджа ще разкажа после, сега за Пацолония. Стори ми се изключително неподходяща идея, Пацо точно тогава беше затънал до шия в изолационни проблеми, в един момент да отпрати в интернет хвърчаща покана за селски фото пленер, да остави всичко и да отиде на Върбица. Нае от някакъв роднина къща в селото, вътре застояло, в двора бучиниш, поповите прасета, наистина, изгонили – да, бяха направили усилия да почистят тук-там момчетата, ама с Марто и Сашкин дантели не чакай. Аз се появих в промеждутъка докато нямаше активни фотографии, за да ходим за риба. Предимно раци хванахме тогава, бъркахме в подмолите край една река, ще ви излъжа как се казваше, на около 50 км. от Върбица беше. Сашкин остана да чете за изпит в буса, ние нагоре по реката пог камъните, като видяхме, че с въдица не става. После преядохме с раци, даже няколко изхвърлихме, защото Пацо в зародиш унищожи намерението ми да повдигна въпроса: „Пацо, абе ние тия раци защо не ги пуснем?“ Сварихме ги в тенджерата. Сашкин ни снима двамата, хванали за щипките най-големия рак *Astacus astacus*, че се сещам фотографската история с нашата приятелка Катя, тя е зодия Рак и това ме караше да считам, че например няма да ми върви стопа, ако увреждам раци, такива примерно глупости.

Пламен тогава ми услуги с уменията си – подкрепи ме, несигурен в себе си както и аз в него, и за пореден път се справи блестящо.

Задачата беше да се заснеме Варна за международен уоркшоп за млади архитекти. Събираха се в Археологическия музей, покрай тези вечери на усещането, когато крясъкът на гларусите смущаваше вокалните паузи на джаз певиците, Катя от Музея каза: Миташки, сред твоите много приятели трябва да има и млад фотограф. Да обича природата и така нататък. Така Пацо се нае да осигури на студентите снимков материал, върху който да се вихрят с урбанистични проекти. Не съм сигурен дали точно това беше задачата, но се видях два – три пъти с нея благодарение на Пламен.

Тя вървеше и посочваше сгради, Пацо се катереше по околните гървета и ги снимаше от странен ракурс с взет назаем фотоапарат. Най-интересно беше в Католическата църква – онази обрасла рушаща се сграда, без покрив, малко пог Операта, тогава имаше идея да се консервира. Трябва да проверя другото лято какво става с нея. Прескочихме оградата – аз, Пацо, Катя и нейният приятел, около 10 часа сутринта. Там се катерихме над амвона и Пламен снима небето през продънения покрив, стигнахме и до разбитите витражи. Пламен взе шепя пясък от земята и я хвърли върху светлината, рубинена и лилава, така прашинките откروه слънчевия сноп сред развалините. Черно-бялата снимка беше много хубава, дано се появи отнякъде.

Това беше много преди, а Пацолония се оказа отличен проект, радвах се, че им отивах на гости на момчетата макар и само за два дни. Бяха ме пуснали в гарнизонна с преспиване, качих се на автобуса от Пловдив, минах през Шунка, Пацо ме чакаше с буса в Търново в отлично настроение, макар и малко нервен и пушещ, силно се смееше, както когато имаше сериозни задачи, така и говореше: „Резултатите дотук на Пацолония, Митак, са четири кефала, единият над половин кило, предимно за риба ходим, много е яко да се прави фотопленер. Ако това е то фотопленера, само фотопленери ще правя вече“. Гледал пчелоядите *Merops apiaster* как гнездят в хълма край реката, но тези невероятни африкански птици по някаква причина не ставаха за снимане. Егната вечер

дискутирахме с него и Сашкин философските начала на театралното творчество, а на другата посетихме селската кръчма.

Съвсем друго Пацово лице видях тогава: ходеше изпъчен като фараон, по-скоро като папуняк, с джапанки и тениска с изрязани ръкави, вживян изцяло в ролята на селски бек. Впрочем в тази кръчма видях нещо, за което мислех, че съществува само по книгите. Дойде един богат господин, сигурно арендатор, и около него се заизвиваха няколко мъже, които дотогава стояха пред празни чаши. Сякаш точно него чакаха. Той поръча и за тях по една мастика, докато ги ругаеше, че са мизерници и за нищо не стават – а те само кимаха енергично с глава и го хвалеха колко е голяма работа и всичко му вървяло: и бизнесът, и семейството. На което богатият също кимаше одобрително и даваше утвърдителни примери. А на съседната маса Пацо се държеше като графът на Върбица – разказваше шумно кой живее в селото, черпеше ни, обясняваше нещо на сервитьорките. Хубава вечер беше, мента с бира пихме, на обратния път до къщата добре че Пацо ни водеше. През нощта нищо не ме полази, събудих се и тръгнах да търся вода.

Като говорим за фотографа Горанов, още веднъж потърсих професионалната му помощ. Работех в една организация, няма да я назова поименно, само ще кажа, че е най-голямата работодателска и ѝ викат „палата“. След 30 години напредък по йерархията едно човече се беше добрало до председателския стол и усърдно тормозеше подчинените си. Аз нали напуснах работа като се роди Лили през януари, та наесен пак си търсех и се цаних там за „пресаташе“. После ме прекръстиха на „пиар“. Пет месеца избутах на това сенчесто място. Едно от главните ми задължения беше да снимам шефа: по време на конференции и посещения на чуждестранни гости, с може би първия дигитален фотоапарат в света. Бавен, шумен, правещ замазани снимки, но това беше положението, такъв купили навремето, пари бяха дали за него, нямаше бюджет за друг.

Шефът видял в Бургас, че по време на приеми наоколо се върти фотограф, прави снимки на събралия се хайлайф, светкавично ги

разпечатва някъде зад завесата и в края на вечерта им ги продава по пет лева парчето. Идеята падна на сърцето на моя шеф и той тръгна да ме тормози – виж другите пиари какво правят, ти какъв пиар си, щом не продаваш снимки, не печелиш пари за палатата, само харчиш заплата. Заплатата по-скоро беше скромна, а аз предимно да пиша имам усет, нямам фотографски опит, пък и да продавам снимки на богаташи не ми е детска мечта. Ама шефът настоява, а точно преди годишната ни конференция – рег посланик, рег бизнесмен, вече стана нетърпим. Нали съм съвестен, реших да не взимам пари наготово (после за Коледа получих бонус две пуйки *Meleagris galloravo*, едната на тъщата подарих, не мога да се оплача) – и се обадох на Пацо. Така и така, трябваш ми като фотограф на един прием, да заснемеш на Южна Африка посланичката, психоложка е, само за тебе пита.

Малко множко му дойде на Пацо постоянно да ме спасява, усетих го как се напрегна по телефона, ама нищо не каза, само „Щом е психоложка, ще дойде бе“. Зимата му беше по-свободен сезон, по принцип не работеше толкова интензивно, но пък началото на декември се случи тази година топло, хората се трупаха да си правят топлоизолации при него преди да дойде снегот, госта пари трябва да е загубил, за да дойде до София. Пък и за приема с посланици трябваше да си купува ново яке от кило. Така и ме бързикаше: „Ей, хубаво, Димитре, че си ти, че ме викаш на сватби и конференции, че да си обновя гардероба“. Стела сега се просълзява, като си спомни за чорапите и гащите му – накъсани, износени, когато ни беше на гости и си ги слагаше в пералнята, но това е положението. Ерген човек, няма какво да си милозлива, това беше негов избор. В същото време Пламен много внимателно подбираше дрехите си. Стела му купи дебел вълнен пуловер и той го върна обратно в магазина, защото не пасваше на стила му. Тънък фотограф.

Пристига Пацо в София с новите си официални кецове и яке, срещаме се на обяд край службата ми в центъра, хапваме, обяснявам му за шефа. Пък той, шефът, искаше освен посланици и биз-

несмени да снимаме и него „професионално“, че да може да прилага светлия си лик, когато разпращаме до медиите прес-съобщения за успехите на палатата и да го отпечатват навсякъде по вестници и списания. Казах му аз на шефа: „Поръчал съм фотограф, голяма работа е, от Варна идва, ще ви снима“. „Като е тук – идвайте в кабинета“, радва се шефът. Ама Пацо е тук, а шефът се затворил, никого не пуска, сигурно нещо работи, шефска му работа. Изнерви се Пацо да му губят времето пред затворената врата, викам, дай да пийнем по бира, станаха две, три, хеле извикаха ни. Шефът гледа строго и от вратата прави забележка на Пацо, че не се е облякъл официално, когато ще се среща с важен човек. Пацо се усмихва, обещава да се поправи, вади фотоапарата и започва да нарежда: „Много хубава светлина, чудесен ще излезете, сега напред тялото, брадичката нагоре, хванете мишката, погледнете към монитора“ – усърдно фотографира. Изведнъж спира и се вторачва в шефа: „Ама вие защо не се усмихвате? Знаете ли колко ще сте хубав на тази светлина, ако се усмихнете“.

Шефа го напушва на смях, но стиска устни. Пацо го окуражава: „А така, отпуснете се, по-широка усмивка, покажете, че и вие сте човек, това е то съвременният маркетинг“, голям майтап падна. Снимките така и не видяха бял свят, но с такова начало провалът на приема вечерта ни беше в кърна вързан. Обиколи Пламен всички скучаещи посланици и бизнесмени, дебнеше ги дали ще направят нещо по-характерно, щракаше внезапно, стряскаше ги, докато си пиеха винцето – някои снимки дори хубави излязоха. Качена е директорията някъде из интернет, не знам дали някой я е отворил. А си беше преживяване, макар че от Пацова страна инвестицията беше твърде голяма: освен разходи за път и дрехи, пропуснати ползи. Пък аз, магаре с магаре, два месеца по-късно напуснах, доброто Пацово впечатление пред шефа зян отиде. Остана ни веселата история и новият прякор, който Пацо му измисли – Инспектор Дюдю. Вярно приличаше шефът, с тези устнички и пречемче. Дюдю се опита да ни юрка и по време на приема, и след това да подмята колко лош фотограф съм намерил,

ама не му обърнахме внимание. Да се спасява. Както казва баща ми, да е жив и здрав.

Пацо търсеше да се утвърди като фотограф. Има известни фотографи, превзети като Meleagris, Пацо го съзнаваше и внимаваше. Дълго време мисли и гледа какво правят другите и в един момент изригна като вулкан. Избра си незабравимия творчески псевдоним Пацолон и под него публикува във фотофорума невиждан по-рано, фантасмагоричен подход към снимката, да не говорим за поглед към света. Всички изпаднахме във възторг, когато видяхме колко добре се приемат работите му, и като го виждахме го поздравявахме с „Артисте Пацолон!“

Компютрите не бяха силната му страна, нито пък фотошоп. Той компенсираше техническите си неумения с виждане и идея. Показа несравнимо усещане за абсурда: за това, че нормалното е станало абсурд и абсурдът е нормалност в наши дни. Не показва красота там, където я няма – разголи грозните фантазии, които крием. Неустоимата пошлост на битовия примитивизъм. Неосъществимите мечти, недостижимата и екзотична чужбина, неверните приятели, грозното тяло, заробването на женения мъж, диалогът със свинския череп, светлината, поглъщана от тъмната маза. Той постави луксозно канапе в маниерния салон и шокираше публиката с гимнастически упражнения върху облегалките. Любопитството му към околния свят роди творчество, което далеч надхвърли по стойност така наречения професионализъм.

Има чудесни хора с перфектна фотографска техника и невероятни умения, но някой ги е заблудил, че трябва да се правят само красиви неща, „такива, каквито се търсят“ – заблудил ги е включително с парите, които публиката дава за тази нереална красота. Това са перифразирани мисли на Пацо. Истинското е косматото, бодливо, вмирирва се, хапе, краде, напуска те. Пацо се шегуваше брилянтно с истинските неща, от неговите шегу болеше. Той изпитваше прилив на сила при всяко ново хрумване как да се наредят обектите. Пацо изпитваше шегите си много внимателно и старателно подготвяше всяка една снимка.

Вниманието, одобрението към снимките му във фотофорум го поласка и година след неговия виртуален дебют настроението му беше приповдигнато. Пламен получи признанието на мрежата, че самодейното му изкуство струва нещо. Ще признаете, това е силно успокоително, ако ден след ден в чужд град в продължение на месеци ставаш рано и лягаш късно, за да работиш със строителни материали 20 метра над земята в компанията на простаци. Простациите, сами по себе си, са ценни хора, истински, Пацо обичаше да общува с тях. На немски „прост човек“ е комплимент – в смисъл безхитростен, пряк. Ей такива повечето фотографии сякаш не са. Който знае по-добре, да вземе отношение.

Пацо спря да качва във фотофорума на 46-тата снимка. Мисля че зная защо. Беше се изморил да очаква конструктивни коментари под снимките си и беше обърнал гръб на музата си, но сякаш имаше и още нещо. В миналото бях обладан от нумерология и направих откритие. 46 и 47 са особени и много различни числа. Човешката клетка има 46 хромозоми: числото за мен изразява човешката същност: мястото, до което можем да стигнем без външна помощ. 47 е следващото, надчовешкото ниво. Това е просто число, деля се само на себе си. То е съставено от две сами по себе си уникални цифри – „4“ и „7“, и двете божествени и космически. Сумата им дава 11 – първото двуцифрено просто, разположено между „12“ на съдбовната принуда и „10“ на прагматичната цялост.

Бях описал всичко това в един кратък роман, говорили сме няколко пъти с Пацо за цифроманията. За мое щастие се освободих навреме от този мисловен капан. Но така или иначе често споменавах, че за мен „47“ е израз на върховна пълнота: число, провокиращо вълшебна сила, както и число, предизвикано от вълшебна сила. Когато спря да публикува на 46-тата снимка го попитах защо. Той се намуси и ми отвърна „Аз си знам“. Това че намерихме в компютъра му още една, последна снимка, онази с муфлонските рога в празния хладилник на фона на бутилка мастика, ме кара да си спомням за 47. Вероятно за числата си въобразявам, но рога на муфлона са истински.

Тук просто разказвам забавни случки от живота на Пламен, без да му правя психопрофил – нали прокуратурата вече се погрижи. Искам да разкажа за този човек на себе си и на вас. А то все така излиза, че като разказвам за него, всъщност разказвам за себе си.

Колко банално е да кажа, че най-богатата ми на емоции година бе тази, в която останах във Варна без препитание. Мама и татко не спираха да ми дават пари, затова и Пламен твърдеше, че никога не ще мога да разбера неговата ситуация, въпреки че твърде емоционално приемаше нещата, и на него са му помагали родителите, но той си знаеше най-добре. А една сутрин в края на октомври, точно след разширеното заседание на катедрата по маркетинг, тя току-що беше попарила усилията ми да напиша дисертация за екологичния маркетинг в северните крайморски общини на България, седях кръстосал крака на пода, гръбнакът изправен, да, най-важно е гръбнакът да е изправен. И казах: „Край“. Взех решение да се махна от тези коридори на академичната власт, в които няха въздух за дишане. Не се отказах от последната частица себеуважение, за да се сдобия със заветното пи ейч ди. То всъщност никой не се и канеше да ми го дава.

Казах „край“ и някой позвъни на вратата. Внезапното извънване бе по-скоро правило в онова апартаментче на улица „Тодор Димов“, видяло толкова приятелство и лъжи. Беше Пламен, идваше да провери как е минало заседанието. Предната вечер, на Димитровден тук бяхме пили двайсет души. Пламен помнеше какво ме чака на сутринта и беше дошъл да научи новини. „За убиване си, Димитре!“, каза ми той, но не много рязко, защото виждаше как стои работата. Отвърнах му: Пацо, ти също не завърши в Свищов. „Да, ама ти си друго нещо, толкова разчитахме всички на тебе“. Същото магаре като него бях, все едно Северен и Южен газов поток да сравняваш, не можеше да ме заблуди. После Пламен ме изпрати до автогарата за кураж – отивах към маршрутките

за Добрич, за да съобщя на родителите си нещо, което никак нямаше да се хареса на баща ми.

Пламен продължи да ме критикува за този развой на академичната ми кариера, но не грубо, защото той би направил същото на мое място. Той се опита да поднови следването си в Свищов Веднъж или два, ще разкажа и за това после. Говорили сме с него колко неприятно е да четеш учебници, които противоречат на реалността. След като изведнъж, рязко и внезапно, спрях да бъда млад учен, изникна въпросът за прехраната, както и за отоплението на студения апартамент на първия етаж, също и той подарен ми от родителите. Много хора могат да разкажат за това място, хубаво беше там, млади бяхме там. Как котката от двора – една от многото, се научи да води котенцата си при нас, докато пиехме и пиехме, за да ѝ ги пазим, докато тя скита по майчинските си котешки дела. И как една зимна сутрин се събудих, отворих балконската врата и видях ястреб (Accipiter) във вътрешния двор, сигурно паднал премръзнал, или скрил се там в големия град. Подплаших го и излетя. Или как юношите гларуси, по-точно сребристи чайки *Larus argentatus*, в критичните два-три дни, след като родителите им ги изпъдят от гнездото, а те още не са се научили да летят, крещяха отчаяно, стъпили на тухления зид, а към тях бавно пристъпваха тлъсти изподрани по муцуните котараци. Там, тази година, преди да напусна Варна и след като скъсах с университета, Пацо най-често живееше при мен. Даже започна да ми помага да мия чаши и чинии и да подгмита задния балкон – разбира се, без да прекалява.

Нямахме пари за цигари, но пушихме постоянно, Пацо две кутии дневно, аз малко повече. Всъщност едни от най-забавните истории в живота ни са как си набавяхме парите тогава. Понякога Пешо ме взимаше – когато и на него му се обаждяха, да разтоварваме камиони с електрически крушки на Сточна гара. Плащаха добре, все пак не може да оставиш толкова деликатно нещо като кашон с електрическа крушка на какви да е хамали, трябва ти минимум хамали студенти. И после имахме два-три дни за бира и цигари.

Два месеца бях копирайтър във фирма, която правеше сайтове за недвижими имоти. Взех оттам две малки заплати, ама не им допаднах на строителните инвеститори, не пишех с нужното въодушевление за „романтичния стил на средновековния ренесанс“, няма майтап, през 2005 г. Вървежните сайтове с такива пароли прибираха парите на руснаците и мутрите. Уволниха ме бързо, в сряда ми казаха, че в петък може да си обирам речниците. Отгъхнах си.

Веднъж ме повикаха да боядисам един офис. Един от моите другари морячета си беше сменил попрището, строителен предприемач станал, видях го случайно някъде пред ВИНС-а, разбрахме се, на Колхозния пазар беше офисът, който трябваше да мацам. Отидохме преди това до магазина, избрахме цвета на боята – едно такова оптимистично зелено, сложих шапка от вестник и се вихрих с ваяк из помещението три дни. Вечерта на третия ден идва босът със своята счетоводителка, хубава млада жена. Поглежда той – всичко боядисано, няма пропуски, само тук-там съм мацнал и по белия таван, но се търпи. Поглежда после към гамата, а тя хвърля искри: „Аз? В такъв цвят по цял ден да стоя? Не! Намери си друг счетоводител.“ Бързо замазахме нещата, още един ден работа ми се отвори, още една надница. Тогава и Пацо взех с мен, да има и той дял в общите пари, бързо боядисахме офиса в някакво бозаво розово. Виждат – работливи момчета, не се карат с шефа, предложиха ни вече сериозно да ни въведат в строителния занаят. Уговорихме се да се срещнем в сегем на другата сутрин и да ни пратят с Пацо на обекта. Ние нали взехме парите, вдигнахме вечерта тежък купон – и не се успяхме, отидохме в уречения час на срещата, ама се извинихме, че не можем да работим точно в този момент.

Мисля че предното лято Пацо беше изкарал два месеца в едно фото на Златните, а и един месец при Владо Френча. Последният беше станал управител на някаква вила в Морската, Пацо трябваше да се грижи за градината и да поддържа къщата. Не издържа там дълго, защото много се ядоса на Френча. Пацо кипеше от

енергия, искаше да прави неща, пък и имаше цяла вила да се вихри. Наоколо стърчаха стари изкорубени гървета и прогнили пънове. Пацо се опита да ги изхвърли и изгори, защото загрозявали и били опасни – без някой да му нареди. Той обичаше да проявява самоинициатива и да опровергава убеждението, че всички са мързеливци (накрая той заработи така, че да покаже, че всички освен него са мързеливци, но това е друг въпрос). Владо обаче видял гънерите, а той никак не обича напрежението, особено в определени моменти, и казал на Пацо – „Туй недей да го пипаш, то е тука за красотата“. Нашето момче вдига ръце, развиква се на шефа си и напуска.

Имахме различна представа за работа от повечето хора, да. Бяхме млади и силни, ловки и гъвкави. Много добре си спомням един наш с Пацо работен ден, този път той беше намерил работата. Някакъв човек впрочем интересен, учен в природните науки, преподавал и в Оксфорд, но теглил накрая майната на българската наука и си направил успешен бизнес. Трябваше работна сила да се пренесе една оранжерия, беше си я купил човекът по обява, от село Аврен до неговото място, мисля че беше вила в село Орешак. Та натоварваме се ние сутринта на колата на чорбаджията и отиваме в Аврен. Големите оранжерии имат железни колове, които и така са тежки, пък на това отгоре са забити дълбоко в земята и са залети с бетон. Доста сила си трябва да се измъкнат и пренесат. Демонтираме ние с Пацо конструкцията, ама нали работим двамата, пък и отгавна не бяхме се виждали, радваме се, че сме заедно, един хубав свеж ден, зелена градина, наоколо любезни хора, че се развихрихме и свършихме работата за два-три часа. А камионът е уговорен да дойде чак следобед. Та бяхме принудени да си направим почивка, хапнахме вафлите, които Пацо беше купил с последните стотинки, за да имаме енергия, седим на мездана, пушим и говорим за живота.

Така сме работили, че идва при нас някакъв съсед, наблюдавал ни през оградата: момчета, колко лева на ден взимате? „По двайсе“. Ама така кажете, бе, елате и при мене, знаете ли колко за носене имам, пък ядене и пиене бол. Ние се смеем, става ни хубаво, ама

къде сега ще ходим до Аврен да бачкаме по къщата, не вземем предложението сериозно. А то ето и камионът идва. Натоварихме оранжерията – жезла догоре. Да я разтоварим беше по-тежко, защото камионът спря на известно разстояние пред двора, голямо мъкнене падна. Сутринта в седем тръгнахме, вечерта към девет приключихме. Чорбаджията вижда, че не ни струва работата по 20 лева, но нали сме в капиталистическо общество, не е възпитателно да дава на момчетата повече, отколкото сме се уговорили. А ние бяхме толкова силни, че само се усмигнахме, като вземем парата. После се гордеехме, че сме показали на хората как може да се работи. Работата е по-важна от парите: раздаваш се и не мислиш. Ето защо толкова натискат капиталистите да взимат на работа малки деца, с неукрепнали умове.

А човека го е гъдел, жена му ни сготви на вилата много храна, той пък истории за Оксфорд заразказва, ракия ни налива. Кеф му е, работата свършена, иска да си говори с младите момчета – ама аз ставам нервен, имам среща с милата във Варна. Провалих купона. Хапнахме и пийнахме набързо, разгеле ни закараха до града. Взех момчето под ръка и отидохме в бара. Там косата ми настърхна: една чаша – един час тежък труд. Два лева струваше тогава сангрията, на два пъти по две чаши – все едно сме я демонтирали оранжерията и сме я натоварили на камиона, отиде ми труда до обед. Но после чух джаза, домакинят Борин ни почерпи, и се усмигнах: „Какъв хубав живот!“ Тогава Пацо, той ходи да се къпе и се появи при нас след полунощ, се стегна: „Не ги разбирам аз тези барове, Димитре, много пари гълтат, а нямат смисъл“. Аз обичах „Бугалу“, той не, идваше там само за компания и бързаше да си ходи, дори когато имаше пари.

Весело е, когато трябва да приложиш всичките си умения, за да се нахраниш. Обичах да ходя с Пешо да берем гъби в гората над Винаца и после да си ги готвим на супа и каша. Предимно рижкику събирахме тогава, не ги познавах, преди да ги ям първия път, но си помислих: толкова хубаво миришат, а и не може да умра точно сега, няма да е възпитателно за народа. После гаже сушах рижкику

(*Lactarius deliciosus*) за зимата, но не може да сложиш много от тях в една манджа, имат силна миризма. По една щипка в лещата или в картофената яхния. И коприва беряхме, като се запролетеше. Веднъж, по-рано, с Петко и Жиро ходихме на Галата на разходка, там има запуснати поделения, стръмни склонове, лиани, връхме се из гората, и когато излязохме на по-чисто, виждаме две торби с коприва *Urtica dioica*, току-що набрана. Огледахме се, подвикнахме, пък взехме едната торба. Върнахме се във Варна, къщи имаше малко ориз и сирене, даже и яйце, стана супер супа. На Вратата звъни един познат, дошъл ей така, да ме види, кусна супата и я изяде. Каза, че не е ял друг път такава.

Веднъж през късната пролет Пацо имаше пет лева. Купихме си цигари и едно пакетче морски червеи *Nereididae*. Пацо обичаше червеите, често го майтапехме за това. Пък и не бяхме галеч от истината. Той например беше кръстил имейла си „*nereidart*“. Изкуството на морския червей? Изкуство от морски червей? Нереидите от гръцката митология са спътници на Посейдон, 50 вечно млади морски деви – и то не с опашки, а точно както си му е реда. Енциклопедията твърди, че имената им символизирали изменчивостта, дълбочината, стремителността и своенравността на морето. Не че Пацо не беше стремителен и своенравен, но кой ще каже дали е мислел за нимфи или за червеи, когато е избирал интернет псевдоним? Аз бих заложил на червея. Всъщност червеят е красив, ако го погледне дете, а не гнуслива майка. Във Виетнам нереидите били деликатес. Що се касае до нашите български морски червеи, те са отлична риболовна примамка. Като дете Пацо ги копал в тинята под Аспаруховия мост, но много цигани се научили да ходят там и червеи почти не останали, пък и с нарастването на възрастта времето става все по-скъпо, губиш безкрайността на детството. Че купихме 20 или 30 червея за един и двайсет и тримата с Жиро отиваме на Морска гара.

Нещо се сдърпаха приятелите ми по някаква причина, не помня, но аз хванах едно голямо попче, семейство *Gobiidae*, така и не им научих родовете. Пацо хвана една илария (*Liza saliens*), а Жиро

удари на бомбарда един зарган (*Belone belone*). Сигурно затова са се сдърпали, че Жиро хвана заргана. Както и да е, аз отгавна не съм се хранил, взимам им рибите и бягам към къщи да готвя чорба. След час и те пристигат, сдобрени, Жиро носи хляб, нахранихме се. И други хора дойдоха, и те ядоха и лъжиците си облизаха. Морските червеи са изкуство.

През всички тези месеци на моята най-зряла младост Пламен чакаше пари от Америка. Става дума за втория му рейс с кораб. Мисля че през 2004 г. се върна – тогава, когато си загуби фотоапарата на летището. Минали с лайнера през Средиземно море, спрели в Генуа и Барселона, оттам през Атлантика до Карибите, Доминика, Флорида и Кий уест, Пацо имаше ярки спомени, но не помня кои точно места бяха от първия, кои – от втория му рейс, пък и в един момент стигаше до темата за филипинец, с който бил настанен в една каюта и започваше да ругае. Но ми е разказвал – големи риби ловил, в бара на Хемингуей киснал, абе пълен с впечатления пътешественик. Но след втория път стана нервен. Не се разбрал с някакъв шеф ли, капитанът го тормозел ли, май помощникът, също и филипинецът, та в Маями слязъл от кораба и си взел самолет за Европа. И други хора напуснали кораба тогава, явно действително е била лоша ситуацията.

По-късно с него се свързала американска адвокатка и му предложила да осъди компанията за психически тормоз. Пацо ѝ пратил пълномощно – и зачака. Чакаше, проверяваше си понякога имейла *nereidart* дали не му е писала адвокатката, аз в интерес на истината въобще не вярвах, че може да получи тези пари. Но той разчиташе на тях. Няколко пъти ми обясни, че ако не ги вземе, няма смисъл да живее повече, по-добре било да се самоубие. Най-много ме ядоса, когато веднъж разсъждаваше дали приятелите му ще се радват да му вземат личните вещи. Казваше, че радикалният самоубиец би отнел от приятелите си възможността да се радват на играчките му след смъртта си. Под играчки разбирай всички тези многобройни и скъпи неща, които Пацо притежаваше в много разновидности: основно въдици и примамки, велосипеди

и фотоапарати, палатки и чували, за металотърсач съм чувал, едни снежходки последния път ми остави. Тогава го обогрявах: „Ти си богато момче“, викам, „родителите ти имат два големи апартамента в центъра на Варна, ти си много добре, кой като тебе, само почакай малко“.

Изслушваше ме и сумтеше недоверчиво. Чудесно го разбирам Пламен, безнадеждно изглеждаше моментът – но представяте ли си, че децата в Южен Судан умират от жажда, а във Варна един млад, силен, сръчен и находчив, достатъчно умен, не можеше да си намери работа, за да живее весело? Можеше да бачка само като общ работник, за да се нахрани – и то нямаше кой да му предложи такава работа за постоянно. И при мен не бяха никак добре нещата, макар че родителите много ми помагаша. Той поне навреме се сети да стане специализиран строител, а аз трябваше да бягам от Варна.

Знаете ли закусвалня Джеронимо в квартал Христо Ботев в Добрич? Тези имена на прочути борци за свобода няма да сложа в кавички. Там се хранеха, докато бачкаха наоколо. Това беше най-близкият им досег с културата, с готвеното, да се пошегувам с Леви-Строс. Агнешка супа по един и седемдесет, кюфтенца със сос по два и трийсет, висенето си изморява и изисква добро хранене – макар че не може да се прекалява, за да не натечеши. А през онази година, преди да станем съответно журналист и строител, добре че беше Серго – пристигаше с мандолината и китарата, с бира, цигари и нови песни в ръка и вдигаше бойния дух на „Тодор Димов“. Тръгнеш да му се оплакваш на Серго, изливаш си мъката – а той мълчи, не те прекъсва. После му погледнеш брадата, става ти смешно и дори малко срам те хваща, сипваш си бира и скоро започваш да пееш.

Тогава написах и първата си песен – „Търся работа“. Ето я: „Аз съм млад специалист, владея западни езици. И образование си имам – по гледане на тракийски камъни и птици. Зима иде, търся работа, сметки за ток и бяло вино. Бяло, бяло, защо не си червено, като сърцето на кубински революционер? Само за едно се

боя: намеря ли я, как ще мога да летя на пълен работен ден? Как ще мога да презръщам любовта на постоянно работно място?“

Един ден в Пацовата поща се намери имейл от адвокатката – пишеше, че имало вероятност делото да бъде спечелено и му искаше банкова сметка, за да преведе по нея парите. Продължава да съм силно скептичен, но Пацо се оживи. Една вечер бяхме тримата със Серго и той предложи да играем на келтски песни: всеки да напише стихотворение и да го изпее, другите да свирят и припяват. Серго е келт от Кемерово, аз някакъв мащабен исторически проект замислих, не го осъществих добре, а песента на Пацо заслужава да се чуе. Ето стихотворението, което той изпя: „Ударих по масата и паднах под нея, петдесет лева случайно открих. Отидох го бара и започнах да пия, и пих и пих и пих и пих и пих и пих. И пак ударих по масата... Това пет-шест пъти се повтори, прибрах се вкъщи щом кръчмата затвори. Сега спя на двора, жената ме изрита. Защо ли? Защото заплатата беше изпита. И – пих пих пих пих пих пих пих, пих пих пих пих пих пих пих пих пих...“

На записа се чува как едно щастливо дете, аз, тропна с крак, смее се и вика на припева с цяло гърло „И пих и пих и пих и пих“, а Пацо пее с много решителен тон за хипотетичната си заплата. Повтарям, че Пацо беше най-трезвеният човек в нашата компания. Шегувахме го, че щом не пие концентрати и не пуши трева, вероятно има някакъв таен начин да се груса. Да не лиже жаби? А Пацовата песен за заплатата, изпита на 5-6 пъти показва каква беше цената на труда в тези години. Но всъщност към едни други 50 лева се бях запътил.

Пацо получи парите от Америка: две-три хиляди долара бяха, не помня точно. Много се зарадвахме за него, а той изведнъж се промени. Стегна се. Каза ми: „Тези пари са знак, че трябва да направя с тях нещо за себе си, за живота“.

Като разбрахме, че има шанс за парите, започнахме да мечтаем какво ще направим с тях. Как четиримата с Жиро и Пешо, може би и Марто, ще минем Кончето. Да минем Кончето през зимата,

да купим екипировка и да се подготвим, и да получим възмездие за всички глад и другите неща. Но ето че парите гойдоха, даже мисля и не се почерпихме както трябва, защото Пацо беше съгласен с всички нас, че не трябва да ги пропилява. Планът за Кончето все пак си стоеше и Пламен се захвана да го реализира. Направи списък с котки, въжета, карабинери, обувки за Пешо, раница за Марто, транспортни разходи, храна – като изчисли всичко, оказа се, че едва ли не ще трябва да даде всичките си пари за това приключение. Тогава, в един туристически магазин, когато проверяваха нещо с Пешо, продавачката ги запитала къде планират да отидат. Като разбрала, писнала с цяло гърло: „Ама вие луди ли сте, майките си ще зачерните“ – с което сложи точка на нашето планиране.

После Пацо си купи хубава въдица и много воблери и тръгна усилено за риба, за да му се изясни какво да прави с живота си. Не беше нещо значително, но си спомням как една вечер ранната пролет минаха с Жиро за малко през нас да ме видят. Аз имах други планове, те също – щяха да ходят на купон на техен общ познат, аз сигурно в „Бугалу“. След тази вечер в живота им настъпи рязка промяна, защото на купона някакъв познат им предложил да станат височинни работници. Тогава се поставяха топлоизолациите на сградата на БМФ, голяма поръчка, търсеха наземни работници, така наречените общаци, и аз по-късно се пробвах на един обект като общак на Жиро. Но и алпинисти липсвали. Момчетата се хванаха на работата като общаци в бригадата, близо месец-два ги виждах много рядко, после изгряха в нова светлина – височинни работници.

Пацо, който си беше отговорен, пък и малко по-схванат от жилавия Жиро, покрай новата работа се записа на курсове за алпинизъм. За хубаво си даде парите от Америка, за височинна екипировка. На курсовете се запозна с Албена, с нея и с мъжа ѝ ходи да се катери по скалите над Анталия. И с други нови хора се беше запознал покрай скалното катерене, а и нови навици завъди. За половин година изучиха с Жиро занаята и нещата се обърнаха. Вече имаха пари, тогава на алпинистите плащаха много добре. Освен

това гледаха да се пазят трезви и не закъсняваха вечер, че пречи на работата. Изглеждаха самоуверени, устремени. Започнахме по-рядко да се срещаме с тях. А ние със Серго продължихме да свирим всеки ден и нощ, и сутринта хвърлях по едно око на обявите за работа. От нямане какво да правя пуснах някое друго сиви и в София и точно на тридесетия ми рожден ден, в началото на септември на Камен бряг, докато пътувахме на стоп и тананикахме песента *When the saints are marching on*, телефонът ми иззвъня: „Имате ли възможност да гойдете в другиден на интервю?“

„Пътуваме всеки петък Варна-София-Варна и всеки километър пием от своята карма...“, изпя в началото на лятото Серго в един от най-хубавите ни дуети. В края на лятото пристигнах в София, писач в нов финансов сайт. Последният ден на август в степените на Калиакра, в полето над нас се рееха орли. И после онова момиче на Огънчето, Серго свиреше на вятъра и нощта... Далеч е от синьото море и от жълтата степ столицата. Да отида дотам първия път пари ми дадоха мама и татко, но работодателят подбираше служителите си на три стъпки, затова за втората се обърнах към Пацо. Той очевидно вече печелеше добре и можеше да даде пари назаем с висок риск. Издирих го чрез Пешо, Пламен беше си взел квартира, или при приятел живееше, не помня, но ми е останало в главата, че в жилището му беше пълно с въжета и седалки, нямаше къде да седнеш. Пламен пак бързаше, щял да оглежда обект на нов клиент. Даже без да му се обяснявам ме попита колко искам. 50 лева, достатъчно бяха тогава, билет отиване и връщане до София не струваше повече от 25. Тези пари така и не му върнах. За пари не му останах дължен, но точно тези пари не му върнах.

МИНОРЕН БЛУС ЗА ПАЦОВИЯ БУС

Рядко съм виждал толкова трезвен човек като Пламен. Има хора, които не пият, той пиеше, но извънредно умерено. Веднъж в парка в Добрич двамата изпихме половинка уиски, той беше в тежка любовна мъка тогава, това е най-много. Глътка ракия по повод, две-три бири с приятели, четири най-много. Не беше пияч и с много малко изключения – като „Изолятора“ в Сливен, не обичаше да кисне по барове. Но пък беше много социален човек и обичаше да излиза вечер. Веднъж ми каза: „Понякога три гена стоя въщи и мисля, лежа, мисля за нещо, не излизам от къщи и само си блъскам главата. Накрая изляза за нещо в града, отивам в най-тъпия бар, запrikaзвам се с хората там и случайно разбирам, че вече са го измислили това, за което се чудя. Много лесно било, не е трябвало да си губя времето, а просто да поговоря с хората“.

Така понякога се случваше в Добрич. За да разберете този град, в който съм роден, на влизане по пътя от Варна, на равния участък на три километра пред табелата, растеше бял бор, самотен в полето на фона на дребни акации. Тънък дълъг клон стърчеше над шосето, като костелива ръка в японска гравюра, отзад се виждат белите блокове на квартал Балик, а борът прави най-красивия жест на света, невидян от никого в полето. Това е градът, в който може да учиш добре, защото няма какво да те разсейва. По Великден разбрах, че белият бор вече го няма.

Трезвеност и социалност са две достойни черти на Пацо, които никои няма да му оспори. Както е прието, ще кажа нещо трето – това е творецът, детето, ловецът. Както не пиеше вино и ракия, така вътрешният му живот го опиваше. Той непрестанно търсеше себе си, търсеше и другите, това любопитство към човека беше неговата отличителна черта. Голямо достойнство на Пламен е, че успя да вземе със себе си в трудовия си живот огромни снопове презръдки от онзи идеализъм, който беляза личностите в нашата компания, но и вече прави толкова далечни тогавашните нас от сегашните. Някои се промениха към по-

добро, има го и това чудо. Пацо щеше да се гордее с Пешо, ако го видеше толкова строен и стегнат велосипедист, същински огнен педал. Мирка покрай кърменето на втория си син направи изложба с материали от Пацолония, посветена на Пацовия pure idiotism. Виж как от десет години не пуша цигари, Стела почти започна да играе аеробика, Серго стана татко, Жиро и той работещ баща на две дъщери, и така нататък. Но някой вече винаги няма да го има – онзи необходимият, когото не усецаш. Доляям телефона до ухото си и няма на кого да се обадя. Случва ми се беда и няма кого да потърся за помощ.

Наистина ги оставих момчетата и отидох в София – по същото време, когато другите се влюбиха и тръгнаха да правят семейства, или в случай като Весо поне смениха квартирата. Само Пламен остана, сред многото си работа, да ходи по гости между нас и да ни напомня за нас. Мобилността е от изключителна важност и той реши проблема, като си купи стар микробус Фолксваген Каравеле, от онези с най-удобното купе в света. После се оказа, че двигателят му не е оригинален. Загряваше, течеше, скърцаха спирачки, скорости се чупеха, цареше моторна разруха. Пацо инвестира големи ресурси за ремонт на това превозно средство, което взе от София по обява. Возил съм се с него, имаше висока проходимост, на въздеход ми приличаше, когато подскачах на предната седалка, докато ходехме двамата за риба край Върбица. С него е затъвал в пясък и кал, бусът го е оставял на пътя с хубави стопанжийки, карал е с тел вместо съединител до най-близкия сервиз двайсет километра. Филм дори бяха ходили да снимат с този бус в Карпатите. С друг, но от същата марка Пацо беше шофьорът в турнето на Джанго Зе. На това турне в Търново Пламен се запозна с францужойката, по която после много тъгува. Возеше всички и сякаш за него Морския пее: „Ти си шофьорът на този рейс, недей го забравя, чуваш ли, ей!“

Пацовият бус беше с многобройни предназначения. Споменах за местене на квартири, за филм, за риболов и турне, но и за работа беше удобен, събираше много работници и материали. След като

Влязоха в изолационния бизнес, дейността им бързо се разрасна. Имаха поръчки за блокове във Варна, Сливен, Нова Загора, Добрич. В един момент работата по панелките в Добрич толкова нарасна, че му стана по-изгодно да се премести да живее от Варна там. По едно време и Пешо живееше с него в Добрич, оттам пътуваха и за Сливен. Пламен изкара две или три години в моя роден Добрич, запозна се с особеностите на местния живот: Джеронимо, последното кино Икар и неговия бар, „Фонтана“, кафенето на Мино в Стария Добрич. Разбира се, Градската градина. Стъни и от време на време Паскал. И общо взето това е.

Правеше по някой обект и във Варна, за да не се губи връзката с приятелите там. Но условията за живот в морския град се бяха много влошили още преди да се махна оттам. Демографското налягане във Варна стана твърде високо. Появиха се първо едни момчета, които биеха по улиците. Мен поне три пъти ме биха. Веднъж пък ни натупаха с Пацо в Добрич, докато седяхме на Поповата градинка, в самия център. Беше късна вечер, пушихме цигари на пейка под улична лампа, голяма тайфа бяхме, на другия ден момчетата щяха да участват в Добричкия полумаратон и ги окуражавяхме. Говорехме, смеехме се, нищо особено. Тогава се появи един от най-едрите мъже, които съм виждал, явно не от тук – гастролър, ядосан крачеше насреща и ругаеше, че някой нещо бил направил на някого. Ние с Пацо си седим, онзи идва до нас и лекичко ни чуква главите една в друга. После една седмица ми пицяха ушите. Не може да се каже, че са ни набили без вина: защо не сме си били вкъщи в този късен час? Защо сме изглеждали така, че да ядосаме човека?

Пацо си взе голяма квартира с нисък наем. Нали това е смисълът да се преместиш да живееш в Добрич: да спестиш някой лев и да направиш някоя хубава снимка. Нещо хубаво може да направиш където и да си, дори в Добрич. Например снимката „Имало едно време в НРБ...“, една от най-хубавите му. Паскал в едър план е класен ръководител, преподавател по приложно гладене, и след миг, по гумите на Автора, „с характерния за североизточните

части на България акцент ще каже Кой туй бйе?!“ Защото е видял преписушка с ютия на гланта на козируващ ученик. На стената плакат „Всяко чавгарче без гънки – бъдещ комунист!“ до схема с устройството на ютия, под портрета на другаря Тогор Живков. Преписушката и шарената пионерска връзка са реплика към артиста тусооп – към индийската серия снимки на Иван Стефанов.

Майката на Пламен почина от рак през пролетта на 2006 г. Закараха я да я оперират в болницата в Плевен, нужна беше кръв. Жиро и други момчета пътуваха дотам с влак, за да гарят. Жената си отиде. Срещал съм се с нея няколко пъти, висока и светла, фина, тъжно и строго гледаща жена. Пламен реагира мъжки, прогължи да се шегува с живота и смъртта, но се дръпна в себе си. Малко след това се скараха жестоко с Жиро. И с баща си се скара заради втория семеен апартамент, който Пацо се надяваше да получи като наследство от майка си, а баща му задържа за себе си. Пламен прие това много тежко – като загуба и на двамата си родители. Като загуба на идеята за дом.

Знаете ли, сутринта след Възпламеняването, в къщата, където беше оставил багажа си, прерових личните му документи. Най-личните му вещи, сложени в специално портмоне, бяха две листчета. На едното беше записал имената и датата на раждане на майка си и на нейните родители. Другото беше едно завещание, което е писала майка му, докато болестта ѝ вече е била в напреднал стадий. То на практика го лишаваше от наследство, защото прехвърляше всичко нейно на съпруга ѝ. Пламен се опита да поживее няколко месеца с баща си в апартамента на улица „Любен Каравелов“, после се изнесе при приятели, най-дълго у Пешо стоя, в един момент стигна и до Добрич.

Пронизващо чувство е да си on your own with no direction home. Изпитвал съм нещо подобно, макар при мен никога да не е било така драматично както при Пламен. Това е същото като да осъзнаеш, че си съвсем сам във високата планина – страшно е не защото си страхлив, а защото ти се отварят очите и виждаш

колко голяма е планината. Не си свързан с оживяването с нищо друго, освен със собствените си мисли, чувства и дела.

Добре помня тази Пацова добричка квартира, на практика на пет минути пеша от идеалния център на града, а смятана за квартал. Шегувах се с Пацо за добричкия му живот, защото, разбира се, там имах по-голям опит от него. Забелязах, че на него Добрич му действа по същия начин както и на мен. Като опитните самураи, практикуващи до самия край. Колкото по-изкусен ставаш, толкова по-близо усеждаш края до себе си и толкова повече практикуваш – не за да постигнеш още нещо, а защото практиката е твоят живот.

Веднъж се бяхме събрали в тази квартира с Пешо, Серго, Петко, Стъни, Иво Бабата – и Пацо, но само за малко. С новия си познат от фотофорума bairi100 той тръгваше на опознавателен зимен снежен поход. Бай Ристо е фотографът, заснел дивите свине върху ски пистата, ако се сещате за онази велика снимка. На похода с Пламен той носел ютия, за да се пошегува с най-големия фотограф на ютии – но и Пацо носел собствена ютия, разбира се. Останала е оттогава снимка как Пацо ухилен размахва ютия, стъпил на скален ръб. Та Пацо ще тръгва с нощния влак и ни оставя квартира, пълна с ракия, вино, бира и мезета, има само час или два да престои с нас. Край масата в кухнята ще пием и ще свирим. Не бях се събирал с приятелите сигурно от година. Пристигнах в Добрич със Стела за Коледа, Лили беше на една годинка. Детето внезапно вдигна висока температура, та се прибрах вкъщи по-рано от обичайното. И Пацо си бе тръгнал, жалко за неизпетите песни.

Но пак някои неща изпяхме. Пацо се отпусна за миг и написа реге за възобновяемата енергия в Добруджа. „Всеки слънчоглед – ветрогенератор! Духай ветре, духай! Правим ток и зърно не ни трябва, духай ветре, духай!“, и хубава мелодия измисли, още си я тананикам. А когато вече беше заминал за гарата, по предложение на Серго направихме „Минорен блус за Пацовия бус“. Преди това с Пешо и Серго тайно пуснахме тото и нарекохме очакваната печалба за ремонт на буса, тъй като Пацо постоянно се оплаква-

ше какви големи разходи има покрай возилото си. Скрихме фиша заедно с текста на песента в кухненския шкаф – да го отвори и да спечели, какъвто му е късметът. По стар обичай на героичните музиканти, всеки от събралите се написа на листа по един рег от песента, евентуално римуващ се с предишния. Серго римува „фиш – печеливш“. аз измислих стихче от рода, че Пацо обича да работи само ако не му плащат, но после помислих, че може и да го обидя, зачеркнах и го пренаписах.

В същата квартира се бяхме събрали друг път, също достойна компания, по време на Великите пости беше. аз постех авангардно: месо и яйца отказвам, но алкохол не избягвам. Пацо отваря хладилника – вътре една торба чернокоп, да, *Pomatomus saltatrix*, точно онази ужасно вкусна черноморска риба. Баща му ги наловил от „Академик“ на кея на Аспарухово, подарил му ги. Пацо каза: „Димитре, като има такава риба, по-голям грях е да не ядеш, отколкото да ядеш.“ Давах си сметка, абсолютно прав беше, и официално прекъснах самодейните си пости, за да отдам почит на рибата и на приятелството.

И друг път е посягал на рибата на баща си – Любчо отнякъде беше купил огромни лихнуси (*Mesogobius batrachocerphalus*) и ги сложил във фризера. През онази чудна гладна 2006 година Пламен ги донесе за една групова вечеря на „Тодор Димов“, твърдейки, че ги е хванал сам. Изядохме ги с огромен ентузиазъм и за миг не се усъмнихме, че Пацо може да хване на буната толкова много такива едри риби. После ни се подиграваше: „За какво прекарах толкова време да им дупча устичките с кука, бе (лихнусите бяха хванати с мрежа), след като даже и това не се сетихте да проверите!“

От квартирата на осмия етаж на панелния блок в Добрич се виждаше големият булевард към Балчик. Имаше кухня с мивка и трапезария с голяма маса, наоколо много бутилки ракия, дадени на майстора с благодарност, едната стая препълнена с книги и раници и палатки, малко легло в нея, в стаята с големите прозорци имаше бюро с компютър, по-голямо легло и отново пирамиди от книги.

Изолаторският му бизнес се разрасна до повече от десет човека през 2010 г. В края ми разказваше, че през 2011 година успял да покрие разходите си, но 2012 била изключително слаба, цените паднали заради фирми, безотговорни към качеството и безопасността, които наемали мърляви цигани да санират. В един момент и тази евтина квартира му беше в тежест, а и добричкото безвремие му бе дошло в повече. Нали и ние от Добрич предпочитаме да се срещаме по морето, на Камен бряг или във Варна. Работеше няколко дни в Добрич, изкарваше обекта, после се качваше на буса – и във Варна, там също работеха, вечерта с приятелите говореха за фотографии и слушаха музика.

От този период помня историята за един клиент в Добрич, на който Пацо му сложил изолация, а оня не иска да плати. Мотал го половин година, я тази седмица ще му плати, я другата, някакъв хитър стар военен. Пацо му крещи в лицето, оня се прави, че не разбира. Твърди, че нещо станало и парите му били изчезнали – а се вижда, че пари има. Накрая Пацо вече се беше отказал да се занимава – обажда му се онзи и му дава един стар мерцедес, на теория за повече пари от стойността на изолацията. Пламен прогаде колата на братовчед си, но така и не ѝ взе парите.

Много повече го засегнаха на един друг обект бабата и дядото, на които предложил топлоизолация на цена, при която той нищо не печели, даже е на загуба при отчитане на дневните разходи за храна и цигари. Съжалил старите хора, решил да им направи хубава топлоизолация за малко пари. Те пък през цялото време погодзирани, че ще ги измами и постоянно го гледали в ръцете да не ги окраде.

През почивките – по снимка за разкош. Пешо яде с мистрия розов „сладолед“ от кофи с розова боя, виснал в седалката на четвъртия етаж на блока. В качеството си на Якимов, Петър Джабилов имитира великолепно падане от стълбището пред вратата на персонажа Джабилов – тоест Стъни. Композицията се казва „Казах ти да ми ги върнеш с добро!“ и е първата, която привлече интереса към Пацолон във фотофорум. В тази връзка преди време гледах и едно мило клипче как Серго в бял комбинезон

като йети подскача да се сгрее на покрива на висок блок, и той беше известно време общак при тях. И Морския е бил общак, ама тез ръце по-добре да свирят, трябва да се пазят. Пацо надали им е давал да правят нещо по-тежко. Включително и аз четири-пет дена спусках с въже от покрива на 17-ия етаж плоскостите на Жиро, виснал на 12-ия. Отговорна и трудна работа е да си общак.

Тук вече се налага да разкажа как се скараха с Жиро. Намериха си двамата занаят и след година решиха, че могат да го работят сами, без шеф. Направиха си рекламна листовка за алпийски услуги, събраха пари за екипировка, започнаха да получават поръчки. В този момент Пламен жестоко се скара с Жерар и го изгони от общия бизнес с обвинението, че е несериозен и не може да се разчита на него. Не мога да съм им съдия, но в това отношение мисля, че Пламен постъпи нечестно спрямо Жиро, който беше вложил пари и време в общия проект. Малко преди това, заради идеята да работи с приятеля си Пламен, Жиро напусна фирма, където му плащаха добре. Пламен е бил изключително груб при това скарване, много лоши думи е наговорил, има неутрални свидетели. Такива услуги тогава много се търсеха, приятелската фирма можеше да бъде успешна, но Пацо я поиска само за себе си. А после не успя да се справи с контрола. Най-вече на себе си: започна да крещи на хората – и на клиентите, и на колегите.

Не взех страна в това разделяне, продължих да общувам с всеки от тях поотделно. Пацо със сигурност го е глождело отвътре. Когато се налагаше в голяма компания да остане в присъствието на Жиро, заставаше встрани нащрек, смееше се на шегите, но криеше поглед. Срещнали се най-сетне лице в лице в един бар няколко месеца преди да се запали, пили по две бири, поговорили. Жиро му казал, че го съжалява, че е още ерген и го поканил някой път на гости. Пацо се съгласил, даже за някакво ходене за риба подхвърлил, така и няма да разберем дали сериозно го е мислел. Жиро, трябва да направим пъстървите на Резовска.

Пацовият бус, това легендарно возило, развозващо в пленителен комфорт музиканти, еколожки, рибари и общаци, беше предше-

стван от бялата Астра. Семейната им кола, баща му я даде да я кара, след като почина майка му. Това беше първият автомобил на Пацо. За да се научи да шофира правеше кръгчета из България, без да отива някъде, без да отсяда никъде, напред-назад по пътищата, десет хиляди километра за месец. Веднъж се срещнахме в Каварна, от София бях дошъл и се случи там някакъв концерт. Тъкмо беше взел колата. Има един равен прав участък малко преди Каварна, на него преди правеха ремонт и още стоеше пътен знак за ограничение на скоростта. Ремонтът отдавна приключил, знакът си стои. Зад близките дървета се скрили пътни полицаи, мерят скорост и глобяват. Така и Пацо го набараха, в зората на шофьорската му кариера, с двойно по-висока скорост от разрешената. Той им се опънал – нали имаше американско самочувствие, опитал се Пламен да обясни на органите на реда, че няма никакъв смисъл този пътен знак да стои точно там. Те го гледат и му се смеят и му взимат за превишена скорост книжката за три месеца.

Пламен много се ядоса – първо му спират бизнеса, второ е несправедливо. Най-вече безсмислено, освен това очевиден източник на корупция. Отвори въпроса пред семейния адвокат дали може да обжалва този акт и насрещно да съди МВР, че ограничава ненужно скоростта и създава условия за пътни произшествия и подкупи. За щастие бързо го разубедихме. Тази Астра не му навяваше хубави спомени и скоро я продаде за малко пари на Стъни.

Продаде и буса. Учудих се – няма ли сантиментална стойност за него, все пак го е возил къде ли не, включително на среща на собственици на Caravelle някъде по южното крайбрежие. Гледах снимки от това пътуване, с Весо и Мимо са били, със сигурност чудно са си изкарвали с китарата в буса, стопаджии, шегички, бирички... Пламен обаче заяви, че му е писнало от тази кола, пръснал е прекалено много пари по нея и нагодения ѝ двигател. Сигурно и това го има, но според мен скритата причина за продажбата бе, че внезапно на Пацо вече не му трябваше такава голяма кола. Идеята да вози много приятели, всъщност идеята за приятели, беше помръкнала.

Той поддържаше в себе си убеждението, че развива бизнеса си не само за да печели пари, но и за да дава хляб на други хора, които работят не за него, а с него. Както и да осигурява на клиентите си топло и сухо в студентите месеци. Споменах как мнителните клиенти го разочароваха, сериозно беше, говореше за неблагодарността им много огорчен. Приятелите също, то се знае. Може и това, че постъпи лошо с Жиро да е довело лоша съдба. Но, така или иначе, изведнъж хората, с които Пацо си мислеше, че работи, най-вече Пешо и Марто, се оказа, че нямат нужда от него. Пламен остана да се грижи само за себе си.

Освен това парите свършиха. Той прие много навътре това, че работи с всички сили, а не разполага с достатъчно ресурси за насъщните си нужди. Той искаше да поддържа връзка с момиче, живеещо в друг град. Да пътува към нея, тя да идва в неговото място, веднъж в годината да ходят на ваканция в чужбина. Да може поне когато е с нея да се храни редовно, да ходят на култура и на природа – онова, което се смята за нормално в страните, които внимават за добруването на работещите хора. Работейки от сутрин до вечер Пацо не можеше да си позволи повече от цигари, бензин и Джеронимо. За какво работя? – няколко пъти ми е споглеял. За храна и цигари рискувам всеки ден живота си. Износвам си тялото, да не мислиш, че ще мога още много години да вися така. И вместо хората да оценят какво се прави за тях, постоянно си мислят, че ще ги излъжа с нещо, нещо ще им открадна. Щом е така, няма смисъл, Димитре, по-добре да легна някъде...

Вероятно е редно да споделя, че приятелите не му върнаха парите, които им беше дал назаем в силните си години. За сериозни суми става дума, с хиляди даваше – само да му поискат, понякога почти непознати, макар начело в списъка да стоеше негов братовчед. Изчезна работата през 2012 г., точно тогава той се влюби, искаше да бъде със своето момиче и да я впечатлява, той вече знаеше как – но нямаше пари за бензин и храна, а заемите, които беше раздал, се оказаха в голямата си част несъбираеми. Неведнъж съм му казвал, че лично аз не бих давал с такава лекота

толкова пари. Вероятно е искал да докаже пред себе си, че е по-силен от парите, като индианец на потлач фестивал. Та така. Продаде буса и парите изчезнаха, сигурно и не са били много. После му дадохме да ползва Карла, след това кола му даде Албена. Тото фишът, който приятелите му оставихме в кухненския шкаф в Добрич не излезе печеливш.

БРЪШЛЯН И ДОКУЗАК

Пътуваме из Западна Странджа в посока Източни Родопи. Съвсем преди малко сме се измъкнали от гората, към Елхово се движим. Шофира Пацо. Аз опитах двайсетина километра, но бях бавен. След като се радвахме два часа на зелените, после още толкова на Марина река, а стоеше планът да стигнем до Мезек, трябваше да побързаме. Там беше последната вечер на похода на Байкария с велосипеди по границата. Класика – Васко, Призрака, Краси, голям банкет се задаваше, ама пътят дотам е дълъг. Не че е толкова дълъг, ами е гигантски разбит. На острите завои между гъстите букове посъветвах Пацо да свири с клаксона, когато няма видимост – както се прави на Корфу. На този тесен път, ако насреща се движеше кола, макар такава да не бяхме виждали от половин час, челният удар беше неизбежен, ако шофьорът не ни усети. После слалом между дупките, там Пламен ме смени за Волана, по-добър беше, и ето вече сме на главния път. Отгъхваме си, но още сме напрегнати. Излезли току-що от Странджа.

Пътят равен, скоростта се вдига над 110 километра в час, но трябва да намалим, защото пред нас се движи голям камион. Ярко бяла непрекъсната линия – изпреварването забранено. Пламен забавя, залепя се зад камиона. Чака позволение за изпреварване. Пътят широк, наскоро ремонтиран, видимост пет километра, малко коли в насрещното платно – но линията си остава бяла и

непрекъсната. Кара няколко километра така и не издържа, дава газ и изпреварва камиона. Казва след това нещо от рода:

Тия, Митак, са за убиване. Домързяло ги, напили се на обяд, доспало им се и пуснали четката по средата. Тия могат да ти убият настроението, да го скапят тотално. Принуждават те да правиш нарушения. Не мога да разбера как в такава скапана държава живеем. Ти да не си направиш труда да помислиш какво ще им е на другите хора...

Шезувам го: „Абе стига си се оплаквал, виж какъв асфалт ти направи Бойко“. В отговор той започва да ме гразни с лукавия си тон: „Ти сега, Митак, пишеш, че Бойко Борисов бил прост и това онова за него, ама той е много по-добре от другите. Казват – прост бил, само за магистрали приказвал. Ама човекът може да каже – ето това направих, ето тая магистрала съм построил. Като не ви харесват, построете вий нещо, бе. Кво, тия от бесепето ли са, как там се казват, са много по-зле. Да, аз съм фен на Бойко Борисов, като ги гледам другите съм му направо фен“.

Известно време преди това почти без да искам бях написал няколко текста в интернет, в които се занимавах с тази известна персона. Пацо внимателно четеше нещата, които пиша, може би беше сред най-верните ми читатели. Защото сме приятели, да не си помислите друго. Почувствах се длъжен да отговоря, най-вероятно енергично съм се разграничил от бесепето. Но ето че пътят се сменя. Малко преди Тополовград мисля беше, преди това ругахме разкопаното Елхово, но след него вече се бяха заели сериозно да ремонтират шосето. В течение на четиридесет минути пътят нарязан, с прагчета, ръбовете започнали да се ронят, хвърчи чакъл, друска зверски, шибан път. Пацо мълчи, мълчи, още мълчи, продължава да мълчи, пък накрая избухва: „Абе как може да си толкова прост, бе! Изрязали 35 км. и го оставили така и въобще не си дали труда да помислят за хората, които ще карат по него. Не можеха ли един ден пет, два километра да изрежат и след това да ги асфалтират?! Започват един участък и го оставят, минава есента, зимата, целият път развалят.“

Димитре, връщам си гумите назад, това което ти казах за ония новите (тогава партията на Бойко беше млада) не е вярно, тия съвсем не са в час, много са зле...”

На мръкване купихме вино и бира от Тополовград и разговорът се прехвърли върху отчаяната любов на Пламен. Не знам как са се разделили с Виолет, по думите му той бил инициаторът, „защото тя е прелестна, а от мене нищо не става, по-добре да изчезна някъде, да ме няма“. Разделили се един ден. Тя го молела да остане, той обърнал гръб и си тръгнал. Искеше да скъса в мислите си с нея, но не можеше да спре да говори за тиквената ѝ супа, за спортното ѝ тяло, за слабостта ѝ към българските вина и за това, че е най-непосредственият, свободен и жив човек, когото е виждал. А Пламен не може да бъде такъв, защото трябва да се ядосва на глупави хора, докато прави топлоизолации. Се чупи от бачкане без никакъв смисъл. Защото хората, на които е разчитал, са показали, че изобщо не им пука за него. И въобще не може да разбере ЗАЩО ТРЯБВА ДА ГО ЖИВЕЯ ТОЗИ ЖИВОТ, крещи той и блъска по Волана, малка кола, момчешка му работа, колата кривва в насрещното. Аз е по-разумно да мълча, но не се сдържа и възразявам, като му казвам, че не съм длъжен да слушам такива неща. Сега той вече полудява.

ДИМИТРЕ ТИ МЕ ИЗЛЪГА! Става дума за баща му, че винаги в този живот ще му помогне, защото не е чужд, а му е баща. Така бях казал на Пламен. На мен вярно много са ми помагали родителите, всичко са гали за мен и мисля, че това е нормално. Пламен е убеден, че при него не е така. И започва да крещи, че не разбирам, че на никой на този свят не му пука за него, пътят тръгна надолу, вече не го гледахме, той викаше, колата криволичеше, аз му отговарях крещейки, не знам защо не си затварях устата, отговарях му и го ядосвах още повече. И така след Свиленград той спря рязко Карла, излезе от нея и тръгна нанякъде по една риза. Опитах да го спра с думи, казах му, че не е прав да ме обижда, защото на мен ми пука за него, и не ме е грижа въобще той какво мисли, но съм му приятел и ако трябва ще те набия, но

няма да те оставя да правиш простотии. Тогава той ми каза, че тъкмо аз мисля само за себе си, че съм най-големият егоист от всички, които познава, изключително себичен човек, че си тръгва от мен, пешком ще стигне някъде, където и да е, в Гърция или Турция, има паспорт и 16 лева и цигари в джоба, ще ходи където си ще. И потъна в полето в нощта, оставил ми мигащата кола и голямата си раница, ключът се клатушка на таблото, след дългия убийствен път, малко преди десет вечерта.

Виках го, но не особено ентусиазирано, защото според мен не беше прав да прави така. После се качих на колата, направих обратен завой и тръгнах. И аз не знам накъде. Къде да ходя, щом човекът ме остави? По-добре да се върна. В този момент телефонът звъни, обажда се любимата Стела, за да ме попита как се погаждаме с Пацо. Тя не би ме пустила така лесно в гивата гора, ако не бях с него, тревожи се по не знам какви свои причини. Свърших едно добро дело тогава, като премълчах, че съм сам. Това беше вечерното обаждане, след като децата са приспани. Така шофирах и говорех с престорено весел глас, пусках шегички, стигнах и подминах Свиленград, затворих телефона – и спрях. И пак обърнах колата. Тръгнах нататък, където се разделихме, но бързо се загубих, дори май карах два-три километра в насрещното платно. Накрая открих онзи път, спрях някъде на него колата и излязох от нея. Пламен излезе от тъмното и дойде при мен. „Защо се върна“ – попита ме. „Защото съм ти приятел“, казах му и без да коментираме повече влязохме в Карла и бързо стигнахме Мезек, където си изкарахме страхотно с момчетата.

А предната нощ нищо не предвещаваше такъв развой на събитията. Нощувахме на Докузак, деветте извора, прекрасен водопад преди село Стоилово. Видяхме се сутринта в Бургас, стигнах готам мисля с влак от Пловдив, Пацо пристигна от Варна с Карла, щяхме да сме с малката кола из Странджа. Наистина, настроението му беше подозрително приповдигнато и оптимистично. Седнахме на центъра на Бургас да пием кафе и тоник и обявихме, че започва експедиция „Луг морски кон“. Нали знаете, два типа индианци

има, Седящият бик и Лудият кон, а ние щяхме да сме на Всичкото отгоре и морски... За начало реших да му покажа Бегликташ – силно място, от което имах една прекрасна история, тъкмо с кончетата. Заведох го точно под дъба, под който лежах преди десетина години и мутрите на Мултигруп ме намериха сред стаго коне – до долмена в гората до Приморско. Дори табела „Долмен“ вече бяха поставили там.

Голям долмен, госта запазен, Пацо се зарадва – имаше първи обект за снимане. Той се качи на дъба, аз трябваше да му позирам отдолу из камънаците. Хубави станаха снимките, помня ги, от затритите са. Клекни, стани, наляво, надясно – щом фотографът нарежда, и президентът изпълнява. Накрая Пламен тръгна да слиза от дървото, за да ме снеме в едър план, и едра пепелянка *Virepa atrodytes* се шумгуна в краката ми и се скри в храсталака. Какво пък – змията е добър знак за начало на пътешествие. После се провихахме за здраве през цепнатините на Бегликташ, аз потрудно от него, той междувреме открити кариера за пясък в резервата, и отминахме нататък.

После по някаква причина поехме по прекия път от Бродилово към Кости – мисля картата ни поведе. Пътят постепенно стана черен, дърветата склучиха корони над нас, притъмня, дори скептикът трябваше да признае, че дивотията е голяма. Музиката в Карла допълнително състи страха. След като бяхме завъртели десетина пъти Втория албум на Джанго Зе, тъкмо го бяхме сменили с някакъв диск на Стравински. По покритата с миналогодишни листа пътека Карла се движеше като избягала от психиатрията. Дори в сумрака под дърветата усетихме как зрачът се спуска. Почти по тъмно излязохме на асфалта преди село Българи. Започнахме да мислим за спане, но първо за успокоение пихме бира в Търново, после вечеряхме в хубавата механа в Бръшлян, в Граматиково ходихме за още бира, пристигнахме на Докузак към единайсет. Като за първи ден, обиколихме и набелязахме местата.

Огън не запалихме, но с кеф изпихме топлата граматиковска бира, аз мълчах и слушах как Пламен говори за момичето от Фран-

ция. Колко невероятен, прекрасен човек е тя – и как животът му никога вече няма да е същият. Ето така беше през целия ден: превъзбуден, ентусиазиран Пламен, миг след това депресиран, на крачка от това да заплаче. Но Странджа е магическо място. Легнахме да спим в чувалите в беседката и шумът на водата ни унесе. На сутринта станахме с бистри глави и Пацо отиде да снима водопада на деветте извора. Красиво се получи, и на него му хареса, спомни си, че е идвал по същата река и преди, разтърси се и започна да крещи: „Докузак! Докузак! – как само звучи, Докузак!“ – и поехме с колата напред.

Няма да се досетя за точната последователност на нашите пътешествия, затова ще си спомням за местата. В Синеморец отидохме в един хотел, след като бяхме скитали госта из гората и вече имахме нужда от баня. Стаята с изглед към морето, но хотелът празен и еттин, нали е още пролет. Търсехме един човек, който се занимава с пермакултури – в градинка, сгушена между два големи грозни нови хотела. Отидохме при него навечер, той тъкмо се занимаваше с градината си и не му беше до нас. Бързо ни отпрати да си ходим по живо по здраво. Аз почувствах, че няма защо да се отнася така с нас, щом работим за благо на Странджа и сигурно съм реагирал по-остро, но Пламен побърза да ме издърпа от двора на човека, и започна да ми се кара: „Ти, уж журналист и будист, не знаеш да говориш с хората, нямаш капчица търпение. Ще гойдеш пак, ще го потърсиш на грузия ден, когато е по-удобно, няма да се караш с него като добитък с розата напред. Нищо не си научил от баща си.“

Усетих, че беше прав, и не се дърпах много, когато на следващия ден Пацо настоя да се върнем и да обясним по-подробно на човека с какво се занимаваме. Той пък този път ни прие добре и ни разказа за нещата, в които вярва: за хармонията в екосистемата, за баланса в човешкия живот, за силата на ненамеса-та, за тайните на растенията. Той беше и пчелар и ни заведе в най-близкия си пчелин. Имал три. За разлика от други пчелари, с които говорих тогава в Странджа, кошерите му не умираха, а се

рояха. Според него – защото не взимал меда им и не ги хранел със захар. Това, което другите събирали от 30 кошера, той взимал от 120. Докато ни обясняваше всичко това, спомена и как убил един кошер пчели, защото били зловни и хапели. Кошерът си имал характер – би трябвало, защо не, сигурно и градовете си имат характер. Бях доволен от този поток на мисли, но Пламен, който бе причината да сме там, изведнъж стана критичен. „Не може да е толкова лесно“ – каза ми после той. „Ако това беше начинът, хората отгавна да са се сетили.“ Не повярва, че градината няма нужда от копане, а пчелите – от подхранване. Ако беше така, нямаше да има прогрес, хората нямаше да се развият, нямаше да има цивилизация. Трябва да се намери различно от мързела решение на сегашните проблеми, заяви той.

В село Българи, докато се срещам с кметицата и с по-личните хора, които тя беше извикала заради мене, Пламен тръгна по дворовете. За час събра противоположна информация от моята. И тук твърдеше: „Димитре, ти още не си се научил да говориш с хората“ – и изкопчи следната история за образа, с който държеше да ме ядосва. Като дошъл на посещение в нестинарското село царят, настанили го в една по-лична селска къща. Една бабичка, която живеела в съседство с „царската“ къща, си помислила: те момчетата от охраната на царя сигурно са жадни, цял ден стоят на слънце, я да взема да им направя по един айран от моето кисело мляко. Направила – и ето ги чукат на вратата, припикало им се, молят да влязат. Пуснала ги бабата и после ги гощава с мляко. Идва и шефът им. И на него му предлага баба паница с мляко, пък той троснато ѝ отвръща: аз съм на работа, не мога да се занимавам с някакви си млека. И после го видяла по телевизията, че бил Бойко Борисов. „Какво хубаво да чакаш от човек, който си почерпил, а ти е отказал“, обобщила бабата. Пацо беше много доволен, че се сдобил с тази история. Аз пък в кметството разбрах колко нужна е на Българи канализация.

Месец по-късно, в самия край на май, аз карам голямата кола, Пацо на предната седалка, отзад Стела с Лили и Диманчето, в

количка я возехме, нямаше още година. Идеята беше да отидем заедно в Странджа – хем да отчетем още едно пътуване за проекта (спокойно, сам си ги плащам и никой не ми ги броеше), хем да разсеям Пацо от лошите мисли, хем децата да излязат сред природа. Пацо пристигна с Карла в Бургас, паркира я там и се прехвърли при нас. Първо отидохме в Бръшлян – хубава беше храната в тамошната кръчма, все ще се намери къде да спим. Но не беше толкова лесно: заради фестивала на зелениката, който течеше в този момент, селото беше препълнено. С голяма мъка ни взе една госпожа с децата в къщата си, но Пацо трябваше да опъва палатка извън селото. Докато се настанявахме, Пацо обиколи околните къщи-музеи и изпадна във възторг от традиционните народни технологии. После научи Лили да вика „Бррръъшляян“ със страшен глас, цяла година го повтаряше този възглас гетето.

Докато съм бил при бабите да взимам интервюта, Пацо и Стела тръгнали на разходка с количката и намерили едни кокошки Gallus gallus domesticus, които проявили голям интерес към Диманчето. После отидохме и ние на фестивала. Пейт, та се късам странджанци на една поляна над Стоилово, а наоколо продават традиционни странджански храни и малко по-встрани кебапчета. Куснахме по едно парче щирник, па се наредих аз на опашката да осигуря кебапчета за народа. В това време Пацо извадил фотоапарата, голяма лъскава машина – беше я взел назаем от Албена, и снима фолклора. Нали и това ще трябва за книгата. По едно време гледам, пред микрофона едно девойче пее, строга млада хубавица с очила, гъста черна коса, сключени вежди и бляскави черни очи. Не само хваща окото, ами те кара и да мислиш за нея. Небето постепенно се свъси, въздухът се изпълни с усещане за дъжд. Девойката пее ли пее, а Пацо я снима ли снима.

А пътят до фестивалната поляна е черен и труден. И ако ливне дъжд, с тези гуми току виж не мога да издрапам с децата. Отвсякъде е време за тръгване, но как да спра този прилив на живот в Пламен? Накрая престана да пее момичето, взехме си фотографа и поехме нататък. За компенсация долу в селото

изкупихме всички налични кебапчета. После наистина заваля, но и децата благородно заспаха в колата – отидохме на Петрова нива и слушахме как водата шурти по покрива ѝ. А после отидохме в село Варвара, където намерихме прекрасен семеен хотел: голям апартамент с отделни помещения за нас и за Пацо на цена само 50 лева на вечер. Околните кръчми работят, но още са празни преди сезона: стопаните учтиви, цените ниски, добре готвят, социализъм на границата с комунизма. Виж какво нещо: аз за кръчмите си мисля, Пацо сигурно би се сетил за огромното щъркелово гнездо, в долната страна на което си бяха свили гнезда стотина врабчета. И за купона в къщата на отсрещната страна на улицата, където пяха странджански песни под съпровода на гайда до зори. Неопитен бе гайдарят, но толкова ентусиазиран, че нямаше как да му се сърдим.

Освен че се разписа блестящо в съвета и ни помагаше да бутаме количката, Пацо имаше невероятен усет като кум – по някакъв начин усещаше кога сме се скарали с жена ми и се обаждаше по телефона точно в такива моменти. Примерно, не си вдига той телефона две седмици и точно когато сме изпаднали в известни несъответствия с любимата съпруга, той звъни, за да ме попита как върви животът. Или колко сантиметра е розът на белия носорог и колко на черния. Така беше, честно ви казвам, с точност половин час след гръмко семейно разногласие. Но да не се отклонявам, настанихме се ние във Варвара и на другия ден правим екскурзия до плажа на Силистар. Три пъти спирахме колата, за да разгледаме костенурка или таралеж върху асфалта, децата бяха във възторг, Пацо внимателно пренасяше животинките от пътя, за да не ги смачкат колите. По някаква причина снимките от Силистар се запазиха – той снима Лили в красивите треви и мен с Диманчето на плажа. Но аз исках да го накарам да върви на юг, да тръгне наголу по брега, по скалистия див бряг в посока към Резово.

Като добруджанец се гордея с високите брегове на Калиакра и Тюленово, но признавам, че това парче най-южен български бряг е

невиждано красиво: назъбено, раздробено, диво, пълно с непознати животинки, пълят едри насекоми, пътеките минават през уханни борови горички, пресечено е от интимни плажове и свличащи се до самата вода скатове, обрасли с ярки цветя – оттам исках Пацо да мине, защото преди година, когато за пръв път дойдох тук сам, усетих силна енергия, сблъсък на море и земя, нещо древно и същевременно изключително живо и силно. Вулкан от природна сила. С Всесилния аргумент „трябват снимки за книгата“ изпратих Пацо, обул високи туристически обувки, по този маршрут. А ние се повъргнахме на Силистар и отидохме да се черпим в кръчмата на Резово. Пацо пристигна при нас след три часа и по очите му видях, че не съм сгрешил. Снимките, в интерес на истината, не се получиха. Докато е вървял забързан по брега, е трябвало в движение да разучава чуждия фотоапарат. Все пак улови в един кадър гущер, стършел и пеперуда, но не е като за „Нешънъл Джоографик“.

А на другия ден моят кум ми изнесе поредния урок. Даже два урока. Неделята преди да играят в огъня на площада на Българи на трети юни, нестинарите се събират в местността Влахов дол, в дълбоките гори край село Кости. Това събитие беше включено с половин уста във Фестивала на Зелениката, но за да не правим тарапана, местната туристическа директорка почти ме отказа да ходя там: не можело да се мине с колата, много лош бил пътят. Исках да отида, но какво да правя в това време с жената и децата? Да ги оставя сами? Всъщност на това се гължах най-големите ни разногласия – по някаква причина Стела не обича да остава сама с две малки деца на непознато място. Бих могъл да махна с ръка на това събитие, но ще ощета Пламен. Освен за книгата, мислех, че ще е яко да направим и статия за списанието, в което работех: мой текст и негови снимки на нестинарите. Може би щеше да се зарадва да види отпечатани свои снимки.

Чудихме се, умувахме как да направим, все едно с логка през река кози и зелки да превозваш. Накрая се разбрахме, че Пацо ще отиде сам на мястото да снима и като свърши, ще направи марш на скок до Малко Търново, където щяхме да го чакаме. И така,

Водим го до Кости, закуваме в селската градинка и се готвим да тръзваме със Стела и децата. Не е малък Пламен, ще се оправи. Пък на мезгана стана неприятно, пияни от сутринта, глупава музика в барчето, не се стоеше. Диманчето също се чувстваше неуютно на гърнето.

Пацо казва: Митак, изчакайте ме само да си взема едно кафе... Изчезна и се върна след 20 минути ухилен. Докато си взимал кафето и палел цигара, се разприказвал с хората наоколо, намерил кмета, разбрал от него къде е пътят за панагиря, изложил му нашия казус, показал му колата. Кметът категоричен: ще стигнете дотам с нея, как няма да стигнете. И така, благодарение на Пацо цялото семейство участвахме в нестинарския обряд. Изнесоха костинци с музика и хора опашатите икони от конака, натовариха ги на джипки и тълпата пое след тях. Последвахме ги и ние с нашата кола и действително стигнахме без проблем до Влахов дол, древната Парория, обраслата с бук изоставена прародина на нестинарите. Видяхме как процеси в народни носии разнасят старинни икони в сребърен обков, на които загрижени майки гушкат брадати синчета, умиваха иконите в извор, бликащ от скала, после ги слагаха изправени на дървени престоли, за да гледат към хората, които играеха хоро пред тях. Това е най-езическият обряд, на който съм присъствал – и още по-нереален бе той благодарение на Пацо и няколко японци с камери и микрофони. Нашето момче с огромния лъскав фотоапарат, карирани гащи и зелено кепе следеше всяка чупка на ритуала и изпреварваше стъпките на носачите на иконите, японците с невъзмутими усмивки го следваха – те снимаха филм за ЮНЕСКО.

Пет са нестинарските села – Българи, Кости, Сливарово, Кондолово, изведнъж при Граматиково на предната линия в процесията, носейки икона, в красива носия и с черни зуменки на краката се появи момичето с очилата – певицата, която видяхме на Зелениката. Това бе очаквана магия. Пацо ни завеща поне 20 нейни снимки, ще трябва да я намерим и да ѝ ги дадем. Стела си спомня, че видяла как Пламен избутвал хората, които искали да снимат

процесията на Граматиково с мобилни телефончета. Нито си ми на обектива, нито на блендата, би казал той. Такава красота, ако ще я снимаш, заслужава само най-хубавия фотоапарат. Ама защо изобщо да я снимаш... Междувременно Диманчето, която не можехме да оставим да пълзи на влажната земя сред буките, зарева, а Лили започна да се дърпа от ръцете ни. Като видя напечената ситуация, Пацо ми връчи фотоапарата си, грабна Димана, изчезна сред дърветата и се върна след пет минути със заспалото бебе. Другото малко дете на нестинарския събор беше Калина, гъщеричката на Юлето, да ги видим как ще им се отрази нестинарството в младенческа възраст.

Гайдата и тъпанът, които свиреха при въвеждането на иконите, подеха нова мелодия. Старейшината разпали огън от тънки клони, около него бързо се образува кръг от хора. Когато клоните станаха на жарава, две жени и двама мъже затанцуваха в нея. Като бели птици размахаха ръкави, вдигаха иконите към небето, викаха „Въх, въх!“, тъпанът думкаше като луд, нестинарите се въртяха. После Пацо сподели: като чух тъпана и нещо ми стана, нещо ме грабна, дойде ми отвътре да се събуя и да затанцувам и аз с тях в огъня. Спряло го е това да не попречи на ритуала, да не стресне хората, нали е пришълец. Ако го беше направил, може би щеше да избегне онзи, другия огън?

От този магически ген остана фотоочеркът „Живите икони на Странджа“. И два големи урока за мен: не оставяй жена си и децата, и говори с хората.

Пропуснах това, че след Бръшлян и преди Варвара минахме за малко през Бургас, щях да изнасям лекция в Морското казино. Градината на Бургас наистина е красива и става все по-хубава. Пламен буташе количката из алеите и нареждаше: „Ето, точно така, Бургас ми е вече любимият град. Бургас е невероятен, вижда се, че тук става нещо хубаво. За Варна не ми говори, тя вече за нищо не става. Аз не мога да разбера как може всичко това, виж Алея първа, само тя да беше, и всички знаят кой го е направил,

има документи, подписи – и никои нищо не казва. Всички ги знаят и никои не им държи сметка.“

Аз, разбира се, винаги съм предпочитал Варна, но как сега на кума да му кърша хатъра – и потвърждавам: „Много хубав град е Бургас, имаше защо да се махна от Варна, и тебе те разбирам, че отиде в Добрич, абе ти защо не дойдеш при нас в София...“ – а Пацо спира да ме слуша и настроението му изведнъж рязко се повишава, защото докато бута количката, нашият хубавец привлича погледите на бургаските майки. В един момент ние със Стела и Лили се дръпнахме встрани, а Пацо горд и наперен като папуняк Урира ерорс прави тигели из алеите с ухиленото Диманче и предизвикателно заглежда майчетата. Сега остана и да не му харесва Бургас. Същия номер впрочем правехме и в Добрич и Пловдив.

И за Сливарово искам да разкажа, за това село, оцеляло след десетилетия зад кльона, приклекено между границата и телената триметрова ограда, но почти загинало, след като забраната се смени с неограничените възможности. Само двамата с него бяхме, оттам минахме на път за мястото, където цъфтяха зелениките. Село със седем жители. Отидохме там точно когато носеха хляба, два пъти седмично го караха, и ги видяхме всичките сливаровци. Колкото и да е чудно, в магазина имаше студена бира – за разлика от голямото Граматиково, където ни дадоха топла бира (още не бяхме видели Граматичката и върху него село се сипеха критики). Не мога да откопча Пацо от сливаровци – говори и говори с тях, разпитва ги: Не ви ли е скучно? Ами сега какво правите вечер седмината? Ходите ли си на гости? Идват ли децата и внуците? Трябваше вече да тръзваме и си обещахме да се върнем там – за риба, за зеленики, за снимки, за всичко.

Обещахме си да проучим и скалите над Йерусалимово, това вече е в Сакар. На връщане от Мезек решихме за по-умно да заобиколим, да минем през Бургас, вместо през дупките и завоите на Западна Странджа. По пътя, който избрахме, видяхме най-чудния баур: осеян с оранжеви и сини канари, ярки като илюстрация към

вълшебна приказка, причудливи форми на древни замъци, фантастични животни, човешки лица. Хълм дълъг няколко километра, със сигурност почитан в древността, обрасъл на върха с дъбрава, осеян със светилища, надупчен от говорещи камъни, непознат на никого – но бързахме. Трябваше да правя интервюта в Малко Търново. Затова Пламен каза: Митак, трябва да се върнем тук. Отговорих му: разбира се, че ще се върнем, заедно.

ПРОТЕСТИРАЙ С НАСТРОЕНИЕ

Като гледам как го рисуват посмъртно, какъв го изписват на фланелки и постери: черно-бял, ядосан, разтворил уста в яростен вик, накривил кепето, присвил очите, вдигнал юмрук, същински Че – още малко и ще пламне революцията, и се усмихвам: толкова ядосан като на тези изображения съм го виждал само в присъствието на някоя мързелива скатавка. Нали се сещате, мърляч. На гуми застъпник за промяна, в действителност си държи парите на влог в банката, срещу която протестира във фейсбук. На работа отбива номера, но навсякъде се оплаква, че заплатата му е малка. Срещу социалното зло Пламен не би крещял, по-скоро би се опитал да го осмее. Но дребни душици той не търпеше.

Една от последните следи, която Пламен остави приживе, е във фотофорума под чужда снимка от февруарските протести. Озаглавена е „България 2013“: две жени, дясната седнала, износена, изрусена, с оредели зъби и плетен бяло-зелено-червен пуловер и българското знаме в ръце. Лявата – в гръб, изправена, по-млада, свалила си дънките и се надупила, и си показвала червено-белите прашки. Отзад погледната не е съвсем зле. Някъде в далечината, всъщност между краката ѝ, фотограф с голям обектив. Тази снимка Пламен е коментирал така: „Страхотен кадър. Това че протестираме със сериозни искания не означава, че не трябва да го правим с настроение. Протестът във Варна е масов, но скучен.

Протест на роби, не на граждани... Протестирайте с настроение, от начало докрай!"

Не знам кога Пламен се запали по социалния протест. А и не знам доколко протестът му беше социален. По-скоро сега виждам, че за него да протестира беше форма на изкуство. Това бе начин да се изрази, да осъществи себе си, като използва уменията си: да виси, да снима, да лови, да глуми, да организира, да се шегува – с груби и по-тънки каламбури, да прави карнавал от всекидневието, да търси осмисляне на механичните ритуали. Не се е интересувал никога от партии и е избягвал партийците, тоест политиката според българското разбиране. Той имаше отношение към политиката на ежедневието – любопитно му бе как малкият човек или пък народът като стаго реагират на управлението и управляващите. Пламен беше достатъчно смел – сам той би казал безотговорен, да сподели с хората какво мисли за тях. Без съмнение, агреналинът на анархията не му беше чужд, но по отношение на протеста той имаше принцип, че не трябва да се пречи на другите хора, които може да не споделят твоите убеждения. Например беше против блокирането на улици. Очевидци твърдят, че като го вкарвали в линейката, овъзглениите останки от Пламен казали: „Исках само мирно да протестирам“.

Интересът му към театъра, по-стар от познанството с театралата Александър Събев, го подтикна да направи детски флаш-моб-театър пред Раковината, малката сцена в Морската градина във Варна. Преди това ми бе подхвърлил нещо по телефона през сухия си смях, всъщност искал да пита Стела дали в законите някъде пишело, че може да го арестуват за самодееен театър. После сподели, че всичко минало прекрасно: спирани майки с колички, имало деца, гледали и се смеели, само Пешо нещо не си заел репликите. То и Морския и Светльо не ги знаели, но за тях, идващите от чужбина, било простимо. Но това Пешовото било пълна безотговорност.

Стефанов е заснел театъра с камера, гледам го сега: освен Пацо в ролята на Телевизора, в представлението участват червеите

Пешо, Светльо (известен още като Рамон: после се оказа, че всъщност той е разказал на Пацо за протестния театър в Монреал и това е вдъхновило нашето момче) и Миро Морския. Историята разказва бай Раго – синът на Миро, общакът Рагостина е в ролята на Хладилника, който е Пазарската чанта не знам. Сюжетът е за три червейчета, загризали Златната ябълка: първото се казва Т, второто И, третото М. Те обаче твърдят, че не са червейчета, а триглав змей. „Тука искаме да направим всичко хубаво наоколо, да облагородим, ама много ни пречат! Много майки с деца и колички, бе, много дървета и храсти, няма къде да си спираме колите, няма къде да си построим хотелите, какво е това безобразие!“, оплаква се Т. После решават всичко да асфалтират и да осветят асфалта, като прережат лентата. „Ама къде е зеленото?!“ – пита М. „Ето лентата, ще режем, бяла и червена, къде е зеленото?“ Т го успокоява, като се тупа по джоба: „Тукааа, тука е зеленото“.

Тъкмо да я прережат лентата, и М се сеца: „А, не може така, тука има кмет, той пази децата, ябълката и градината, трябва да го питаме“. Взимат зеленото и го размахват, за да хипнотизират кмета, повтаряйки „Ти вече не си кмет, ти си малка кукла барби.“ За да се уверят, че са си свършили работата, пускат Телевизора, включват се новините в 19 часа. Кутията им казва: „Докато шофирам, ще ми изпадат всичките пломби, защото кмета е зомби!“ Щом е зомби, значи всичко е наред, ще ядем Златната ябълка, казва си триглавият змей и вика: „Ела, Златна ябълке, искаме само хубави неща да ти направим. Само малко ще те бетони... не бе, ще ти направим 16 детски градини. Пет стадиона, три басейна, много детски площадки. Много, много, ти само ела, ние сме вече добри...“

„Ама вие сте червеи!“ – възкликва подлъганата ябълка, когато попада в ръцете им, и заявява: „Яжте ме сега, щом няма кой да ми помогне!“ Тогава всички деца от публиката стават да помогнат на Златната ябълка и хващат червеите в голяма рибарска мрежа (Пацо я беше отмъкнал от браконieri на един язовир). Казах ви, Пацо разбира от червеи.

Хайде сега всички заедно да кажем: Т-И-М! Колко сладко звучи само: тим-тим-ти-тим ти-ти-тим ти-ти-тим, може и да полетим. Нали се сецате стария Виц, на север България граничи с Румъния, на юг с Гърция, на изток – с ТИМ. Ама Вицът е наистина стар, защото тази група много отдавна настоява, че вече я няма. Няма да го забравя, на 21 февруари сутринта, в дома, в който Пламен последно е живял, на земята. Видях букви, изречения, които някой е опитал да изтрие, следи от черно и червено, отбелязали се на ламинирания паркет. Като послание на масов убиец във филм на ужасите, направо като в „Сегем“, помислих тогава. Погледнах отблизо и разбрах: писал е с дебели маркери върху плакат, сигурно чаршаф, думите са се отбелязали на пода. После опитал да ги изтрие, но не успял докрай. Там на земята видях едно дебело „ТИМ“. За „кукли“ не съм сигурен, това май беше в личното му тефтерче, на масата в другата стая.

С присъщата си изпълнителност и организираност Пламен е разбрал колко важно е да се подхвърли на тълпата звучен многозначителен рефрен. И е пробвал различни варианти за скандиране в тефтерчето си. Общо взето, нямаше особени находки, само това за кукловодите, после стана модерно да се повтаря. В тефтерчето си Пацо написа: „Борбата ни не е срещу Кирил Йорданов, той е кукла, водена на конци. Борбата ни е срещу кукловодите...“ Също така бе написал „ТИМ, ТИМ, чувате ли, ТИМ!“ Има видео от протестите как той взема микрофона и крещи, въодушевявайки тълпата да вика с него: „Долу ТИМ! Чувате ли, ТИМ!“ Вярно е трудно да се направи добър слоган с ТИМ. „ТИМ, няма да простим“?

От опит ви казвам, че в повечето масови медии има забрана да се говори за Трибуквените. Нито лошо, нито добро, нито каквото и да е. Забрана от онези, безгласните. „М“-то в тази организация, Марин Митев, дарил кръв и осигурил още 50 кръводарители за Пламен, докато приятелят ми береше гуша в болницата. А на мен от кръв ми прилошава, примаявам, краката ми омекват от самата миризма на болница, от вида на спринцовка ми се завива свят. Пламен не беше такъв, той даряваше кръв поне два пъти

годишно, събираха се приятели и ходеха, после често носеха и на мен от шоколадите, които им даваха в Кръвния център.

Опитах се да дам кръв за Пламен на 21 февруари. Като излязох от Военноморската болница, взех си две кренвиршки и един шоколад, изядох ги и се спуснах надолу и стигнах Окръжна болница, където е Кръвният център. Вътрешният глас – нали отколе говоря с Пацо наум, ми каза: „Митак, сега ако не дариш кръв, не знам кога“ – и влязох вътре. Но докато съм попълвал документите, съм се изпотил по гланите и челото и лекарката и сестрата започнаха да ме разпитват: ама на вас да не би да ви прилошава? И ме върнаха, не ми позволиха да даря. Аз и не настоявах особено, не се пробвах втори път, затова няма да хвърля камък срещу Марин Митев и неговите момчета.

Само предавам, каквото знам: Пламен Горанов протестираше срещу групировката ТИМ, която притежава много земи, пари, къщи и заводи във Варна и в цялата страна. За него тя беше едновременно причина и олицетворение на упадък на неговия роден град. Общото усещане за престъпност във Варна, заграбването на общинска собственост, корумпираната градска управа (как се става богат на общинска заплата), постепенното обедняване на Варненци – някога най-благогенстващите хора в страната, овчата реакция на лъжите в очите: всичко това и още много неща Пламен свързваше с ТИМ.

Пламен протестираше и срещу Кирил Йорданов. Той презираше кмета на Варна: зомби, кукла, подставено лице, което прави мили муцунки по телевизора, за да отвлеча вниманието на хората, докато назначилите го си пълнят джобовете. Плакатът, който Пламен носеше на последния си протест пред стълбите на общината призоваваше „Оставка на Киро и на целия общински съвет“. Колко забавно, психологът на прокуратурата каза, че Пламен пренесъл неприязънта към баща си върху кмета на Варна, бащицата на града. Какво ли е пренесъл върху общинския съвет? Дали не разочарованието от приятелите? А върху ТИМ сигурно проблемите от свищовския университет...

Човек, който твърди, че има вътрешна информация за Йорданов, ми разказа, че за кмета подаването на оставка било голям удар. Цял живот гразил добро име, живял показно скромно, със самочувствието на образцов Варненски еснаф – и на, някакъв лумпен се запалил уж заради него. Ама защо, бе?! Нали Варна продължава да е „Най-добър град за живеене в България“?

Пропагандното самочувствие на този бивш кмет не струва и един опърлен Пацов косъм. Ще разберете защо, ако схванете разликата между това да живееш както можеш и да живееш както трябва. Не знам дали моралният климат в град Варна има нещо общо с това, че общинската охрана дълго кри плаката, който Пацо е носел със себе си. Ако можеха, щяха да потулят целия този неприятен случай и Киро щеше да продължи да върши добрини на паството си. Ама не можаха, Пламен стана национален въпрос, Бойко подаде оставка – прав се оказа ти, Пацо, поне направи нещо човекът, не е като оня от бесепето или каквото там беше. Истина е, не съм Варненец, но да продадеш алята край морето без да питаш хората е голям резултат. Пък може с Пацо пак нещо да не сме разбрали както трябва, това да е то бизнеса и всъщност истинските проблеми на града да са други – например онези, лумпените, като нас.

Последният път като се чухме с Пламен по телефона, на 17 февруари, за протестите ми говори. Имахме хвърчаща уговорка да отидем на Седемте Рилски езера или някъде в Западния Балкан – работех по два проекта, задачи за целия китайски народ имах. Най-вече исках да откъсна Пацо от лошите мисли, пак да направим с него нещо заедно като на похода в Странджа, пък и много щеше да ми помогне в малката кола по заледените пътища. Звъннах му да го питам за нагласата, тръгваме ли – той ми отговори с много презракнал глас, приповдигнат. Каза ми: Митак, бяхме се разбрали, ама тука ще остана, че имам работа. Хванал съм се да свалям кмета. Протестираме, много е яко. Благородно занимание – отвръщам: браво на теб, Пацо. Успех и пази се. А Пацо ми отговори: „Митак, трябва да ти напиша нещо, ще ти напиша

тези дни едно писмо. Ще ти напиша най-дългото писмо, което съм писал някога.“ Оттогава го чета, свършване няма.

Дълго време не знаех, че именно той опъна качулките на съветските войници на паметника във Вница. Звъни ми по телефона един ден, малко след Влахов дол, и ми вика: Митак, една тайна ще ти кажа, тук имам едни приятели, луди алпинисти, казаха ми под секрет, че ще правят акция във Варна като на Паметника в София, знам и горе-долу кога. Ще се завъртя там, ще се опитам да направя някоя снимка, ако искаш може да публикуваш в списанието. Защото нали ти трябва новини. Твърде лесно се хванах на уловката „едни приятели луди алпинисти“, да ми е за урок. От друга страна, след като излезе фоторепортажът за Странджа, си помислих, че се е амбицирал да прави репортажни снимки. След няколко дни наистина ми ги изпрати.

Паметникът на Съветската армия, ако не сте го разглеждали, и аз първо на Пацовата снимка вникнах в подробностите му, е монументално бетонно послание към потомството. Главната му част са седем огромни фигури: от едната страна четири съветски войници с нахлупени над очите каски, от другата страна три български девойки с погачи и цветя в ръце. Откакто са излети, двете групички се гледат в очите. Войниците ръбати, стиснали юмруци, надвесили се напред, аха-аха ще се юрнат, българските момичета им стоят и ги очакват. С кристална геополитическа откровеност на зрителя се напомня кой е нож и кой – ножница. Плаче си този паметник за акции. А то по същото време вкараха в ареста момичетата от „Пуси Райът“ за малко пънк в най-важната московска черква.

Бяхме се събрали преди време с Миро, за Пламен говорехме, той ни разказа повече за тази операция. Пиели една вечер бира с Рамон, изневиделица пристига Пацо и ги вика да гойдат с него на протестна акция: хем да е по-забавно, хем да му дават кураж. Бил се подготвил изключително прецизно. Паметниците са десет метра над земята – носел въжета, сегалка, освен това качулките, които надянал на главите на българките, съвсем като тези, които

си сложиха трите мацки от „Пуси Райът“, сигурно били тежки, шил ги от чаршафи, а те цветните никак не са евтини. Качили се другарите на паметника в 2-3 часа посред нощ, Миро по джапанки, с биричка в ръка, Светльо казал на много бременната си жена, че съвсем след малко ще се върне, тримцата горе, протестират на лунна светлина, голям купон.

Пацо с пълна екипировка, зачулил момичетата, но за войниците не изчислил размера на капута и не можал да им го нагене. Тръгват си въодушевени, стигат донякъде и се сещат, че са забравили едно въже и каскет. Връщат се, взимат ги, тогава изневиделица се появява полицията – някаква патрулна кола изниква от нищото и осветява паметника с фарове. Тримата хукват да бягат, джапанки се късат и хвърчат, полиците или ги мързи, или всъщност въобще не забелязват нашите момчета. Както и да е – рано сутринта Пацо се връща на обекта, за да заснеме плодовете на среднощния си протест. Каза ми после, че много се зарадвал на тичащите за здраве хора около паметника. Спирал ги и ги разпитвал – репортаж да става – дали паметникът им харесва така. „Да, много е хубав“, казвали случайните минавачи и Пацо беше на седмото небе. Разказът на Миро беше много по-интересен, отколкото ви го предавам тук, изпъстрен с любопитни подробности и характерните изрази на нашия приятел, много се смяхме, докато слушахме.

Известен наш журналист преди време твърдеше, че заради качулките на паметника трябва да почитаме Пацо също и като борец срещу руското влияние в България. По-скоро изобщо не е така. Като ми изпрати снимките, Пацо ми предложи и как да ги коментирам (проверих: конспиративно съм изтрил имейла му, но неговите снимки така или иначе бяха отпечатани в края на август 2012 г. в списанието, в което тогава работех). Написа ми нещо от рода: „Българите подгържат руската пънк група „Пуси Райът“ още преди тя да е арестувана: катакомбите на паметника са отгавна тотално посрани“. Нали се сещате, пуси райът – посирают. За да изпила играта на гуми ми изпрати и снимка от подземята на паметника. Само да я погледнеш и започва да ти вони.

Протестът за Пламен беше форма на изкуство, същинска муза – Мелпомена, Терпсихора, Полихимния, Протестина... Протестът му беше пълноценен, сложен, на много нива. В конкретния случай мисля, че Пламен беше провокиран от политическото лицемерие да арестуваш някого в черква заради музика, била тя и пънк. Защото „чем панк не човек?“ Русофобията няма нищо общо с този морален проблем, защото Пламен, както и всички в нашата компания виждаше в Русия предимно приятните страни. Паметникът на Винаца е наистина грозно, унижително творение, не по-различно от кадъра „България 2013“ – може да сме сигурни, че не руснаците навремето са си поискали трите бетонни български моми. Трето, този паметник е извънредно сексистки, той подтиква към гомашно насилие и брутализъм. Разбира се, трябва да се протестира и срещу това всенародно фейсбук лицемерие да станеш пръв закрилник на хулиганските прояви на една съмнителна група, без да си я слушал. Сякаш станаха много обясненията: протестът на Пламен е импулс, хрумване, но самата акция е изпирана.

Когато ни беше на гости в София за Коледа, малко преди да настъпи 2013 г., една вечер след като приспахме децата, разгледахме книгата Century, с хронологично подредени фотографии от XX век. Страницата беше отворена на снимка на будистки монах, самозапалил се в Сайгон – дали той, дали аз я бях отворил там? Монахът стоеше в поза лотос и пламъците се издигаха от него, а чертите на лицето му вече се бяха стопили като восък. Пиех вино, не помня точните думи на разговора. Спомних си за тази история месец или два, след като Пламен умря. Тя е била изтласкана от съзнанието ми заради нежелание да я приема, и все пак е оставила следа като твърде стряскаща, странна, страшна, неприемлива. Той ми каза тогава със сухия си глас: имам един план, Димитре. Ще си сменя кожата. Проучил съм, за около две-три години ще ми израсне нова. Направо ще съм нов човек. Само трябва разтягане, и кръв, страшно много кръв ще трябва, но за това не се притеснявам, ще се намери, всеки ще даде. Ще ния като вампир от приятелите си – засмя се той. Излязох от

стаята и отидох да си легна, не исках да слушам такива неща. После съм забравил, предполагам.

Не обвиняваше ли Пламен другите за проблемите, за които сам си беше виновен? Не мисля, че е нормално толкова ярък гражданин (селянин и горянин) в страна в демографска, икономическа и политическа криза, човек работлив и с разностранни и изразени таланти, да развива неврози, тъй като не знае дали утре ще задоволи ежедневната си нужда да пуши цигари и да поеме 2000 калории. И на 1500 ще се съгласим. Говоря за сръчен, находчив човек, правещ постоянни опити да се самоусъвършенства. Той просто не се задоволяваше с посредствено съществуване. Не гладът и мизерията го подтикнаха да протестира. Даже не и усещането за несправедливост го провокира, тъй като понятието за справедливост е динамично. Думата е „неправилност“. С мисъл и усилия нещата може да се подобрят. Те сега не са нормални, трябва да се протестира.

Освен Пламен, сигурно вече гузина българи се самозапалиха от началото на 2013 г. – признавам, заслепен от своята мъка забравих за тях. Доколкото разбрах, те са били отчаяни от живота хора, бедняци, с дългове, смазани от мисълта, че не могат да изхранват семействата си. Пламен впрочем беше дочул, че броят на самоубийците, скочили от Аспаруховия мост скочил по време на кризата. Но това се държало в тайна: предложи ми да направим разследване, да разпитаме хора, май имахме и познати с повече информация. Мисля че психическите проблеми на българите се дължат в голяма степен на материалните условия. От друга страна, и по-лошо сме живели през войните, ама толкова не сме изпростявали. Толкова долу не сме падали. Такава несправедливост не сме търпели – толкова много нечестно забогатели, недостойни хора, къпещи се в медийно внимание и светски блясък. Ние, обикновените, никога не сме били толкова самотни. Нямаме всеотдайни водачи, нямаме ценности, нямаме верни другари.

Първо болшевишкият режим пося страх сред хората. С игнориране и раздаване за послушание привилегии той счупи гръбнака на

творящите. Вместо свобода, през деветдесетте като студент вятър повя духът на времето да си хладен, пресметлив, подозрителен, да не се храниш със своите колеги, бивши, съседи, роднини. Себичността бе представена като привлекателна черта на капитализма, която трябваше да култивираме, за да станем успешни. Внушението бе да си сменим начина на мислене – и наистина, повечето българи с облекчение отхвърлиха социалистическото лицемерие за общото, защото всички знаеха, че има и по-общи другари. Едно „общо“ обаче е биологически и психологически неизбежно – също и на него посегнахме от невежество. Не е чудно, че парите се умножиха, а започнахме да живеем зле. Цари обига. Вече няма кой да оцени твоите резултати, защото всеки се е втурнал да постига свои. Затова чужбина е толкова важна за нас. Истина е, не сме Сомалия, но пак сме територия, а не държава.

Български студенти влизаха в книжарници и претегляха пределни полезности дали да си купят книга или да се хранят през следващите два дена. Пак е по-добре от пълчищата студенти, които не отваряха книга през цялото си следване и, веднъж завършили с отличие, влизаха с летящ старт в бизнеса и политиката, говоря също и за Варна. Разбира се, има го и вариантът с миграцията. Например аз мигрирах там, където трудът ми се търси: първо от Добрич във Варна, после от Варна в София.

Отказът от миграция също е форма на протест. Това е най-мъчният протест: ежедневен, монотонен, обречен. Днес отново нищо няма да се случи и телевизионната камера не следи твоите мъчителни бездействия. Всъщност никой не разбира, че ти протестираш. По-скоро някой ще те попита защо още не си заминал.

Не искам да емигрирам. Искам да живея в България, защото тук ми харесва: природата, езикът, храната и виното, родителите ми са тук, приятелите, макар че след смъртта на Пламен с някои от тях спряхме да се срещаме. Спогелих това свое нежелание да емигрирам с професорка по финанси, която се радва на уважение сред хората и е желан медийен гост. Тя ми отвърна, че по всякакъв начин се опитва да отблъсне двете си деца от България. С

дъщерята успяла, тя вече се била омъжила нейде из Америка, но със сина имала проблем – стоял си тука и това е. Да се махат от тази страна, че тук няма бъдеще – заяви тя. „Нещо ни е сбъркано в България. Дали защото учениците на Кирил и Методий са дошли първо при нас и сега пишем на кирилица, не на латиница, дали защото не сме католици, цар Калоян не успя да ни върже за Ватикана, но не сме като цивилизования свят!“ Тя не говори такива гуми, когато в телевизии и радиа дава препоръки за бъдещето на България, разбира се. Но ако нещо е сбъркано у нас, това са също и хората, от които народът търси акъл.

Пацо като отговорен ум щеше да оцени по достойнство нестандартните аргументи на тази авторитетна дама и вероятно дълго щеше да ги обсъжда с нас, изтъквайки, че Калоян и Кирил са му отнели свободи и бизнес възможности. Да емигрира той понякога мислеше, последно за Лондон си чешеше езика, но се отказа. Най-вече защото беше убеден, че няма да реши личностните си проблеми като просто смени мястото. Това е стара мъдрост, той я знаеше и вярваше в истината ѝ. От себе си не можеш да избягаш. Може да го е задържала и силната връзка с нашите реки, море, гори, планини, също и с неговите толкова неверни многобройни приятели. Или по-скоро липсата на добра оферта.

„Какво ще направя за тези хора? – надвика гръмотевиците Данко“, написа в най-хубавата си повест Максим Горки. Дали Пламен отиваше да спасява България, изкачвайки стъпало след стъпало към сградата на общината, носейки нагоре своите туби бензин?

Самозапалките се хора са интересни за новините. Всички световни медии писаха за Пламен Горанов: американски, немски, британски, японски, френски, руски, чешки. Като нямаше семейство, за репортажите трябваша „приятели на загиналия“, та няколко световни агенции се свързаха и с мен. Два-три разговора отказах, толкова и приех. С „Шпигел“, разбира се, два часа говорих на журналиста, но в текста си той не използва нищо от онова, което му разказах. Даже започна статията си със „самоубиецът

Пламен Горанов“, а аз поне половин час му обяснявах защо Пламен не е самоубиец.

Ще ви разкажа и за срещата си с BBC, онази служеща на Британия публична медия, за която е работил Дъглас Агамс. Спира пред блока един микробус, излизат пет-шест дългуча, носят камери и микрофон. Каня ги въщи, сутринта заведох Диманчето на градина, Лили кашляше и остана с мен въщи, подслушваше ни в коридора. Сягат гостите наоколо из стаята, организират се и започват да ме питат какви са тези протести в България и кой е Пламен Горанов. Отговарям според възможностите си, че хората на улицата протестират не само заради сметките за ток, но и заради ужасното положение, до което е доведен българският народ заради неправилни политики, дължащи се на грешни идеологии и моралната поквара на стария елит.

Описвам им динамиката на българския платежен баланс. Припомням приватизационните сделки след идването на МВФ през 1997 г. Правя съпоставка между българския валутен борг и отказа на Англия от златния стандарт през 1931 г. Разказвам им за Пламен, почти без да рева – как се трудеше, как се опитваше да осъществява мечтите си, какъв великолепен човек беше, но как веднъж се удари като птиче в прозореца. Е, сега, не с точно тези гуми на английски. Кима редакторът, записва си в едно тефтерче, а аз продължавам, без да ме питат: ние няма да емигрираме при вас. Който е искал и можел, отдавна го е направил. С вдигането на забраната за работа на българи и румънци във Великобритания надали и 5 000 българи ще дойдат при вас. Ние искаме да се оправим тук, затова протестираме. Той кима и драмка в тефтера, в един миг всички се оживяват, защото операторът вижда през прозореца една циганска каруца. Те редовно обикалят кофите в квартала, на всеки кръгъл час. Изскочиха гостите на балкона, заснеха циганите как бъркат в кофите, добре поне, че конят не беше дръглив.

Час и половина останаха. Накрая се загледаха в анимационните филмчета за Маша и Мечока, гето ги пунах на Лили на компютъра

да стои мирна. И кафе им направих – Стела ми поръча да предложи на британските момчета и каничка мляко. Права се оказа, всички си сложиха, поне в това отношение не се показах абориген. После видях репортажа им от България, минута и половина. Започваше с коментар, че стотици хиляди българи може да се юрнат към Острова с отварянето на трудовете пазари от незнамсигога. А, оказва се, българите си имат много проблеми и има защо да се махнат от страната си. Свещички за Пламен Горанов, млад български алпинист и фотограф, трагично се самоzapалил. Аз се появявам за две секунди, разтварям ръце и казвам: „Опитахме всичко, но напразно, сякаш се блъскахме в стена.“ В промеждутъците на репортажа – поглед върху циганската каручка около зелената и жълтата пластмасови кофи пред блока.

Проблемът е там, че Мария – жената, която по това време гледаше Диманчето, много мило от нейна страна беше разтребила цялата къща, като разбра, че на следващия ден у нас ще идва ВВС. Даже изми прозорците в хола, доста мръсни бяха, занемарили се бяхме след Пацовата смърт. Мария има лични причини да храни неприязън към англосаксонската международна политика и няколко пъти изтъкна, че не ѝ тежи да почисти, с радост ни помага, но тези от ВВС са големи измекяри. И се оказа съвсем права – циганите показаха в репортажа, но не и подредената стая.

Сега ще ви разкажа за Хео Се-ук, шофьорът на такси, който през 2007 г. се самоzapали в знак на протест срещу договора за свободна търговия между САЩ и Южна Корея. Когато разбрал, че правителството вече е взело решение и скоро ще подпише, Хео се залял със запалителна течност и се подпалил на 20 крачки от хотела, в който се водели преговорите. По-близо не можал да припари заради охраната. Бил 55 годишен, живеел сам. Профсъюзен член, убеден противник на американския милитаризъм и корпоративния модел на глобализация.

Той не се родил протестър. Нещо се обърнало в него, когато през 1995 г. видял как събарят бедняшките къщи в предназначен за развитие квартал на Сеул. Гледал как разрушителите (как да

кажеш строители) бият и влачат по земята момиче, протестиращо срещу базерите. Тогава Хео останал безучастен – а после го хванал срам. Записал се в 10 активистки организации. Ходел на всички сбирки, дори след нощни смени. Някои казват, че обичал да налага своето мнение, други го определят като отгаден на каузата. След като се фокусирал върху съглашението за свободна търговия, започнал да изрязва статии от вестници и питал своите клиенти какво мислят по този въпрос. Преди това правел същото във връзка с две корейски ученички, премазани на пътя от американски бронетранспортър. Изгарянето му било 63%. Както и при Пламен, полицията използвала пожарогасител, за да спре огъня. Лекарите му дали 20% шанс. След две седмици в болницата починал от инфекция. Оставил следното писмо:

„До моето семейство таксиметрови шофьори Хан-док. Няма никой, който може да говори от мое име. Абсолютно никога не съм преследвал слава и не съм се стремил да се изкатеря на върха. Моля ви, не събирайте пари за мен. В крайна сметка, ние сме само временно наети работници. От другарите, които ме познават искам това: кремирайте тялото ми и разпръснете пепелта ми върху всички военни бази на САЩ. Моля ви, протестирайте цяла нощ и изкарайте от кожата американските военни копелета. Всички глоби, които ви наложат, платете с моите пари.“

А малко преди това написал: „Не се подигравайте с почтените хора на Корея. Спрете да манипулирате пресата и да отбръщавате хората. Аз никога не съм се предавал, никога не съм се отказвал от себе си.“

И тогава българите започнаха да носят камъни. Струпаха Грамада пред общината – там, където Пламен Горанов изгоря. Натрупа се не особено висока, но солидна купчина. Тя гледаше безмилостно към сградата, в която подлите управници се скриха посрамени – грозна, настръхнала, радиоактивна, заплашителна Грамада, от Космоса се вижда за какво съществува: да къдне и да проклина. Тя е присъдата на висшата справедливост, която слабият изрече над силния. Ако имахме очи, щяхме да видим как въздухът около нея

трепери. Нощем общинарите извозват камъните с ръчни колички, генем хората трупат ли трупат, и проклинат.

Майтап, твърде хубаво щеше да е, ако е така. Но Грамадата, издигната на мястото, където изгоря Пламен Горанов наистина стои и божете очите на общинарите. От много време искат да я разкарат, ама как да го сторят? Да я махнат ей така – голям шум ще се вдигне. Нали Пацо и тяхната оставка искаше? По-добре да кажат, че ще му направят паметник: ще сложат някъде Встрани една паметна плоча, пък ще махнат камъните и чиста работа. Даже накараха бащата на Пламен да им напише писмо, че не иска Грамадата да стои, пречела му на скръбта, по-добре било да я няма. После я почистиха, магнаха всички картички и стихотворения, оставиха само голите камънаци.

И да я махнат, пак хората ще трупат върху управляващите омразата и озорчението си. А ние, като идваме във Варна, все носим по някой камък – от Камен бряг, от Добрич, от Белмекен, от Побитите камъни. С Грамадата Пацо организира посмъртно най-трайния си протест. С подръчни средства, многозначителен, екипен проект: точно както той обичаше, точно според неговата представа за изкуство.

В интернет форумите има хора, които получават пари, за да пишат за Пламен Горанов. Пишат, че той беше добро момче, но психически слаб, манипулиран, податлив на внушения, подведен от еколозите. Зелените са виновни за смъртта на Пламен, да си признаят. Ясно е кой плаща за тези коментари. Знаем, че е глупаво, но веднъж не издържах и отговорих на един аватар, който настояваше, че не може да превъзнасяме някакъв си самоубиец. Ангел Кънчев, – викам, вие знаете ли кой е Ангел Кънчев и какво е направил той за България, защо го почитаме като герой? Как може да сравняваш това момче с Ангел Кънчев, бе – отговори ми оня, все едно кощунствам. Вярно, Кънчев е имал по-гъста брада от Пацо, макар и само на 21 години. Извадил пищов и си пръснал мозъка, за да не го пленят турците. Нали ви казвам, героят трябва или да е умрял преди сто и петдесет години, или да е кореец.

ИЗБЛЕДНЯВАЩИ СПОМЕНИ

Стоях в средата на стаята, разтворил ръце, и виках през сълзи: „Той не е клошар, не е наркоман, не е отренка, той е творец, бе, той е част от моето семейство!“ Сутринта разбрах, че е изгорял, следобед се наложи да отида на работа, преди да хвана нощния влак за Варна. Веднага след Възпламеняването органите на реда разпространиха информацията, че пострадалият е маргинал – това бяха разбрали към този час и моите колеги в редакцията. Ако не бяхме надали дружно викали, ние разтърсените многобройни Пацови приятели, така и щеше да потъне в полицейските сводки: бездомен наркоман, взел отнякъде пари за бензин да се подпали, за да саботира работата на кмета по трайното и необратимо превръщане на Варна в най-добрия град за живеене не само в България, но навсякъде. Точно това се случи с паметта на другите българи, които се самозапалиха през онзи страшен февруари, продължават да се паят и до днес.

Документално погледнато, с Пламен нещата стояха точно така. Той нямаше постоянна работа, нямаше дом, нямаше квартира, нямаше собствен автомобил, обичаше да намира разни неща из кофите за боклук – типичен клошар. Като младеж избягал от къщи и се заселил в някаква пустееща вила във Винаца, където – пак за да направи услуга на приятел или братовчед, държал на съхранение половин кило марихуана. След като го открия, така и остана в системата, че е замесен с наркотици. Той беше сред малцината в голямата ни компания, изпъстрена с „успели“ хора, които никога не употребяваха трева. Струва ми се, че това е повече от ирония на съдбата, това е знак.

Последните ни дни заедно с Пламен бяха в началото на февруари. Той дойде до София, уж за да вземе назаем големия фотоапарат – имал нови идеи за снимки. Посрещнахме намерението му за ново творчество с ентузиазъм, защото много искахме той пак да прави нещо креативно. И може би най-сетне да си стъпи на краката. Лично аз няколко пъти му предлагам да му помогна, ако

иска да се премести в София – че може да живее в началото при нас, че ще разпитам познати за работа и така нататък. Пък и заем за емиграция бяхме готови да му дадем. Но Пламен не искаше да върви по пътя, по който се движи цялата ни държава. А София по-специално не му харесваше, защото, по думите му, в нея се губи твърде много време за придвижване и не остава време за работа.

А последния си час заедно прекарахме в Карла. Помня как седнах зад Волана, бях паркирал колата под една джанка – по голите ѝ клони още се жълтееха тук-там спаружени сливи, той на предната седалка до мен. Късен следобед, Витоша синееше. В шест на автогарата пристигаше майка ми, малко по-късно и Пацо щеше да пътува обратно за Варна и реши да се възползва от транспорта през града. Запалих двигателя, включи се радиото и програма „Хоризонт“. Върху нас като порой се изсипа репортаж за протестите, които точно тогава набираха сила. Така и останахме двамата в колата за четвърт час, без да се движим, и мълчаливо слушахме по радиото митинг в Стара Загора. Косата ми настръхна, въздействащо беше, Пацо също беше впечатлен. Много любопитно: в материалите за февруарските протести националното радио оставяше впечатление, че страната се тресе от гняв. Другите медии бяха далеч по-умерени в отразяването на народното недоволство.

Послушахме с Пацо виковете на протестиращите хора, след това трябваше да побързаме, за да не чака майка на гарата. В колата си говорехме за България – за партиите, работещи против интересите на народа и за добрия пример на Деветнадесетомайския преврат. За измъчените до пълно примирение български хора и за толерантността им към повсеместната корупция. Мисля че разсъждавахме също и за това колко отчайващо е българското падение: че у нас не само действат механизми, които правят народа беден – например валутен борг и плосък данък, но и че народът е научен да мисли, че животът се крепи върху тези неща: че без валутен борг и плосък данък ще пропадне. Сега като се замисля, имаше нещо притеснително в реакцията на Пацо тогава. Той се

съгласяваше с мен. Пламен винаги е обичал дискусиите и понякога се е противопоставял – често с аргументи, в които не вярва, на идеи, в които той самият е убеден, само и само да стане хубав спор. А сега, през този половин или един час в колата, в който си говорихме за протестите и за нуждата от промяна в България, бяхме учудващо на едно мнение. БНР ни размъти мозъците.

На гарата пристигнахме малко преди да дойде автобуса на майка и поговорихме още: за това как ще отидем на планина заедно, за да движим моите проекти. И после как напролет ще ловим пъстърви на Резовска. И как всъщност малко по малко Пламен ще се оправя. Ще направи нови снимки. Ще направи и нови лампи – те бяха последното му хоби. Ще се опита да спечели пари с фотография в интернет, такава сега беше идеята. Първо малко скално катерене в Анталия, бяха планирали да пътуват натам в края на месеца с Албена и мъжа ѝ, после с нови сили на плантацията. Ето и майка пристигна. Презърнахме се с Пламен там на автогарата, казах му „И да се пазиш!“, той прескочи барриерата, обърна се, нарамил голямата оранжева раница, махна ми и всеки пое по своя път. Беше четвърти февруари 2013 г.

По някакъв начин прогължих да общувам с Пламен и след неговата смърт. Не само това, че се замислям как би реагирал на една или друга ситуация и понякога водя мисловни диалози с него, впрочем все по-кратки. Вещите, които той ми остави, оживяха. Старите ни спорове, които имахме, се прогължиха. Домашните и автомобилните ремонти, които ни занимаваха навремето, се завръщаха с шеговитата упоритост на същите болни места. Това например – последния път Пламен ми остави снегоходките си с обяснението, че щял да ги ползва само заедно с мен, или поне само след като първо мине през София на път за Рила и Пирин. Пък имал и втори чифт. При мен да стоят, че да не ги влачи по чужди квартири.

Сякаш е искал да ми остави полезен спомен за себе си – при нужда винаги съм търсил снегоходки назаем от приятели. За първата годишнина от неговата смърт най-сетне ги извадих от калъфа и

поех на екскурзионно зимуване в снежна Рила. Е, не бях най-бавният в групата, но само защото в нея имаше и момичета. Навърх трети март вечерта, точно когато обяснявах на гругарите що за прекрасен човек беше Пацо, някой се погръна на масата и бутна една чиния, тя пък една вилица и една бутилка и след сложна поредица от рикошети една пълна чаша вино се преобърна и буквално ми изми лицето. Почувствах се, сякаш Пламен пак ме щипе по шкембето и ми вика: „За нищо не ставаш, боклук!“

Нищо работа? Ето, преди дни, на абсолютно същото място на улицата, където насрещната кола ме затисна, докато през зимата на 2009 г. Возех бременната Стела, а Пламен ме помири с другия шофьор, едно такси блъсна Карла, докато даваше на заден. Тръгнах механично да ругая, но като си поех въздух и си отворих устата, се спрях – видях къде става инцидентът. Дори се засмях, като си спомних за Пацо, пък и нямаше нищо сериозно на колата. Дадох визитката си на колегата шофьор и дълго не можех да се отърва от него – звъни ми ден след ден и настоява да ми поправя изкривената врата. Аз не че съм толкова зает, но все не можех да намеря време тогава. Ама онзи упорит – да ти я оправя, че да ти я оправя!

Или пък нестандартната луминесцентна крушка, която беше изгоряла в кухнята и дълго не можех да намеря из магазините същата да я подменя. Веднъж, докато търсех чудоейно изчезналата погправка за риба, се сблъсках в един забравен шкаф с резервна крушка за лампата и се сетих кога с Пацо я купувахме. Това, разбира се, са малки съвпадения. По-силно ми напомня за Пламен нашата маза. Той обичаше вехториите, дори във Варна си имаше кофи за боклук, край които редовно минаваше в търсене на артефакти – една до Червения площад и друга в „Чайка“. Не че не е можел да си купи някоя нова френска кутия за червеи за много пари, но ако тя беше намерена на боклука, тя придобиваше съвсем различна, доктринална стойност. Тя също така вече ставаше достойна за фотографии. Дори държеше ние близките му приятели също да се

оглеждаме за боклуци по кофите и да му осигуряваме материали за композиции за снимки.

С мазата към апартамента наследих куп вехторици, няколко пъти се ровехме с Пацо из тях и той намери много елементи за свои бъдещи лампи и всякакви други инсталации. Но този път работата беше различна, лайняна. Беше се спукал мръсен канал и мазата се наводни с една педя нечиста вода. Това стана в началото на зимата, в края на 2012 г., точно когато погредих по рафтовете всички онези вкусни буркани и ценни бутилки, които ни изпратиха родителите от Добрич и Пловдив. В пристъп на безсилна ярост всяка вечер слизах долу с една кофа и лопатка, за да изгребвам водата и да я изхвърлям навън, не беше приятно.

Точно по това време Пацо ни дойде на гости, малко преди Коледа. От солидарност и той слизах долу с мен, за да изгребва мръсната вода. Какво пък толкова – хапваш вкусно и пийваш винце горе на масата, а после, за да не губиш досег с реалността, за да не се размекваш от домашния уют, слизах долу в мръсотията, за да гребеш водите на живота. По Коледа това беше поносимо, защото наоколо витаеше дух на радост и спокойствие. Но проблемът, изчезнал в първите дни на януари, се завърна точно когато Пламен пак пристигна на гости в началото на февруари. Той впрочем се беше подготвил теоретично за наводнение в маза – беше научил къде е капакът на отходните канали и поне не трябваше да изнасяме кофите навън пред блока, изсипвахме ги направо в тръбата. Коледната магия си беше отишла и на Пламен му беше студено и неприятно долу.

Още повече, когато нас ни нямаше. Със Стела ходехме на работа, Лили на градина, Димана оставаше въщи с детегледачката. Не беше удобно Пламен да стои с тях въщи и той трябваше да излиза през гения навън. Помня един февруарски ден – въздухът не беше студен, но мокър, тежък и тъжен. Аз тръгнах на работа, Пламен излезе от къщи с мен, каза ми, че първо ще се опита да направи нещо за мазата и му дадох ключа от нея.

Към обяд Пламен е излязъл подгизнал от Входната Врата, без да успее да се справи с наводнението, и е тръгнал да се скита из града без цел и посока. Без пари и без желание да търси приятели, още по-малко любовници. Вечерта се прибра вкъщи с нас, премръзнал, свит, сякаш станал по-нисък, подсмърчаше. Стана ми тъжно за него – може би за пръв път, откакто се познавахме, го съжалих. И аз се наричах приятел, да го оставя така да мръзне. На другия ден замина за Варна и изгоря в протеста на народа, в който той сякаш вече не виждаше смисъл. И в протеста, и в народа. Протест на роби, нали това написа той предсмъртно.

Тази маза после се оправи, после пак се наводни и така няколко пъти. Една безценна съседка от чуждестранен произход, която при това живее на последния етаж и никога не ползва мазата си, най-сетне се зае с този толкова миризлив през летните месеци въпрос. Тя потърси фирма, получи оферта и организира общо събрание на собствениците, защото трябваше да се събират пари за ремонт. А аз всеки път, когато слизах долу, си мислех за Пацо, за нашето жизнерадостно жвакане в нечистотиите по Коледа и за последвалия мокър тъжен студ през февруари. Бях голям ентузиаст за този проект за ремонт – но ето че дойде денят на събранието и лека-полека, с час закъснение, гордите собственици на столични имоти започнаха да се събират. Това, което сега разказвам, по мое мнение има най-пряко отношение към темата Пламен Горанов.

Съседката постави проблема: канализацията се нуждае от сериозен ремонт, тъй като при строежа на блока през деветдесетте е нямало надзор и строителят си е оставил ръцете. Така че всеки собственик трябва да допринесе с няколкостотин лева за това вода да не подмива основите на блока и мазите да не плуват в зарази. Един се съгласи, втори, трети – но тогава настъпи часът на специалните съседки. „Защо“, каза едната съседка, вие сега искате пари, а преди три години затворихте вратата към паркинга и не сте ми дали ключ? Друга потвърди, трета се усъмни, че офертата е манипулирана, а четвърта заговори за незаконните надстройки на покрива и за неестетично висящите

кабели по фасадата. Послушах ги, пък не издържах и явно съм се разкрещял. Не помня какво съм им казал, но после въпросът със събирането на парите се уреди госта бързо.

За мен това е метафора на съвременна България: лош строеж през деветдесетте, сега основите на дома ни плуват в нечистотии, подбиват се устоите, това отнема от цената ни, заплашват ни болести – а българското общество е потънало в дребните си междуетажни грязи. Не крясъците на хора, извадени от равновесие от толкова малоумие ще решат проблемите, а практичните решения на хора, заемащи се с неблагорните задачи от името на всички. В крайна сметка нашата маза вече има нова канализация и в това виждам пръста на Пацо. Но ще трябва още много време пропилата се в стените миризма и влага да се разсеят. Пък и погодирам, че някои съседи така и няма да платят своя дял в ремонта.

Не вярвам, че тогава Пламен искаше да се сбозува с нас и гледаше на своето идване в София като на последната ни среща. Но вероятно е усещал нещо по-специално. Беше взел решение да направи нещо опасно с огън, разбирам го вече. Разговорите ни бяха някак по-сериозни, философски. На втори февруари със Стела имаме прекрасен празник и Пацо празнува с нас. Вечерта беше наистина весела, слушахме музика, пиехме вино, смеехме се. Когато приспахме децата, се изтегнахме на дивана в гостната и Пацо отвори гума за изкуство. „Много ме гразнят нещата, които са направени да се харесат, да се закачат на стената, за да изглеждат красиво“ – обобщаваше той старата си теза. „Това според мен не е изкуство“. Дразнеше го „преднамереното маниерничене“, за него олицетворено от артиста Кукимото или както там се казва. Пацо силно се гразнеше от хора, които харесват някой автор само защото е известен. И въпросът накрая стигна дотам: изкуство ли е това, което се прави от неопитни хора, от непрофесионалисти? Кое то носи белезите на търсенето и още не е завършено и хармонично – но идва отвътре? Дали е изкуство това изпипаното, в което обаче „майсторът“ не влага

и частичка от душата си, а само техника, или още по-зле – само своята известност?

Разговорът, който от известно време водеха със Стела ми се стори твърде теоретичен. Тихомълком изкарах китарата от черния калъф и задрънках – и без да очаквам, без да се опитвам, от пръстите и устата ми излезе весела песничка: „На бар, на бар, отиваме на бар“ – описваща нашите малки семейни радости, когато някоя баба се появи да си види внучетата и ние с жена ми излизаме на нощен живот и се потапяме „в джинни пари“ – и когато в полунощ се обаждат вкъщи, разбираме, че „децата отгавна са заспали, а не като при нас“. Весела, хубава песен, с ефектни рими, много ѝ се смяхме. „Ето, това определено е изкуство“ – заключи Пацо и аз бях съгласен с него. Изкуството е нещо, което не очакваш, което те изненадва.

Да видиш една Велика картина, да чуеш Велика музикална пиеса също е изкуство. Изкуството е преживяване. Изкуството е нетрайно. Ужасно е нетрайно, в моя случай. Не само че незабавно забравям всички песни, които се раждат чрез мен. Може би съм човекът, загубил най-много от Пацовото творческо наследство. Така ще стане с всички неговии подаръци, които той пръскаше сред нас с щедри шепи, ако не се съюзим, неговите приятели, да съхраним това, което остана след него.

Пламен ми беше заръчал да се срещна от негово име с един конкретен човек. Мислеше, че заниманията ми с теренна економика може да вдъхнат морални сили на това момче, което, биолог по образование, не работело по специалността си. Пацо ми продукува телефона му и каза: „Митак, обеща ми, че ще се срещнеш с него да пиете по бира и да поговорите!“ Много силно настояваше да се видя с него, даже не помня да ме е молил толкова настоятелно за каквото и да е друго нещо. Спомних си за това по някое време и тръгнах да се каня да се обадя на човека. Така мина година – но пък нали времето си е наше, за тези неща срок няма. Обаче в един момент телефонът ми загина, и с него стотици контакти. Не ми беше жал за бившите и настоящи министри и депутати, а за

номера на Пацовия приятел – не знаех кой е този човек, нямаше как да го намеря, нямаше да си изпълня обещанието. Добре че Стела измисли някакъв шпионски номер и спаси контактите. И продължавам да се каня да се срещна с човека.

Трябва да се бърза с избледняващите спомени. Случи се така, че след подла хакерска атака загубих съдържанието на електронната си поща, която имам от 15 години. Ранни разкази, Варианти на книги, госта научна литература и контакти на много хора се бяха натрупали там. Но това, за което наистина съжалих, бяха писмата от Пламен. Всяка седмица ми пращаше имейли, когато бях на самотна специализация в едно провинциално германско университетско зградче. Четях ги може би по двайсет пъти един след друг. Пропаднаха в електронното нищо – как можах да не ги разпечатам навреме! Написах гневно писмо на компанията провайдер и я заплаших, че ще разкажа на всички за пробива в сигурността на електронната ѝ поща. Пък и сисадминът ми пипна настройките. Десетина дни по-късно достъпът до имейла ми внезапно се възобнови, а с него и старите писма. Въздъгнах с облекчение, отворих писмата на Пламен и ги зачетох. Преписвам едно от тях тук:

17.11.2004. Мите, Митенце, фотографираме сватби Всякакви, може и твоята. Надявам се да подпишете на Вр. Г. Кадемлия, а партито да е на х. Тъжа. Там съм! Иначе оня ден сгащих два различни кефала на Воблер по Янтра. Туй май ми беше сефте. Зарибих се по Воблерите, ама скъпички, пуцините!!? Трябва да платя 300 лв. и ще съм задочник 3 курс в Свищов!!! Мисля по въпроса, може и да кандисам. Иначе днес беше един прекрасен ден за българския национален риболов. Ходих до Елена, ама беше валяло и реката течеше кална и празна. Студ, даже гъбите се скрили, мамка им. Обачеее...:)☺☺ На връщане ме взеха едни горнооряховски рибари, с улов като моя, и Викат: „Ще идем до Добриджалския язовир да си вземем толстолобец, той е евтин и вкусен, супер рибка е!“ И Викат аз: „Я ме вземете и мене, аз като му сложа на толстолоба един Воблер в устата, той същински костур ще стане.“ Речено сторено.

После „набрах“ печурки от пазара и победоносно се прибрах. То снимки, то разкази... Сега със Сами сме в една зала и аз искам да му благодаря, че не ме предаде (за малко...) Сругах го няколко пъти и той веднага позна костуровите черти на бедния толстолоб. Сега сериозно. На 5.02.05 ще се състои партито на Сами. Да се прибере-реш, ей! Аз пък ще го поканя на Трифон Зарезан у Вас, разбира се. Доскоро! Чакай нови разкази за уклеобразни сомове и кротушковидни щуки!!! Пацо и Сами

А ето и едно стихотворение, с което той ме поздравя на Никулден за риболовните ми успехи през 2004 г.

*В замръзналата пустош на Вира
кефалът пак уклеи гони.
Листата падат, духа вятър
реката мътни сълзи рони.
Защото Пацо пак е тука,
защото носи Воблер той,
защото Пацо има слука,
защото Пацо е копой!
Във Вира нежно той замята,
сериозен и съсредоточен,
Трабукото му е змията,
а Сертът – зъб с отрова напоен.
И смятам знаеш к'во се случва,
когато просто ей-така,
директно на кефала той улучва
отворената му уста.
Не, нямам думи да опиша
ни врящата вода, ни злобата,
кефалът няма сили и издиша –
подаръче на Пацо от природата.
Завръщай се и тук ела –
това е ежедневна ситуация.
За твоята рибешка глава
изпращам тази агитация!*

В друго писмо ми описа как с Жиро и Галя ходили на Вълнолома да ловят лефер, изпили виното и хванали едно попче. На другия ден с Жиро пак били на Вълнолома, ловили заргана и чоплили семки. Накрая изчоплили семките. Риба хванал с Тинчето, докато били на разходка из Еленския Балкан: шест кефала и две печурки за разкош. Пак край Елена, до село Чакали, посрещнали с Паскал и Сами студентския празник „В сериозно женско обкръжение“. Шашлици и червено вино не липсвали, а кафето, оставено на метър от огъня се превръщало в айс-кафе... Въобще, всячески се старал да ми вдигне бойния дух, докато бях в Германия. А и по принцип Пламен обичал да си играе с думите и да стихоплетства. И писма обичал да пише: Ник пази писмо в бутилка от магейра, купена и изпита на остров Магейра, донесена от първото плаване на Пламен.

Открив контакта на Пацовия приятел, намериха се старите имейли, дали пък отнякъде няма да изплуват и изтритите снимки от Странджа и онзи архив, видян последно в Добрич? Дали пък няма и от умрелия писмо да получа, щом той обеща, че ще ми напише най-дългия имейл, който някога е писал? Може би сега го пиша сам на себе си това писмо, от негово име. Но двете снимки от „Огнени педали“, които пазя сред важните документи, наистина избледняват. И вече по-рядко плача, когато си спомня за него – само веднъж, наскоро, пак така се случи, когато слушахме Висоцки и неговата „Песен за приятеля“.

ПАЦО МРАЗ

Вдигна вежди и разтвори ръце в невярващ жест, сякаш искаше да каже: „Димитре, така ли е винаги? Има ли риск да ми се случи и на мен това, ако някога имам деца?“ В този момент прекрасните ми дъщери общуваха със света по своя специфичен начин: ревейки, пищейки и хленчейки, без видима причина, точно в момента, когато поемахме дъх, след като цял ден бягахме след тях. Ревяха всяка сама за себе си, но двете заедно постигаха удивителен синхрон, който пилеше мозъка. Може би и за това се е сещал Пацо, когато написа прочутото стихотворение в Лайнарт – групата за линейно изкуство във фейсбук. „Гризи си, червейче, гризи! Гризи където сvariш. Гризи, гризи, не ме пази, и гънки да направих.“

За най-ранното си детство Пацо ми е споделял, че като бебе е ревял толкова неприятно, че родителите му в един момент не можели да го търпят повече и го изкарвали навън – през зимата в студа, увивали го хубаво в одеяла и го оставяли в един хамак, завързан между две плодни дървета, в къщата още като живеели. Пацо плачел на воля под светлината на ярките зимни звезди. Баба му разказала за това. Не знам доколко тази история съответства на истината, може и да се е случило веднъж, а може и така да са правели навремето родителите, в крайна сметка чистият въздух е полезен за малките деца. Калил го е, виж какъв силен човек беше станал. На нас със Стела Пацо ни даваше един съвет като родител: да научим децата на спорт, „направете ги спортни натури“.

Всеки ден, когато ни гостуваше през зимните месеци – тогава нямаше много строителна работа и можеше по-често да навестява приятелите си, излизашме с шейната с Лили. Най-често ходехме на Витоша над Бояна. Правехме големи снежни човеци, носехме си от къщи моркови за нос и копчета за очи. Лили им правеше коса от клечки и шума, изровена изпод снега. Пацо взимаше Лили пред себе си на шейната и се спускаха стремглаво надолу по склона, а момиченцето крещеше от радост. Имаме няколко снимки от тези снежни разходки: в очите на Лили блестят изрaчки на коледна

елха, а усмивката ѝ е толкова широка, че още малко и ще лапне някоя катеричка.

Последната година, в навечерието на 2013 г., отидохме на ледената пързалка на езерото Ариана. Пацо беше отличен кънкьор, понякога идваше в София основно с намерението да се пързая. Той караше и „офруод кънки“ – върху замръзнали езера и блата, сигурно тогава си е представял изпадналите в летаргия риби из подмолите, караше и ролери през лятото. Помня, веднъж в началото на XXI век ходихме една дружина на Камен бряг и на връщане ние застанахме на пътя да махаме на стоп към Варна, а той с един приятел пое с ролерите по асфалта и така измина десетки километри и стигна преди нас. Голям кънкьор беше нашият дългуч. И така, поверяваме му Лили с идеята да проверим дали гетето има кънкьорски заложби. Пацо я хвана за качулката на якето и тръгнаха да обикалят пързалката. Ако Лили има подобни заложби, сигурно ще се проявят в бъдеще: гетето залитна може би двеста пъти в този час. Всъщност изобщо не може да се задържи права на кънките. Пацо обаче не ѝ позволи да падне. Обикаляха кръгче след кръгче, той ѝ разправяше нещо, тя се вкопчила в панталона му. После Пацо призна, че в живота си рядко се е страхувал повече. Имало доста случаи на деца, паднали по лице върху леда и обезобразени за цял живот. Добре, че не го знаехме по-рано.

Когато го види на снимка, Лили го сочи с пръст и казва „Пацо-оо!“ Не съм сигурен доколко наистина го помни, или впоследствие е разбрала кого искаме да ни показва на снимките. Тя беше на четири години, когато той изгоря. Димана на една и половина няма как да има спомен. Но именно Димана получи голямата привилегия Пацо да организира нейния прощъпулник. Нали се сещате, това е една модерна традиция, в която пред невинни, току-що проходили гечица се изсипват куп предмети и се гадае каква професия ще имат в зависимост от това какво първо ще пипнат. Няма как да е стар този обичай, защото в древноста не е имало голям професионален избор: синът на селянина става селянин, на търговеца – пияница или търговец. А дъщерята се превръща в съпруга и

майка. Чак когато се появили адвокати, портиери и космонавти, предразположеният към окултизъм народен гений се възползвал и от тази форма на гагателство. Суеверието днес стига дотам, че майки, които искат дечицата им да останат завинаги до семейното огнище, на прощъпулника крият от тях вещи като географски глобуси или макетчета на самолети.

Диманчето проходи в края на лятото, но забавихме прощъпулника ѝ, че да присъства на него и кръстник ѝ Пацо, както го наричахме на принципа, че на доцента се казва професор, а на професора – академик. Пламен трябваше да дойде в София да ни върне Карла. Опекох питка, сготвих пържоли, поканихме и други гости, но Пламен много се забави. Стела гържеше да го изчакаме и ритуалът отиваше към провал. Той се появи в последния момент, малко преди да сложим децата да спят – закъснял, защото някъде из България помагал на приятел да пренаредят керемидите на покрива на някаква селска къща. Носеше „имъргънски прощъпулник тулките“, на български нещо като „загължителен комплект за прощъпулник“. В него имаше всичко: дребни музикални инструменти, болтове и гайки, четки за рисуване, предварително затъпен хирургически скалпел, зъболекарско огледалце, линейка на инженер или архитект, калкулатор на математик или финансист, ролки на фризьорка, конци на шивачка – Пацо се беше подготвил старателно за случая. Димана можеше да си избере да стане всичко от космонавт до гете на дивата природа. Отгърнахме си, когато тя си взе една шарена музикална кутийка, която доскоро пейше „Ах, мой мили Августин, всичко е свършено“.

Следващият път дойде на гости за Коледа и остана у нас почти две седмици. Времето дълго се задържа слънчево, сигурно е можел да припечели някой лев във Варна или Добрич, но той нямаше повече желание да бачка. Зб години беше навършил и се чудеше какво да прави с живота си. Точно в този момент той се топлеше на семейния ни огън, който пламтеше толкова силно, че още преди години ми стопи крилата. Имаше и любовница в София, не я познавахме, посещаваше я, когато домашната идилия му идва-

ше в повече. Кънки, снежни човеци – във Витоша все пак се беше задържал малко сняг, куклени театри, анимационни филми, дълги разходки – или пък къси следобедни, за да заспят децата в колата. Пламен обичаше да си играе с децата, да ги разсмива. Понякога цял час оставах необезпокояван пред монитора, а той търчеше след тях от стая в стая – правеше се на вълк, на магаре, на летящо килимче. Най-много обичаха той да гращи по вратата на спалнята и да вие страшно, а те да се крият под възглавниците и да пицят от възторг. Обичаха също и да го яздат.

Беше страхотно време, наситено с емоции, затова бяхме почти сигурни, че децата ще го познаят, когато той влезе в ролята на Дядо Коледа. Предишната година той пак ни беше на гости за празника и подходящо дегизирани донесе погаръците на децата в една голяма торба. Така че вече разполагахме с памучна брада и червено наметало, възглавницата за шкембе също беше отработена. Но тогава децата бяха малки – Лили на три, Диманчето съвсем бебе. А сега Лили вече беше захитряла. Не можехме да си представим, че след като тя изкара цяла седмица в игри с човека, после няма да го познае преоблечен. Но все пак решихме да опитаме. На 25 декември сутринта Стела отиде в другата стая и скришно му звънна по телефона. Пацо демонстративно отговори със силен глас: „Да бе, разбира се, ей сега излизам и ще ви дойда на гости. Излизам от тази къща и идвам при вас.“ След това отиде при всяко гете и му пожела приятен ден – днес повече нямало да се виждат, защото той отивал на гости. И шумно хлопна входната врата.

Двамата със Стела зачакахме – Пацо Мраз се забави доста: точно толкова, колкото децата да се заиграят и да забравят, че Пламен го е имало преди. Бяхме излезли с нея на терасата да дишаме въздух и го видяхме как се задава отголу по улицата, червен и белобрад, а минавачите се извърщат да го гледат. Като ни видя горе на балкона, се развика: „Има ли тука послушни деца?!“ И ние трябваше да викаме в отговор: „Тука сме, тука сме!“ – защото бе тръгнал да ни подминава. Влезе вкъщи – беше се дегизирал

със специалните си планинарски ботуши, от памучните брада и мустаци само очите му се виждаха, намествайки постоянно възглавницата шкембе и викайки „О-хо-хо-хо!“ Лили все още няма капка съмнение, че точно това е бил Дядо Коледа. На следващата година, когато Пламен вече го нямаше, Дядо Коледа само звънна на Входната Врата и остави чувала с подаръците. Така ще бъде винаги занапред, докато децата вярват в добрия старец.

А Пацо Мраз вече си беше влязъл в ролята. Заръча на Стела да му направи чай, че бил премръзнал из Лапландия в откритата шейна – кабриолет. После обясни на Лили, че е паркирал елените до мола, че другаде нямало място в квартала. Това тя го запомни добре и после обясняваше на всички къде Дядо Коледа си оставя шейната. Сръбна си той чай и започна да пита: „А вие, деца, слушахте ли тази година?“ „Слушахме, слушахме!“, завика в отговор Лили, а Димана заподскача на място и започна да се върти около себе си. „Така ли?“ – провлачи глас Пацо Мраз, „защото аз чух, Лили, че си ухапала една оса във Варна?“ Детето се защити: „Аз без да искам! Аз без да искам! Пък тя осата беше виновна, не аз, тя ме ухапа!“

А, добре тогава – каза Пацо Мраз и с цената на няколко стичета и песни подаръците заизскачаха от торбата. Имаше и специална изненада за Стела – тортичка. Тя много обича, а аз все забравям да ѝ купувам, кумът беше по-внимателен. Имаше подарък и за Пацо Мраз – дебел вълнен пуловер, той никак не си го хареса, но както и да е. Децата потънаха в разопаковане на подаръци и позабравиха за стареца – тогава той се изниза навън, тъй като елените го чакали на мола, като пътьом им заръча да слушат мама и татко.

Поех си дъх от няколко месеца и сега искам да ви разкажа за Варненската оса. Пламен не обичаше да остава дълъжен. Гостуванията му в София бяха малък празник, пълни с шегички и веселие, но той искаше да ни върне жеста и да ни покани да му гостуваме и ние на него във Варна през лятото, с деца на море. Познато момиче от годините на „Огнените педали“ му намери ангажимент да

поддържа една вила на Траката – по гумите на Пацо, много близо до къщата, в която забягнал от родителите си онзи път. В замяна на поливане на райграса и следене за рега – на горните етажи квартируваха работници, Пламен можеше да живее в помещенията на партера на вилата безплатно. Официално той ни покани да се възползваме за два-три дни в края на юли от неговото място. А това бе точно рожденият ден на Стела – велика дата, белязала началото на Кубинската революция и също така рожден ден на английския писател Олгъс Хъксли.

Та там, на площадката пред тази вила, осата ухапа Лили – а Лили нищо не беше ѝ направила, бях свидетел, гарантирам. Такава една лоша оса. Децата някак се сгушваха в майка си и заспиваха на големия разтеглен диван, а ние с Пацо можехме да пием ракия – разбира се, пиех основно аз, и да говорим с часове, дълбоко навътре в нощта. Там той ми показа муфлонските рога и ми обясни къде ги е намерил. В резервата на Калиакра – оттам съм минавал, виждал съм стадото, дори съм го фотографирал отдалече. Пламен беше минал по същия път, който му бях описвал, спуснал се бе до морето по червените скали, а там видял един пребил се коч. Дълго дискутирахме как точно е умрял муфлонът и накрая се съгласихме с хипотезата, че това е станало в пролетните битки на мъжките. Като са си блъскали главите в бой за женските, някой по-стар го е тряснал между очите и младият е паднал от скалите.

Пламен ми разказа и за мигените фиести, които правел от няколко месеца – открил скришен залив над Калиакра с огромни миди *Mytilus galloprovincialis* и понякога прескачал готам с колата, евентуално с приятели, събирал две торби и се появявал на някой купон във Варна, или пък канел хора при себе си, и впечатлявал всички с грандиозните си митилуси.

Говорехме дълго през тези вечери, той искаше да говори. За чудесните шуки в Мечкаревските гунки. За неблагоприятната работа с топлоизолациите и за това, че се нуждае да направи нещо различно, да се захване с нещо ново. За несериозността на повечето ни приятели. За синдрома, който и друг път бяхме отбелязвали с него:

заради идеята, че са ти приятели, приятелите ти нямат доверие за сериозни неща. Например ще си потърсят някой непознат да им свърши работа, вместо да се обърнат към теб, макар че знаят с какво се занимаваш, а ти ще им я направиш хем по-евтино, хем по-качествено. За това, че старите до сетния си гръх не дават път на младите, а богатите са станали толкова алчни, че вече предпочитат да загубят пари, но не и да дадат възможност на по-бедните да се развиват. Каза ми, че му олеквало, когато споделя с мен тези неща. Но виждах, че е тъжен и умислен.

Пламен не беше щастлив и в тази вила. Мястото беше хубаво, можеше да се преглътне предизвикателството да се живее с толкова много хора на горните етажи. Но собственикът беше от точно онзи тип хора, с които нашето момче не можеше да се погоди. Не че нещо, но онзи подозираше Пламен, наблюдаваше го скришом през оградата на съседната вила, която също беше негова – да не би да отмъкне или да направи и той не знае какво. Дали полива редовно райграса и дръвчетата, дали държи мръсно. А Пламен би предпочел да направи по вилата нещо творческо, без някой да му нарежда: да измаже, да боядиса, да изхвърли вехтории, да смени казанчетата, разбира се – със свои пари. Иманентното подозрение, както бих се изразил на третата чашка в компанията на моя приятел, му тежеше сигурно повече от изискването да поддържа всичко, както си е – дори да вижда, че някои неща не са такива, каквито трябва да бъдат. Пламен хубаво го дефинира: поколенски сблъсък. Хазяинът – бивш директор, свикнал работниците да изпълняват, без да мислят. Нашето момче в Прометеев опит да олицетвори новото поколение с висок морал, запазило всички свободи. И така, скоро след като осъществихме планираното лятно гостуване на Пламен, той напусна това обиталище.

Но преди това направихме купона по случай рождения ден на Стела. Да бях Стайнебк да разкажа, но ще ви предложи само моя героичен блус. Бях, така да се каже, и от пещите, и от отговорниците по реда на многолюдната сбирка. Дойдоха всички, както се казва по Варненски. Всички знаеха залутания път из Траката, явно

мидените купони при Пацо бяха популярни. Най-яркият ми спомен от тази вечер, пробил мъглата на опиянението, бяха децата – Лили и Вихра, гъщерята на Лазар, заедно с едно куче, огромна овчарка. Децата му закачиха един челник на Врата, сложиха на главите си фенерчета и започнаха да се въртят в нощта, върху райграса пред площадката с масата, където ден по-рано осата *Vespuila* беше ухапала съвсем невинната Лили, танцувайки като светулки. А кучето подскачаше покрай тях като... като пияна светулка. Както бях замаян, силуетите на момчетата и кучето изчезнаха и виждах единствено танцуващите светлини и техните непрегсказуеми, но все пак свързани един с друг кръгове.

Тази красота внезапно ме разтърси и се опитах да си спомня как се стигна готук. Масата и столовете, които бяха изкарани, бяха заети. Миро свиреше нещо гениално на китарата, друг чудесен китарист – даже съм запомнил името му, Камен, му акомпанираше. Весо подаваше цигари, Лазар беше близо до китарите. Също и Серго и Гальо грееха наоколо. Няколко прекрасни непознати девойки блестяха в тъмното. Някъде по тази линия се беше появило и кучето. Децата. Димана? Къде е Димана?! Вцепених се за миг, после се сетих, че я взе Стела – малко преди да гойдат гостите тя излезе с количката да я приспи. Докато всички ние шумно празнувахме рождения ѝ ден горе на вилата, тя се спуснала край Морската градина, срещнала се с приятелката си, не беше я виждала от години, и с нейната гъщеря Айрис, пили две-три бири, на децата сокчета, какво си помислихте, и в началото на новия ден, на платото на купона, се появи при нас ухилена.

Пламен в това време беше наоколо и следеше за гецибелите. Със сигурност е имал притеснения дали нашата сбирка няма да ескалира, както е ставало много пъти преди. Но всичко беше прекрасно – и когато му го казах, той потвърди: получило се бе. Един от онези купони, които ще запомним.

Та да се върна на осата, въртеше се тя по-рано през деня около една чиния със започнали да се разкапват от сладост круши и Лили се оказа на нейния път. Детето беше много смело, почти

не плака, и всички ѝ го признахме. Сега Дядо Коледа я питаше: „Имам мнооого подаръци. Ама ти слуша ли през годината? Чух, че през лятото във Варна си ухапала една оса. Вярно ли е, Лили?“ И Лили завика – „Тя, тя ме ухапа, не съм я ухапала аз“ – и получи многобройните си подаръци. Точно в този момент бях със страшен махмурлук, още го помня, и когато Дядо Коледа поиска да му изпя песничка, за да си получи и аз подаръка, грабнах една грънкалка за микрофон и заграчих с цяло гърло, за ужас на децата. А Дядо Коледа взе фотоапарата и ни направи една семейна снимка, четиримата. На нея още стискам грънкалката.

Да, четиригодишната Лили по всички правила трябваше да разпознае Пацо в Дядо Коледа. Но той си сложи памук за брада до очите, възглавница за шкембе, гаже обувките си беше сменил, беше си сложил зимните планински бутури, преправяше гласа си, презгърбил се бе, за да изглежда по-нисък и топчест – и успя. Днес Лили, на шест, вече знае, че има истински Дядо Коледа, който понякога идва въщи на Коледа, и много неистински, които играят неговата роля.

Към Пацо Мраз имам две коледни вини. Едната беше за снимките – искаше да кача неговия дякоколедовски лик на стената му във фейсбук, за да шашне народа, но на снимките той беше все с децата, а не обичам да ги показвам в някакъв си фейсбук. Другата вина беше по-специална. Той все говореше, че трябва да откаже цигарите, дори ги беше спирал за седмица или две. И аз съм го правил, знам, болезнено е. Понякога най-доброто за един страстен пушач, който не пуши от няколко дни, е да остане в леглото за ден или два, докато отмине първоначалното химическо разстройство на организма. Веднъж пак ми говореше така, бях излязъл с него на балкона да пуши, да му правя компания, тогава му предложих да мине на тютюн. Много хора така намаляват цигарите, без да ги спират. Да си свива цигари с хубави филтърчета му предложих и му обещах да му подаря малко тютюн за Коледа.

Идеята му хареса и докато си раздавахме подаръците в онази последна Коледа, Дядо Коледа май очакваше, че ще си изкарам от

джоба някой пакет тютюн, хартийки и филтърчета. Но, да си призная, не ми остана време да ги купя. Може би малко го разочаровах, за пореден път. Добре поне, че Стела му беше взела подарък. А той ѝ подари една тортичка, тя много ги обича.

За предишната Коледа ни беше донесъл стъклени играчки – съвсем истински, като онези от нашето детство. Намерил един цех в Рилци (това е квартал на Добрич) – може би последната манифактура в България, в която се правят такива неща. Точно както в нашето белязано с пурпурен плюш и мигащи лампички детство: цветни стъклени камбанки, шишарки, топки. Беше намерил край някаква кофа старо кюфарче и бе погредил в него коледните играчки, увити в много вестници. Не сме изкарали все още това съкровище пред децата – пазим го на рафта, където е българското знаме, памучната му брада, черно-бялата ми снимка с велосипеда навърх Побитите камъни и двете кристални чаши, които той ни подари на сватбата. Със сигурност ако им ги дадем сега, децата ще изпочупят коледните играчки на Пацо, но когато пораснат и се научат да пазят, ще се впечатляват ли толкова от Коледната елха?

ЛУДИ ЖАБИ В ПАЦО

„Сигурен бях, че ще се почне на тез заочни със мацки сочни“ – Пацо пееше тежък блус под съпровода на Серго в една от игрите ни на музика. След като завърши втори курс, Пламен прекъсна следването си в Свищовския университет, за да пътува по света с кораб. Вероятно е бил окуражен за това решение от светлия пример на Сашкин, който някъде тогава се отказа от икономиката в Свищов и записа режисура. Пламен беше също така разочарован от ниското ниво на преподаване на икономика. Бил е добър студент – ако не изряден, то поне адекватен. След лятната си сесия през 1999 г. е пътувал по линия на някакъв международен обмен

до Украйна. Както и при мен, след като бях в Германия по Еразъм, промяната го е накарала да преосмисли живота си в България. Не е без значение и емоционалният тайфун от връзката му с Елина, но не ми е работа да разказвам за тези неща.

Така или иначе, годините вървяха, купоните се нижеха и някъде между това почти всички ние (само Пешо запази достойнство и навреме отхвърли бремето на ВИНС-а) завършихме „висшо“. На теория вече можехме да си намерим и работа за вишисти. Това, разбира се, нямаше как да стане точно в онези години и точно с хора като нас, но поне възможността беше успокоителна. Или, по-скоро, липсата на подобна възможност е била притеснителна. Надали Пламен се е трогнал особено, че не е завършил, но пък от друга страна говори нещо това, че той продължи студентските си права и по едно време дори записа заочно трети курс – някъде тогава, когато бяха последните ми напъни да защита дисертация по екологичен маркетинг.

За целта той трябваше да вземе двайсетина изпита и да плати няколко семестриални такси, но, в края на краищата, Митака се научи да лови пъстърва на блесна, с това ли няма да се справи майсторът рибар. Помня как той ме покани на гости един следобед в апартамента на родителите му на „Любен Каравелов“, докато се опитваше да учи за изпита по международен маркетинг – евентуално да му помогна с нещо, нали в катедрата по маркетинг се водех хоноруван асистент. Беше слънчев следобед, светлината чертаеше линии върху тапетите. Първо, за да се настроим за наука, пихме кафе на предния балкон. Там забелязах един мраморен капител, и друг път го бях виждал, и попитах откъде е. „По-добре да не знаеш, откраднах го веднъж от римския град край Свищов“, призна си той. Мраморният къс тежеше повече от 20 килограма, голямо мъкнене е паднало, но Пламен не искаше да говори повече на тази тема.

Така че пристъпихме към учебниците. Четем ние конспекта отпред назад и отзад напред, после отгръщаме читанката и немеем: уж не сме прости момчета, уж и университетски пре-

подавател бях по едно време, но не вдяваме. Думи, думи, аха да уловиш смисъл в тях и той ти се изплъзва като подла мряна на тъпа кука. Опитах се да разработя въпросите в конспекта според това, което мислех за правилно. Разказах му на Пацо какво знам и какво не знам за международния маркетинг, нали и аз изпит бях държал по този предмет навремето. Но кой ще ни каже дали международният маркетинг във Варна е същият като в Свищов? Четем от свищовския учебник и се маем, вадя аз варненския от раницата – и той се оказва пълен бъркоч. На светлинни години от разума, да ме е срам, че съм получил оценка по този предмет. Отказахме се от маркетинга, взехме по друг предмет да учим, нещо от типа „международна търговска политика“. Там пък учебникът беше не просто безсмислен, а откровено погвеждащ. В Ирак гори война и се сипят бомби, книгата обяснява ползите от глобализацията за налагането на мир и демокрация по света.

Това следобедно учене беше наистина обезкуражаващо. Едно 18 годишно момче без капка житейски опит може би би се насилило да назубри подобни небивалици, но за млади хора на по 27-28 години, на които се е налагало да се бхтят за 20 лева надница и които вече са видели кой точно се оправя в живота, тези учебници бяха обидни. Някои по-приспособими хора го преглъщат, явно не сме от тях. Заболяха ни главите, Пацо хвърли настрана читанките и заяви: „Зарежи ги тези неща, Митака, няма смисъл, все някак ще се оправя.“ Действително, взе един или два изпита, включително международния маркетинг, но дотам. Едва ли някой може да го вини, че не пожела да завърши МИО в Свищов. В края на краищата, все някакво чувство на здрав разум и критична оценка трябва да запази човек.

През есента на 2006 г., след 21 години учене, включително 4 години като докторант и няколко семестъра хоноруван асистент, започнах работа в сайт за финансови новини като международник от най-ниско ниво. Почти нищо от това, което бях учил в икономическия университет не ми послужи в работата, целяща да се предоставя полезна информация на работещи икономисти.

Напротив, трябваше пътъом да уча десетки неща, които преподавателите ми бяха спестили (ако случайно са ги знаели). Безпятицата на България се дължи и на лъжите, които сме принудени да учим в училища и университети. Малцина се противопоставят и това винаги им струва скъпо – но това, че мнозинството студенти не се противопоставят, излиза скъпо на цялата държава.

Пацо междуременно е излязъл от хола с учебниците и е влязъл в своята стая, за да нахрани жабите си. Той имаше аквариум с няколко, мисля осем белезникави тропически жаби, дълги не повече от 5-6 сантиметра. Беше ги избрал основно заради това, че можеха да издържат седмици без храна и имаше голяма вероятност те да го дочакат живи, ако случайно се запилееше сред реки, гори и планини. Този път леглото му беше нещо като оправено, книгите подредени в библиотеката. И въдиците бяха прибрани в калъфите. Явно в идеята си да поднови следването Пламен се е опитвал да е „нов човек“.

Невероятно усещане е да имаш аквариум, сподели ми той тогава. „Чувствам се като бог. Аз съм боът на тези жаби. Те имат само това, което аз им сложа. Ако искам, ще ги уморя от глад. Ако искам, ще им сложа ново камъче или растение. Мисля, че с този аквариум знам как би трябвало да се чувства бог.“

Не помня със сигурност, но май на Пламен му бяха необходими няколко години, за да умори жабите. Веднъж, когато му бяхме на гости с Пешо след едно негово плаване, бяха останали само три, като едната не шаваше много. Тогава пиехме украинска вогка с люта чушка и солена риба и Пламен ни разказваше последните си приключения по море. Той за трети път се бе решил да се качи на кораб, този път на малка баржа, пренасяща възлища и плаваща предимно в Черно море. Екипаът украински, седем или осем души, Пламен там бил нещо като готвач и домакин. Имаше много лоши спомени от тази работа. Украинците били „като животни“, капитанът пълен пияница. Направили няколко курса между Варна и Одеса, после минали през Босфора и се озовали в Солун. Там Пламен избягал от кораба – без да се обади на никого си взел

чукалата и духнал. На корабчето настанал смут, втурнали се да го търсят, защото по някаква причина било лошо да загубиш член от екипажа. А Пламен в това време се качил на крепостта над града, разгледал залива, харесал гледката и като ѝ се наситил, взел си автобус за Варна.

Баща му никак не беше доволен от него тогава. Мога да го разбера Любчо – цял живот да плаваш по корабите, да печелиш пари, да имаш добро име, все пак на „Академик“ работи. А едничкият му син нито иска да учи, нито по корабите като баща си. Само въдици са му в главата и разни несериозни неща – театър, фотография, алпинизъм, пфу! Типичният конфликт между баща и син и още нещо. Пламен просто беше друг вид човек. Той беше широко кроен, щедър, любопитен. Обичаше хората, обичаше да общува, да се шегува, търсеше другарска топлина. Мисля че не ставаше за самотен моряк – по същия начин както не ставаше за счетоводител или икономист, работещ по алгоритъм. Пламен не просто обичаше да играе, той гледаше на живота като на игра. В края на краищата, покрай всичко друго, което трябва да постигнеш в този живот, трябва поне мъничко да се самоуважаваш. Пламен си създаваше причини да се самоуважава. Опитът му да се самоутвърди го вкара в дълбок конфликт с баща му. Родителят не успя да оцени качествата на своя син. Надявам се да е премислил някои неща – така, както ми се наложи и на мен.

В последните месеци Пламен живееше на квартира точно по средата между двата бащини апартамента, до които нямаше достъп. След смъртта на майка му, бащата скъса връзките със сина си, който нагло настояваше за дял от наследството. Затваряше му телефона, дори когато Пламен не искаше вече нищо от него – само да се срещнат и да поговорят. Преди това му затваряше, когато Пацо плачеше в слушалката: „Баща ми, много съм зле, умирам!“ Пламен в един момент стигна дотам, че искаше да съди баща си – сподели това с моето семейство и ние положихме всички възможни усилия, за да го разубедим. По закон той имаше право на една шеста от втория апартамент. Казвах му:

ще вземеш не повече от двайсетина хиляди лева. Ти не си човек за толкова пари, бе. Още повече, да се излагаш пред хората да се съдиш с баща си. За цял живот ще ти остане това. Който се е съдил с баща си, не е прокопсал. Остави го на мира, бъди морален победител и съдбата ще ти се усмихне. Така му говорех, но ако Пламен беше решил да си търси правата, щяхме да застанем зад него, Стела щеше да му е адвокат в съда, аз щях да го надъхвам. Нека това се помни, когато тъжачият баща иска да се махне Грамадата в памет на сина му.

Но още сме в Пацо, той е от жив по-жив, останали са няколко живи суринамски жабки, той ни черпи с Пешо с водка с перец и слушаме песента „Морско зеле“ на украинската група „Муммийтроль“. Хубава банда, Пацо обичаше Украйна, както и симпатизираше на огромната безотговорна славянска душа. Разказвал ми е за тази студентска ваканция в Украйна, след която прекъсна следването си, но не помня много. Забило ми се е в паметта само това, че една вечер, като се почерпили, той извадил въдицата и тръгнал да лови риба в някакъв киевски фонтан. Разказвал ми е и за неговия свищовски бар „Бостана“, един весел проект, около който изглежда е пръснал куп пари и сякаш това е една от причините за разрива му с родителите, а после и за онова злополучно бягство от къщи в непознатата Вила във „Виница“.

Не съм бил в този бар, само съм чувал, че там царяла меко казано пълна демокрация. В едната част на помещението – част от партерен етаж, имало каси с бира и всеки се обслужвал и плащал, както намери за добре. Пацо ми се е хвалил, че веднъж, докато в единия ъгъл момчетата плющели карти на една маса, в другия той правел секс с някаква девойка. Всички, посетили това място потвърждават, че друго подобно светът не знае.

За свищовските години в компанията на Паскал, Сашкин, Милен, Иван той говореше малко и с нескрита носталгия. Повечето истории за онези години са се заличили от паметта ми. Запомнил съм неотоплени през сурови зими квартири, многобройни приятелки, спасяващи момчетата от гладна смърт, забавни пътешествия из

околностите за риба – абе, весел студентски живот. Също и за негова приятелка, лежаща в болницата в Плевен, на която той, придвижвайки се на автостоп, наловил пъстърва в Карловския Балкан и ѝ занесъл да си хапне прясна. Веднъж пък бил на излет с въдицата из някакво свищовско село. По едно време се появява контролор и му иска риболовен билет, а нашият човек не бил си го заверил. Съставил му инспекторът акт, ама в един момент съжалил студентчето и за да му излезе по-малка глобата, написал в акта, че няма улов. Пламен възнегодувал: Абе старши, как така ще пишеш, че нищо не съм хванал, да се червя пред приятелите. Пиши тука, че си ме спипал поне с един сом, две щуки, три кефала, четири кита – какво е това „нищо“!

Една велика история с Пламен ми напомниха наскоро гругарите му от Свищов, предавам я тук, и той ми я разказваше навремето... Сутринта след един януарски купон тръгнали с Паскал да изпращат Кейт до гарата. Тя върви по средата, двамата кавалери от двете страни я пазят. По едно време на единия изпращач му станало топло и си свалил палтото. Другият, да не остане назад, и той. Така лека полека си свалили шапките, пуловерите, ризите, по едни тениски останали. Дошъл на Пацо редът и той нали си е решителен, свалил си и дънките и останал по боксерки. Точно в този момент веселата тройка се изкачила горе на баира и се озвала лице в лице с група хора, потропващи в студа на спирката на отсрещната страна на улицата и чакащи да гоиде автобусът да ги заведе на работа. Видял Пламен работниците, огледал и себе си, пък започнал да скандира: „Аз съм за голата истина! Аз съм за голата истина!“

И други подобни свищовски истории има, Паскал може много да разкаже, но той се е затворил. Може би по-важно е да кажа, че през тези две години в Свищов Пламен бил отличен студент, откроявал се с въпросите, с които поставял натясно преподавателите. Всички от онези години помнят лекцията на президента Петър Стоянов и въпроса, който Пламен му задал след това – въпрос, на който Стоянов не успял да даде удовлетворителен

отговор. Но било то заради загубените пари в „Бостана“, било заради Елина, било заради Украйна, все по-явната неадекватност на преподавателите или примамката на корабите, годините в Свищов останали две.

Пък и икономика... Завършил е във Варна икономическия техникум в един клас с Ник, но сякаш Пламен винаги е търсил нещо друго, нещо повече. Пък и университетското преподаване на икономика в България дълго превръщаше тази толкова ценна сфера на познанието в обект на подигравки от страна на „истинските“ студенти – химици, историци, театрални. Не знам, дано има подобрение за последните десет години. Пламен ми е говорил, че от всички неща, които е изучавал като ученик, най-голям интерес е имал към биологията. Обичал да прави сложни експерименти с животни и растения, да ги наблюдава, да научава за тях. До последно играехме на „познай това животно“. Той например ме научи да разпознавам птицата сокелица *Nucifraga caryocatactes*. Аз пък от негово име разпитах проф. Доброволов от Варненския Аквариум защо се срещат морски игли (*Syngnathidae*) в полусладките води на Шабленското езеро.

Пламен твърдеше, че за него устойчивото развитие е най-смисленото възможно занимание в наши дни и дълбоко съжаляваше, че като младеж не е получил подкрепа от родители или от учители да се задълбочи в тази тема. Нека латинските наименования на животните, които изпъстрят тази книга, напомнят на родителите, че младежките увлечения и интереси не бива да се задушават, колкото и незрели и неперспективни да изглеждат в момента. Кой можеше да знае в критичната 1995-а, че образованието на еколози днес ще дава по-голям шанс за достойна професионална реализация от тълпите икономисти?

Лудетина си беше Пламен Горанов. Той можеше да прави шеги както никои друг. Изпипваше ги, измисляше ги многозначителни, осмиващи наведнъж по три-четири лица и теми, използваше най-разнообразни изразни средства. Обикновено поведението му с хората беше леко приповдигнато, той говореше преднамерено

несериозно, убеждаваше познатите си, че на толкова несериозен човек като него не може да се има вяра. Създаваше впечатление на веселяк и повечето го считаха за лековат. Мнозина след 20-ти февруари дълбоко се учудиха, че той въобще е протестирал с някакви искания. Сериозните мисли Пламен държеше в главата си и много малко хора имаха достъп до тях.

Пламен можеше да влиза в много кожи. С мен да си говори за Бога и за екологията, със Сашкин да разисква философските изменения на народната простотия, да се разбира с Ник за новите проблеми в тийнейджърската култура, а със Стефанов да повдига въпроси за началата на фигуралната композиция във фотографията. И с още много хора, вероятно поне половината не познавам, да говори за нещата, в които са откривали взаимен интерес. Някой каза, че Пламен се е топел на чужди огньове. Това, което ни остави, тези 46 снимки, театралната постановка, пет – шест песни и стихотворения, няколко протестни хепънинга и огромно безкористно приятелство доказваха, че той беше този, който разпалваше огъня. Сред хората той търсеше себеподобни, а и идеи за нови начини да се себеизрази.

В средата на работния ден, точно в най-напрегнатите моменти той имаше навик да ми се обажда по телефона с въпрос от първостепенна важност. Например защо на един ястреб му трябват птичи пера? Защото там, под покрива на блок в Нова Загора с Пешо открили купища гълбови скелети и перушина, на мястото на хранене на някой пернат хищник... Друг път направихме национална новина от това, че не го пуснали в сградата на една банка в Добрич, защото дрехите му били зацапани. Отивал да внесе пари. Чисти били дрехите, току-що свалени от простира, но имало по тях петна от лепило за топлоизолации. Ако банката има фейсконтрол, да си го напише на входа, възмущаваше се Пацо. Първо ми идеше да го наругая, но после се ухилих, оставих съдбата на йената в ръцете на пазара и написах дописка, озаглавена „Работата стана неприлична за някои банки“. После, както си му е редът, от централата на въпросната банка се обаждана на

шефовете на непослушния журналист. Но следващия път когато Пламен със същите грехи отиде в същата банка, портиерите му държаха вратата отворена.

От Стела пък търсеше специализирани юридически съвети по авторско право – нали беше и артистът Пацолон. Веднъж я разпита надълго и широко дали Пешо като негов модел един ден може да го осъди за дял от печалбата от снимките. Това, разбира се, беше майтап, по-скоро на Пацо му е хрумнал интересен казус за разискване по телефона с кумицата. Друг път се осведоми от личния си адвокат дали ще го арестуват за флеш-моб театъра на Раковината, в който се подиграваше с ТИМ. За клипа на Джанго Зе, заснет от една кола приятели в циганската махала в Балчик, също потърси съвета на Стела: трябва ли да се вземе специално разрешение от родителите на децата, които участват в снимките?

Според Стела – по-скоро да, но този съвет остана неизпълнен поради липсата на ресурс. Впрочем историята на видеозаписите на парчето „Двама“ е голяма. Клипът е заснет с двайсетина лева, в които влизат и разходите за бензин на Карла от Варна до Балчик. Една сутрин Пламен събудил в ранни зори Морския и настоявал по детски: „Какво като нямаме пари, бе, дай да снимаме!“ Предполагам че Миро и сега няма парите за клип – но клип има, благодарение на Пацовата наивност и приятелство.

Що се касае до телефоните, през последната година Пламен разви особен навик: със седмици не си вдигаше телефона. Търсехме го по празници и без повод, но не ни отговаряше. После се обаждаше, сякаш нищо не е било. Обясняваше ми: точно в тези моменти, когато не си вдигам телефона, така както аз ги усещам нещата няма кой да ме потърси за нещо хубаво. Така и си беше, дори аз щях по-скоро да му искам услуга или да го викам да се забавляваме някъде, вместо да се поинтересувам как е и от какво има нужда. Разбрах телефоните му паузи, защото тези машинки крадат от свободата, а човек има нужда от почивка и от най-близките си хора. Но Стела има друго отношение към мобилната комуникация – приема го за лична обига, ако някой „изчезне от радара“ ѝ.

Веднъж, бяха минали няколко месеца след смъртта на Пламен, реших в негова памет да отида за първа – точно там, където преди десет години те двама с Жиро уловиха и изядоха седем риби, за да покрепят научното ми начинание. Обясни ми Жерар къде точно са ходили, но след като се спуснах на юг през Шипченския проход, залутах се с колата из пътятчетата в подножието Балкана и се озовах в село Ясеново. Открих черен път, вървящ нагоре в планината покрай бърза река и поех по него. Стръмен беше пътят, на места със свлачища, но се минаваше – сега виждам на картата, че най-вероятно е бил покрай река Лешница. Дали идва от леш или от лешници?

Три-четири километра нагоре намерих място да отбия вдясно от пътя, разпнах малката въдица, сложих ѝ „черната фурия“ – блесната, която Пламен най-много уважаваше, свлякох се надолу по склона, предизвикайки малка лавина от пръст и камъни, разцепих си ръката в една къпина – но стигнах до водата и тръгнах нагоре по реката, тежко подскачайки от камък на камък. Първата риба не захъсна – красива *Salmo trutta fario*, балканка, макар и гълга под една педя. Пуснах я да живее и продължих. Вечерта, откога ли не бях оставал да спя сам край огън, един изключително нахален пор дълго не ме оставяше да заспя. Сутринта поднових риболова, хванах и пуснах още една първа и поех надолу. Закърняват инстинктите. Имаше време, когато душата си давах да спя под звездите и да слушам нощния шум на планината. А сега даже не ми остана време да помисля за Пацо както трябва, обзет от безпричинната тревога на градския човек, останал сам в природата.

Както и да е, и тази година хванах първа, почетох приятеля си, тръгнах да се връщам. А в селото телефонът звъни на пожар – Стела. Не само се притеснила, ами вдигнала на крак полицията в Казанлък, защото вечерта не могла да ми пожелае лека нощ, тъй като в онази глуха планинска долина нямамо обхват. Да живеят ергените, Пацо...

А на връщане към София, по Подбалканския път минах, взех на стоп един човечец – дребничък, нисичък, по работа пътуваше.

На едно място на пътя след Калофер бяха паднали едри камъни на асфалта, трябваше да се навлиза в насрещното, за да се заобиколят, беля можеше да стане. Отминах опасния участък и казах на глас: „Ей, трябваше да спра колата да разчистя шосето за следващите коли!“ Ами да, така трябваше да направиш, защо не спря, само да приказвате Ви бива! – направи ми забележка човекът, когото бях взел на стоп, и сякаш чух Пламен пак да ми говори.

РЪЦЕТЕ НА МАЙСТОРА

През лятото на 2011 г. намериха време с Пешо и се вдигнаха от Варна да боядисат апартамента ни в Павлово. Обещал беше още през зимата, спази си думата. Пък и обещаваше да е весело преживяване – Стела с децата се оттеглиха в Пловдив, ние тримата приятели останахме да се оправяме сами вкъщи цяла седмица. В това време, наистина, аз ходех и на работа, но не прекалявах. А Пламен и Пешо голяма сила, не ме оставиха и една четка да мацна. Казва ми Пацо – ти сега отиди за бира, някоя статия напиши, не се бъркай там, където не разбираш. И така, тримата отидохме в магазина, избрахме цвета на боите – жизнеутвърждаващи цветове, купихме валяци, найлони, вани и всички необходими останали пособия и момчетата започнаха да боядисват, а аз да се въртя около тях.

Всъщност струва ми се, че боядисвах един ден, а останалите, докато бяха у нас, се настройваха. Както и да е, аз тази работа и за една седмица не мога да я свърша, а те – бързо, чисто, весело. Най-забавен беше зеленият цвят на хола – един такъв свеж, ярък, отморяващ. „Два-три месеца и ще свикнеш“, подсмиваше се Пацо на телефонния ужас на Стела. Останаха от това боядисване няколко кофи боя, включително и от въпросното зелено. Сега през трупа на Стела не можеш да промениш цвета на стаята – което показва, че всъщност сме уцелили верния цвят.

Докато бях на работа, момчетата изучаваха квартала. Ходеха да купуват допълнителни шпатули, някакви специални ястия с пиле и ориз от китайския ресторант и т.н. Излезли веднъж, като забравили да вземат ключ за апартамента. И да не ме чакат отвън, докато се върна, нито пък да ме смущават на работа, решили да проникнат с взлом. Прозорецът на кухнята бил отворен и Пацо се покачил по елхата пред него и се прехвърлил в стаята. После, разбира се, силно ме критикуваше: „Димитре, за бой си!“ В последната вечер, когато всъщност свършиха работата, Пламен искаше да подмаже и да укрепи със специални мрежички един изронен ръб в кухнята. Игра си няколко часа и накрая стана безупречно – виждаха се ярки следи от неговия майсторлък на стената. Пацо ме извика и ми каза: „Димитре, като сегнеш в тази кухня с някой приятел, ще му покажеш тази стеничка и ще кажеш – Това е от моя кум. Толкова ме обичаше моят кум, че ръцете си остави тук за мен.“

Може да ти се стори, читателю, че пиша само за битовизми: за жилища, коли, боя, манджа. А умрелият герой според теб може би трябва да се прослави с нещо по-извисено. Ако не си оставал гладен, действително няма да знаеш сладостта на това да се наядеш с приятел, както се пее в песента „Двама“: „Да седнем заедно да се нахраним, за домашния любимец също ще остане. А после ще сваря кафенце – ми как, нали си ми братленце“. Пламен гледеше на себе си като на строител, майстор. Майстор не означава да умееш да правиш всичко, а да се учиш как се прави всичко. Той беше отлично запознат с духовното, ако щете с религиозното или будисткото измерение на малките неща. Любима история му беше тази за деветстотин деветдесетте и девет прозореца на Селимие джамия на майстор Синан: да добави едно до хиляда е работа на Оня там. Пламен изпипваше детайлите като начин да се извиси: всекидневно, без значение къде и за кого. Да отпуши канала на душкабината, да сготви леща със сушени гъби, да залепи счупеното странично огледало на колата, да измаже къщата – всяко подобно действие отваряше Вселени от смисъл. И ставаше повод за разговори, спорове, справки, срещи с нови хора.

Битът плаче за изкуство, но не изкуство, закачено на стената. Колкото и да е шантаво, колкото и да е новаторско, ако е направено, за да бъде закачено на стената, то губи своята вътрешна стойност на изкуство. Сега ще ми възразиш със старите фламандски майстори – би казал Пацо. Направи нещо като старите фламандски майстори, пък после ще говорим. Някои се прехласват по много извисени книги и филми, ама каква полза, ако като хора са мърлячи?

Никои друг човек на този свят не се е отнасял с по-голямо уважение към свиренето ми на китара от Пламен. Единствен той стоеше и слушаше като свиря – а аз никога не свиря едно и също нещо два пъти, и никога не знам какво ще изсвиря, преди да започна да свиря, така че не мога да се сърдя на останалите. Пламен затваряше очи, облягаше се на стола или се изтягаше на леглото и дълго мълчаливо ме слушаше, докато съвсем забравях за него. Твърдеше, че му действам успокояващо. Също и книгата ми четеше, онази, „Унизената Земя“, дето и съпругата ми повече от петдесетата страница не успя да напредне. Уважаваше творческите излияния на приятелите си. Друг ще те потуша по рамото или дори ще нареди книгата ти в библиотеката си, Пацо ще се опита да вникне в това какво си казал. Е, разбира се, и Пацо не успя да я дочете до края, но настоя да си закупи от мен десет самиздат екземпляра и ги раздаваше на познатите си.

Той имаше много специфичен вкус към книгите. Четеше много, предимно никому непознати автори, които изследваха границите на човешката психика. Но не вярвам някой път четене да му е попречило на риболова. От отвлечени философии и религии не се интересуваше. Повече се вслушваше в това, което му разказват приятелите, и ако нещо го заинтригуваше, винаги го подлагаше на внимателна практическа проверка.

Тук се сецам веднъж как книги спасявахме. В студентските общежития навремето имало и читални. В София читалните отколе служеха за купони, но във Варна в някои читални имаше и библиотеки: като се изтощят студентите в Техническия или

Медицинския университет по време на сесия, да си вземат някой роман, че кой знае, може и „Тримата мускетари“ да им се падне на изпита. Но по някаква причина тези общежитийни библиотеки бяха нарочени за унищожение. Някой от приятелите беше разбрал, че по пода на един от затворените за ремонт блокове на Варненските студентски общежития е разстлан килим от книги. Вдигнахме се една вечер няколко юнаци, носехме си челници, проникнахме през отворения прозорец на втория етаж и открихме библиотеката. Ровехме в прахоляка, много книги бяха накъсани, други мухлясали, имаше и подгизнали – отнякъде течеше. Спасихме няколко десетки. Мисля че Пламен тогава си взе една купчина със „Степния вълк“ най-отгоре, а аз автобиографията на Кузма Петров – Вогкин и едно тънко книжле с разкази на Пирангело.

Също и това ми се върти в главата: преди госта години Пламен ми преразказа една книга на български автор, която бил чел. Не помня името на автора, ако го знаете, насочете ме, ще ми е много любопитно. В романа ставало дума за млад писател, много талантлив – но жив. Авторът разбрал, че основна причина за липсата на комерсиален успех на произведенията му е това, че е жив, а не мъртъв. И инсценирал своята смърт, след което се прочул. Пламен смяташе това за много вярно за света, в който живеем, спомних си този наш разговор, когато го прославиха като „алпинист и фотограф“.

Пак казвам, не ми е целта да правя психопрофил на Пламен, да анализирам гумите и делата му и да вадя заключения що за човек беше той. Не искам, пък и не мога да го направя. Също така, не мога да му напиша биография. Това за мен е като свиренето на китара – без начало и край, невъзпроизведимо втори път, разбъркано във времето и пространството. Не мога да говоря и мисля за Пламен, без да говоря и мисля за себе си. За онази студена кална нощ в дъжда в Балкана, когато легнахме на голата земя на стръмния горски склон и се завихме с платницето на палатката. За надвисналите клони на река Камчия, между които се провирахме и хвърляхме въдицата с плувка, направена от пеликаново перо,

мамейки кефалите със скакалци местна порода. За онази скучна вечер в София, когато шляпахме из локвите и си мокрехме обувките, Въртейки се около катедралата Александър Невски и той ме убеждаваше, че ще влезе в онзи бар да се стопли единствено заради мен.

Отдавна се отказах да мисля какво ще направя в бъдеще – да вниквам в картата, която отнякъде съм взел и след това да търся в околния свят същите белези като на картата. Вървя натам, накъдето чувствам, че е правилно и после картата може би ще ми каже къде съм бил. Но най-често няма смисъл да научавам. Това е като да свиреш блус. Като да скачаш от камък на камък, от морена на морена, от хлъзгав зеленясал обрасъл с водорасли камък на морския бряг на друг, камък след камък нагоре по реката в зонене на пъстървата – която искаш да хванеш, преструвайки се, че металната ти примамка е крило на пеперуга. Ако спреш, ще паднеш. Просто продължавай. В руслото на твоята река няма чак толкова къде да отидеш.

Пламен не си падаше по старомодна музика. Дай му на него ска, пънк или дарк уейв, ако може с нецензурни текстове. Намираше кул джаза за претенциозен, повечето от групите на хипи вълната за твърде отвлечени. Но в живота си той практикуваше една неспирна джазова импровизация и през повечето време стриктно се съобразяваше с правилата, за да може в един момент пълноценно да ги наруши. Макар и със засечки, макар и със скъсани по средата на най-важните концерти струни, той свиреше мажорна, танцувална песен. Един полутон, едно единствено преместено наляво пръстче на грифа завърши песента на живота му в минорен блус.

Дланите на Пламен бяха големи, пръстите дълги – по-дълги от моите, възлести, с квадратни нокти. Дланите му бяха мазолести. Като става дума за крайници, носим еднакъв номер обувки, 45-и. Веднъж той ми подари едни свои стари кецове: маркови, скъпи, но му навяваха тъга, защото бяха леко нагризани от малкото овчарско куче, което той не успя да отгледа. Освен това в мен останаха – Пешо ми ги предаде за съхранение, едни Пацови

планинарски обувки. Зимни, скъпи, нови. Пацо не ги носи, защото в зимна планина обувката трябва да е по-голяма от крака ти, а те плътно му прилепваха. Подарявам ги за износване в сурови планински условия. Има ли кой да ги вземе?

НЕ СЕ ГАСИ ТУЙ, ЩО ПЛАМЕНЕЙ

Чудна топла вечер във Варна в края на май, в сивосиньото небе се стрелкат прилепи Chiroptera, границата между Галата и морето плавно се заличава, малко след Входа на Морската, на една пейка встрани от тълпите, но клоуните и продавачите на флуоресциращи гривни са само на крачка от нас. Седим, прекрасна млада компания, преди час сме излезли от театъра и сме изпълнени с усещането, че сме направили нещо добро за себе си. А театърът беше „Отело“, Сашкин участваше с дипломната си работа на малката сцена във „Варненско лято“. Представлението ни хареса дори само затова, че продължи половин час. Когато нещо може да се каже с малко думи, няма защо да се разтакава.

Вечерта напредна, разхождащите се тълпи пооредяха и компанията се разпръсна. Ние с Пацо тръгнахме нагоре – наголу из Морската и заговорихме за живота. Не помня какво точно си приказвахме, но беше рядка вечер на откровения: за предназначението и предопределението, какво искаме да направим, какви не искаме да станем. От разговора лъхаше очакване и надежда. Както си вървахме по алеите, малко след единадесет край Раковината ни спряха две едри момчета. Цивилни, пък изкараха полицейски карти и ни поискаха документи. И двамата с Пламен имахме, не носехме нищо нередно в себе си, облечени бяхме чисто, трезви бяхме, не вдигахме шум. Взеха ни личните карти проверяващите и по телефона диктуват данните на централата. А от централата не закъснява отговор, че Пламен се води на отчет. Пребъркаха го: задните джобове, обувките, крачолите, демонстративно, грубо,

задържаха ни още половин час и накрая строго ни наредиха бързо да се прибираме по къщите...

Мога още много да разказвам за Пламен Горанов. Как веднъж пътувал с колело от Варна до Тюленово и пристигнал посред нощ право на големия купон. За това, че беше преброил четири свои именни дни в годината, но чувстваше като свой празник само Игнажден, превеждаше си го като „запалване“. От казармата ми разказваше истории – там пропушил, но и за пръв път стегнал тялото си с фитнес и възприел за себе си девиза, че това, което не ни убива, ни прави по-силни. Много силен беше станал накрая Пламен, защото си играеше с неща, които по принцип убиват. Мога също да ви разкажа как два месеца преди смъртта си направи въщи безквасен хляб, първия в живота си, и как танцуваше пред погачата, за да се напълни тя с вълшебна сила. Или как веднъж, много отдавна, ме заведе с двулитрова бутилка вино през януари до морето да ловим калкани *Scophthalmus maximus* от втора буна. Мога да кажа и за хората, които не му върнаха парите, когато той се почувства в нужда и с това го смазаха морално – единият после публикува във фейсбук общи снимки и събираше лайкове.

Сред купищата подаръци, които Пламен направи на моето семейство има една глинена ютийка от Турция със синьо мънисто против уроки и една пластмасова солничка за къмпингуване, на която пише *Light my fire*. Обичаше песните за огъня, например „Горящият влак“ на група Аквариум. Веднъж ме помоли да му я преведа: Влакът гори и вече няма какво да плюскаме, влакът гори и вече няма къде да бягаме. Тази земя ще умре, ако остане ничия. Време е да върнем тази земя на себе си!

Понякога се шегуваше, че иска да го осиновя, или поне да се премести да живее при нас в ролята на котка. Остро ме критикуваше за неправилното ми хранене и постоянно ми даваше примери за хора, които само с тичане и лицеви опори за половин или една година са успели да се преборят с наднорменото тегло. На трети февруари 2013 г. заедно отидохме в Перник да гледаме кукерите. Попита ме как си ги обяснявам и му отвърнах: „Със силата на

народния стремеж към простотия.“ Вдигнах Лили на главата си да гледа танците, а Пламен пое количката с Диманчето и я приспа, както само той си знаеше. Имах фотоапарат, снимах космати глави и муцуни, но не се сетих да насоча машинката към него, да си го запазя за последно. После в колата се шегувах: „Който не е ходил кукер, не може да се ожени, сега като ги видя, Пацо, на рег си, ще вдигаме сватба“ – а той ми се хилеше, „га-га, ей сега“.

Когато влизаше да се къпе, не излизаше от банята с часове. Обичаше да гържи червеи в хладилника. В Малко Търново, докато си говорех с важните хора за природния парк и устойчивото развитие, той влезе в един смесен магазин и видя там да се продава рибарска мрежа. И това казва всичко за Странджа: който не знае, риболовът с мрежа в река е браконьерство от най-долното. После, като се дивях на буквите край Марина река, откри в резервата един ров дълъг километри, широк трийсетина сантиметра, дълбок метър. Сигурно свързочен кабел е минавал оттам, изкопали го циганите от катуна, може и по нареждане на енергото, ама кой да ти се сети, че този ров отделя реката от гората и всички тези костенурки и змии и гущери, за които съществува паркът, не можеха да стигат до местата, където се размножават и хранят. Просто трябваше да върнат изкопаната пръст в рова – но кой да помисли? А след това, като вървахме без посока в гората, намерихме сечище, вековни дълбоки натръшкани, всеки труп маркиран с голяма червена цифра, тогава запретнахме ръкави и примъкнахме три дъба, мацнати с шестици, той ги фотографира на преден план, останалите трупи като трупове на бойно поле за фон, и с това казахме какво мислим за многофункционалното управление на горите в България.

Та за казармата, между 1995 и 1997 година, не можел да проявява фотоленти, но толкова му харесала идеята да бъде фотограф, че като стар войник организира войската и стегнали една стая в поделенията за фотолаборатория. Проявител си имали, само дето никой не можел да работи с него. Освен това много обичаше магазините за грехи втора употреба. Стела се съюзяваше с него

и двамата ровеха с часове из Варненските съкровищници, докато аз пъхтах отегчен и занимавах геца. Даже, разбрах, имало идея Миро да запише едно рекламно парче за някакъв секънг хенд магазин и Пацо толкова се ентусиазираше, че цяла вечер писал текста: „Не мога да спра да намирам!“ Сега Миро превърна Пацовата мелодия в песен „Не мога да спра да обирам“ с припев „Мафия!“

Той щеше да хареса следната история: за рождения ден му организирахме малка фотоизложба, в същия онзи бар „Яйцето“. Впрочем се очертава приятелите да празнуваме рождения му ден на 20-и октомври, а не смъртта му и това е напълно естествено. Не можах да присъствам на откриването, бях на командировка, след това работата ме завъртя, а като се наках – и то цяла компания се събрахме, тъщата се появи както в песента и ние със Стела излязохме на бар, само че изложбата на Пацовите снимки вече беше свалена. Остана ни само да ги отнесем със себе си. И тръгнахме да носим тези фотографии от бар на бар: напред върви Стела с малката ютийка, която я даде Радостина за изложбата – радвам се, че се запознах с нея, тя беше последният му общак, говорил ми е за нея, не за ютията де, за Радостина. Зад Стела вървя аз и нося петнадесет Пацови снимки, вървя и залитам, ама как ще падна, като има кой да ме пази. Зад нас двама приятели завършват процесията, много барове така обиколихме. И в единия съм оставил снимките край прозореца и съм отишъл до бара за нови питиета, и изведнъж две непознати девойки се лепват на фотографите, отпечатани на пенокартон, отгръщат ги една по една и ахкат.

Едното момиче – Пацо щеше да го хареса, русо, спортно, красиво, доста замаяно, изкара от кюпа любимата ми снимка – „Засега само на снимка, Петре!“, и я върти, и стиска, и казва: „на кого е тази снимка, искам да я имам“. Опитвам се да ѝ обясня кой е авторът: „Сутринта на двадесети февруари две хиляди и тринадесета година в седем часа и тридесет и пет минути сутринта той е изкачвал стълбището към Община Варна...“, добре че се оказа, че тя знае кой е Пламен Горанов. Настоя да купи снимката.

Тук влязохме в дълги преговори и добре, че накрая Стела се намеси и прогаде творбата от името на кума си.

Пожелах България да се промени. Не дадох да се издума лоша дума за него в медиите, с които имах досег. Заложих си името и работата на карта, че той не е самоубиец, а е имало конфликт с охраната и чувството ми се оказа вярно. Явно поне толкова Пламен го познавам. Той не беше самоубиец. Не, той не искаше да живее в мизерия, като мижитурка. Този живот, който беше принуден да води, не беше неговия живот. Но той нямаше да се самоубие. Твърде пошло е, а и твърде опасно. Защото всички вярващи казват, че да сложиш сам край на живота си е най-големият грях. „Защо бе, Димитре“ – шегуваше се с мен. „В този пренаселен свят да се самоубиеш е най-екологичното решение“. Но нямаше да го направи по общия начин. Вместо това тръгна по острието на бръснача. Караше колата си – през цялото време изключително внимателно, без да изпреварва неразумно, винаги давайки мигач, по 40 часа без спиране. Поставяше се постоянно на границата на възможностите си. Вероятно си е казвал: „Нали всичко е в ръцете на бога, ако не ми е писано, няма да умра“. На който му е писано да изгори, няма да се удави.

И на 20-и февруари е станало така – поел е огромната опасност да протестира, залят с бензин, но самоубийството не е било част от плана. Всъщност не изключвам и други хора да са замесени в неговия ултиматум. Ако работех в следствието, щях със сигурност да знам, вероятно и те знаят, ама защо да казват. На теб ти беше писано да изгореш. А ти изгоря още по-рано, раздаде се твърде много, неразумно много. Нямам си баба като моята, да ме предупреждава от най-ранна детска възраст да не се хабя за приятели. Затова и ще остане паметта ти светла и дълго още ще проронваме скришни сълзи за теб, Саламандре.

От античните автори е останало чак до Средните Векове, че саламандърът живее в огъня. Считали го за някакъв особен вид червей, изключително отровен – толкова отровен, че може да отрови цял народ. Толкова ужасно отровен бил саламандърът, че

ако стъпи на клонка, всички плодове на гървото ставали отровни, а ако падне в кладенец да не говорим. Това мило животни от класа на жабите често се среща по Витоша и действително изпуска отровна слюз, ако бъде уловено. Славата му на огнен звяр идва от това, че спи зимния си сън в прогнали гънери и ако те бъдат хвърлени в огъня се събужда и изскача от камината.

Може ли отровата на този саламангър да излекува нашия народ? Да им се отворят сърцата на българите, да станат по-щедри, да се научат да се радват на живота, било то и не толкова богат? Да се научат да си помагат? Да се научим да си помагаме? Отворих тогава книгата и прочетох това, което пиша тук по-долу:

Където и да видите проявена Великата Любов – в житното зърно, в слънчевия лъч или в човека, пазете я чиста, свещена. Ако може да запазите всичко това в чистота, вие сте влезли в пътя, в който всичко може да ви се открие. В този път ще мислите повече за другите, отколкото за себе си. Тогава няма да питате как ще се оправи светът. Защо? – Ще знаете, че светът, в който живеете, вече е оправен.

Пътувахме веднъж в колата от Бургас за Пловдив, Пацо на предната седалка до мен, отзад Стела с Лилия и Димана. Децата се отегчиха от дългия път, започнаха да мрънкат и Пламен опита стария си номер, крещейки с пълен глас изпитаната партизанска песен за пожара на бунта. Беше в края на май, наскоро празникът на Кирил и Методий. Като изчерпа патриотичния репертоар, Пацо подхвана и химна на просветителите. Но на втория стих запечна и каза – Димитре, знаеш ли текста? Зная го. Едно е да го чуеш или да си го изтананикаш, друго е да го изпееш с пълно гърло пред жена, деца и приятел. И извиках: Върви, народе възродени, към светли бъднини върви! С духовността, таз сила нова, съдбата си ти поднови! Върви, науката е слънце, което във душите греи! Върви, народността не пада, там дето знанието живеи!

Думите народ, дух, слънце, знание, огнен меч отекнаха в колата, косата ми настръхна, децата се умълчаха, а Пламен се обърна втренчено към мен: никога не съм знаел, че в тази песен се пее

за това... В началото на месец ноември 2014 г. една хубава млада жена, Лидия Петрова, се заля с бензин и се запали пред президентството в София. Изгържа една седмица в кома и после почина. Пламна там, до фонтана, пред тъпна журналисти, чакащи новини от онзи, който чете речта по телевизията на Нова година. Край тялото ѝ намериха рекламен кибрит на управляващата партия. Повярвайте ми, няма значение коя е тя. Услужливите медици побързаха да представят жената като психично болна, шизофреничка, която не си е пила хапчетата, после опровергаваха, но какво от това. Снимките на овъгленото ѝ тяло шокираха публиката, а после се забравиха, защото се запали още една жена в Перник.

Лидия е била фотографка, обичала е да снима протестиращи хора. Внимателно проверих и не открих връзка с Пламен Горанов, освен че тя също е публикувала снимките си във фотофорума. Тя е стояла до фонтана и е гледала към каменната сграда, пред която като истукани стърчат двама момци, над вратата златен герб с лъвовете, зад гърба ѝ народната банка. От нише помощ взорът не види – и е драснала клечката.

В това време аз пишех. Пишех статията „25 години стигат“, посветена на загубения път на България. Отбивах с нея номера на работа, впрочем. Та по обяд, някъде към два, изпитах стомашен дискомфорт и излязох от редакцията да се разходя и да хапна нещо. Наредих се на опашка за горнооряховски сандвичи с кебапчета и кюфтета. Пред мен една мизерна жена си поръчваше с шепи стотинки в ръка. „1.89!“, каза ѝ момчето през прозорчето на бугката. „Ето ти два“ – каза жената и пое с мръсните си миризливи ръце сандвича. Взех моя и си помислих дали не трябваше аз да платя сандвича на жената – но можех да я обидя, виж каква е, бакшиш остава. После се сетих, че този вид храна е вредна за мен и имам наднормено тегло, което ми пречи да се придвижвам бързо в планината. Дъвчейки се приближих до вратата на редакцията, която беше в ЦУМ. Беше около два и половина часа по обед. Качих се по стълбите до седмия етаж – спорт да става. Площадът пред

президентството е на стотина крачки. Ако просто бях надникнал иззад колоните, можех да видя как Лудия гори.

Ако усетят ми бе изострен, ако не бях приспал духа си с кюф-мета, по същото време можех да съм пред фонтана. Не мисля, че щях да я спра, но поне можех да помогна в гасенето. За Бога, можех да покажа на хората как се гаси горящ човек. Поне само това да научат българите от Пламен, стига. Ако се използва пожарогасител – а някой от президентството веднага е изскочил с такъв, както и върху Пламен на 20-и февруари услужливо изпръскаха няколко пожарогасителя, горящият човек няма никакъв шанс да оцелее. Пяната спира притока на кислород, температурата под нея рязко се повишава и изяжда месото и мускулите. Горящ човек се гаси, като вземете грехата, която е на гърба Ви и я хвърлите върху него. Нали се сещате, втората риза, която дължите на Вашия ближен.

СЪДЪРЖАНИЕ

БЪЛГАРСКИ ГЕРОЙ	5
ПАЦО И РИБИТЕ	9
ВЪЗПЛАМЕНЯВАНЕ	16
ДВАМА-ТРИМА В ПЛАНИНАТА	24
КУМЕЦА	30
АРТИСТЪТ ПАЦОЛОН	38
50 ЛЕВА	49
МИНОРЕН БЛУС ЗА ПАЦОВИЯ БУС	60
БРЪШЛЯН И ДОКУЗАК	70
ПРОТЕСТИРАЙ С НАСТРОЕНИЕ	83
ИЗБЛЕДНЯВАЩИ СПОМЕНИ	99
ПАЦО МРАЗ	110
ЛУДИ ЖАБИ В ПАЦО	119
РЪЦЕТЕ НА МАЙСТОРА	130
НЕ СЕ ГАСИ ТУЙ, ЩО ПЛАМЕНЕЙ	135

САЛАМАНДЪР

ДИМИТЪР СЪБЕВ

първо издание

българска

2016

ФАБРИКА ЗА КНИГИ, ИМПРИНТ НА БГкнига ЕАД
02/ 804 31 25, office@bgkniga.bg, www.bgkniga.bg

художник РОСИЦА ЯЧКОВА

печат „ПОЛИГРАФИЧЕСКИ КОМБИНАТ“ АД

ISBN 978-619-7198-51-5

цена: 10 лв.